

স্মৃতিগ্রন্থ

নন্দ তালুকদার

সম্পাদক

শ্রীভূপেন্দ্র কুমার বর্মণ

Smriti Grantha, Nanda Talukdar.

— A collection of biographical and critical essays on
Nanda Talukdar by some eminent writers of Assam

Edited by Bhupendra Kumar Barma

Published by Smti Renuka Barma

Guwahati—1, December 1988 Price Rs 20 00 only.

প্ৰকাশিকা

ত্ৰীবেমুকা বৰ্মা

গুৱাহাটী—১

প্ৰথম প্ৰকাশ

ডিচেম্বৰ, ১৯৮৮ চন

পৃষ্ঠা, ৫৪০ শব্দবান্ধ

মূল্য—কুৰি টকা

ছপাশাল

বি ডি প্ৰেছ

গুৱাহাটী—৮

অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিৰ

শুভেচ্ছা-বাণী

প্ৰতি,

শ্ৰীযুত ভূপেন্দ্ৰ কুমাৰ বৰ্মা

পাণ্ডু মহাবিদ্যালয়

প্ৰিয় শ্ৰীযুত বৰ্মা,

৩নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিত এখনি গ্ৰেই উলিয়াবলৈ লোৱাত আপোনালোকৰ এই প্ৰচেষ্টাৰ বাবে শুভেচ্ছা জনাইছো। বাতৰি কাকতৰ লগত ছিডিত থকা কালতে ৩তালুকদাৰৰ লগত ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক ঘটিছিল আৰু মানুহজনক জানিবৰ বাবে অপাৰ সুবিধা পাইছিলো। তেখেতৰ নিষ্ঠা আৰু সাধনাই তেখেতৰ প্ৰতি সকলোৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিছিল। ৩তালুকদাৰৰ ব্যক্তিগত পুথি-ভালটোৱে আজিও তেখেতৰ সাধনাৰ প্ৰতিফলন হৈছে। এই পুথিভালটোৰ সংৰক্ষণেই ৩তালুকদাৰৰ স্মৃতি যোগাত্মক ভাৱে বক্ষা কৰিব বুলি ভাবো।

যিজনো বিশিষ্ট লোকসকলৰ স্মৃতি তৰ্পণ কৰি দ্বাৰ লিখাতো নিজৰ পবিত্ৰ কৰ্ত্তব্য বুলি ভাবিছিল, আজি সেইজন লোককে আমি শ্ৰদ্ধাৰে স্মৰিব লগীয়া হৈছে।

আপোনালোকৰ এই সজ প্ৰচেষ্টা সফল হওক—তাকেই কামনা কৰিছো। স্মৃতিগ্ৰন্থখিনিয়ে ৩তালুকদাৰৰ সকলো দিশ সামৰি আমাৰ আগত মানুহজনৰ স্মৃতিক পূৰ্ণাঙ্গ ৰূপত দাঙি ধৰিব পাৰিব বুলি আশা কৰিলো।

পুনৰ শুভেচ্ছাৰে—

ইতি—

কীৰ্ত্তিনাথ হাজৰিকা

১২১২৮৮ ইং

গুৱাহাটী

সম্পাদকৰ এষাৰ

নন্দ তালুকদাৰৰ মৃত্যুৰ পিছতেই স্মৃতিগ্ৰন্থ এখন প্ৰকাশৰ আচনি লোৱা হৈছিল। জীৱনৰ আটেকুৰি বছৰৰ ডেওনা কোনোমতে পাব হওতেই পৃথিবীৰ পৰা আকস্মিক ছৰ্ঘটনাৰ বশি হৈ নন্দ তালুকদাৰ আতৰি যাব লগা হ'ল। অথচ এইখিনি সময়তেই স্বৰচিত আৰু সম্পাদিত প্ৰায় এবুৰি চৈধ্যখন গ্ৰন্থ ভাষা জননীৰ বেদীত উচৰ্গা কৰি থৈ গৈছে। অসমৰ নভোত সাহিত্য সংস্কৃতি-মূলক অনুষ্ঠানৰ লগতো তেওঁ জড়িত আছিল। সাহিত্য সেৱাৰ জীৱনৰ ব্ৰত হিচাপে গ্ৰহণ কৰা এই নীৰৱ সাধক গৰাকীৰ জীৱনালোচনা আৰু স্বীকৃতি প্ৰদানেই আছিল এই আচনিৰ উদ্দেশ্য।

তালুকদাৰে ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমৰ সাহিত্য আৰু সাহিত্যিকৰ বিষয়ে গভীৰভাৱে অধ্যয়ন কৰি সেই শতিকাৰ অসমীয়া বৌদ্ধিক জীৱনৰ এখন ছবি ডাঙি ধৰিবৰ চেষ্টা কৰিছিল। অকল সেয়ে নহয় বৰ্তমান শতিকাবোৰা ভালেখিনি তথ্যপূৰ্ণ সম্ভেদ তেওঁ নিজস্ব দৃষ্টিভঙ্গীৰে ডাঙি ধৰিছিল। অসমৰ বিশিষ্ট সাহিত্যিক সকলৰ লগতে সৰ্বস্বৰৰ সাহিত্যিকৰ লগত তেওঁ যোগাযোগ ৰাখিছিল, তথ্যপাতি সংগ্ৰহ কৰিছিল আৰু অসমীয়া সাহিত্যৰ এখন বিস্তৃত বুৰঞ্জী ৰচনাৰ আচনি হাতত লৈছিল। এনে সাধনাৰ সফল কণায়নৰ সময় তালুকদাৰৰ নহল।

যোৱা কেইবছৰমান বিশিষ্ট অসমীয়া সাহিত্যসেৱীৰ মৃত্যুৰ

লগে লগে বাতৰি কাকত, আলোচনীত তেওঁৰ জীৱন আৰু সাহিত্য কৰ্মৰ আলোচনা, যোৱা কেইবা বছৰো অসম সাহিত্য সভাৰ নিৰ্বাচিত সভাপতি গৰাকীৰ সাহিত্য সৃষ্টিৰ বিষয়ে সমাক আলোচনা আৰু প্ৰতি বছৰে প্ৰকাশিত অসমীয়া গ্ৰন্থৰ এটি মূল্যায়ন দাঙি ধৰাটো তালুকদাৰৰ এটি পৰম্পৰাত পৰিণত হৈছিল। তালুকদাৰৰ গৃহত ভাৰতীয় সাহিত্যৰ এই বিশেষ দিশটো আৰু আন কোনেও সেই ধৰণে চৰ্ছা কৰা চকুত পৰা নাই। অসমীয়া সাহিত্য সম্পৰ্কে ইংৰাজীত ৰচনা কৰা তালুকদাৰৰ কেইটিমান প্ৰবন্ধও এই প্ৰসঙ্গত উল্লেখযোগ্য।

গ্ৰন্থ প্ৰকাশৰ বাবে বহু প্ৰবন্ধে প্ৰবন্ধবোৰ সংগ্ৰহ কৰা হ'ল। এই উদ্দেশ্যে এজন এজনকৈ কেইবাজনো লক্ষপ্ৰতিষ্ঠ প্ৰকাশকৰ কাষ চপা হ'ল। তেওঁলোকে উদ্দেশ্য লগা গিলেও। কিন্তু তিনি বছৰেও এটা নহয় এটা অজুহাতত গ্ৰন্থখনে প্ৰকাশৰ মুখ নেদেখিলে। শেষত যিদৰে প্ৰকাশকৰ পৰা পাণ্ডুলিপিখন লৈ অহা হ'ল সি এক অগ্ৰ ইতিহাস। ইমান দিনে প্ৰেছৰ ভূতৰ কথা শুনিছিলো—প্ৰকাশকৰ ভূতৰ কথা শুনা নাছিলো। সেয়েবোৰ যি হৰ্ডক বাক শেষত ব্যক্তিগত প্ৰচেষ্টাতেই কিতাপখন ছপা কৰাৰ সিদ্ধান্ত কৰিলো।

গ্ৰন্থখন ছপাব ক্ষেত্ৰত অধ্যাপক যোগেশ দাস, ড বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য, ড প্ৰবীণ চন্দ্ৰ শৰ্মাৰ কথা প্ৰকাৰে স্মৰিব লাগিব। যিসকল লিখকে এই স্মৃতিগ্ৰন্থৰ বাবে অশেষ কষ্টেৰে প্ৰবন্ধ পাতি যুগুতাই দিছে তেওঁলোকৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছো। পাণ্ডু মহাবিদ্যালয়ৰ (অধ্যাপক সকল) শশীকান্ত গোস্বামী, জীনাথ বৰ্মন, চন্দ্ৰপ্ৰভা বৰুৱা, অনিতা তালুকদাৰ, ৰঞ্জিতা মেধি আদিয়ে আগ-বঢ়োৱা সহযোগৰ প্ৰতিও আমি কৃতজ্ঞ। আনাৰ পুৰণি ভাত্ৰ বহিষ্টৰ বহুমান আৰু ড প্ৰবীণ দাসক ইতো সিহঁত কৰি দিয়াৰ বাবে

(iii)

আৰু ৰি ডি প্ৰেছৰ মালিক শ্ৰীবৰুণ দত্ত আৰু কৰ্মীবৃন্দলৈও কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছে। তালুকদাৰৰ পত্নী শ্ৰীযুতা ইন্দিৰা তালুকদাৰ আৰু একমাত্ৰ পুত্ৰ শ্ৰীমণাল তালুকদাৰৰ সমলবোৰ যতনাই গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশ কৰাত যিদৰে সহায় কৰিছে তাৰ বাবে তেওঁলোককো কৃতজ্ঞতা যাচিছোঁ। বেটুপাতৰ শিল্পী শ্ৰীবলীন্দ্র কুমাৰ তালুকদাৰলৈও আমাৰ শুভেচ্ছা থাকিল।

যত্নৰ ক্ৰটি নকৰা স্বত্বেও গ্ৰন্থখনিত কিছু ভুল ৰৈ গৈছে। তাৰ বাবে মাৰ্জনা বিচাৰি সন্মুখ অসমীয়া সাহিত্য প্ৰেমী ৰাইজলৈ গ্ৰন্থখনি আগবঢ়ালো।

১৬ ডিচেম্বৰ '৮৮ চন

শ্ৰীভূপেন্দ্ৰ কুমাৰ বৰ্মা
গুৱাহাটী-১

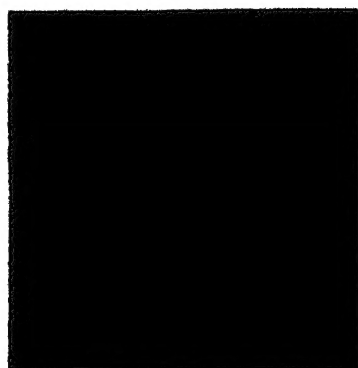
সূচী পত্ৰ

বিষয়	পৃষ্ঠা
১। নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিত	শ্ৰীযোগেশ দাস ১
২। বন্ধু বিয়োগত এটুপি চকুলা	ড° নশেম শইকীয়া ১০
৩। মোহনীয় ব্যক্তিত্ব : উৎসৰ্গিত জীৱন	ড° গোবিন্দ প্ৰসাদ শৰ্মা ১৯
৪। সাধক সাহিত্যিক নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিত	ড° লক্ষ্মীৰা দাস ২৮
৫। অধ্যাপক নন্দ তালুকদাৰ জাতীয়তাবোধ	ড° প্ৰবীৰ চন্দ্ৰ শৰ্মা ৩৪
৬। উনবিংশ শতাব্দীৰ 'অসম'ৰ ইতিহাস চৰ্চাত তালুকদাৰ	শ্ৰীনাৰায়ণ দাস ৪১
৭। এডুনেই নন্দ তালুকদাৰ	শ্ৰীযোগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ হুঞা ৪৮
৮। নন্দ তালুকদাৰ : চিনাকি মানুহজন	শ্ৰীউপেন্দ্ৰ বৰকটকী ৫৫
৯। ড° নন্দ তালুকদাৰক যিদৰে জানে	শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য ৬১
১০। জীৱনীকাৰ নন্দ তালুকদাৰ	শ্ৰীঅঞ্জলী শৰ্মা ৬৭
১১। নন্দ তালুকদাৰ : এটি আত্ম তৰ্পণ	শ্ৰীতিলক হাজৰিকা ৭৩
১২। অধ্যাপক নন্দ তালুকদাৰ	শ্ৰীনাৰায়ণ বৰপূজাৰী ৭৯
১৩। জীৱনী লেখক নন্দ তালুকদাৰ	শ্ৰীপ্ৰবীৰ চক্ৰবৰ্তী ৮৮
১৪। সুসাহিত্যিক নন্দ তালুকদাৰ : এটি স্মৃতি	ড° ভক্তমোহন গোস্বামী ৯০
১৫। নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিত	ড° বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ তালুকদাৰ ৯৬
১৬। আমাৰ নন্দ তালুকদাৰ	ড° বীৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত ৯৯

(ৰ)

বিষয়	পৃষ্ঠা
১৭। নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিত	ড° প্ৰফুল্ল দত্ত গোস্বামী ১০৩
১৮। সাহিত্য-প্ৰাণ নন্দক সুৰঁৰিছে	ড° গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামী ১০৬
১৯। ড° নন্দ তালুকদাৰ : সমাজ বুৰঞ্জীৰ অন্ততম খনিকৰ	শ্ৰীকণী তালুকদাৰ ১১০
২০। নন্দ তালুকদাৰ : স্মৃতি চাৰণ	ড° নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মা ১১৪
২১। নন্দ তালুকদাৰক সুৰঁৰি	ড° বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্য ১২১
২২। নন্দক মই যিদৰে জানিছিলো	শ্ৰীঅম্ব বৰুৱা ১৩১
২৩। নন্দ তালুকদাৰ	শ্ৰীভূপেন্দ্ৰ কুমাৰ বৰ্মা ১৩৭

+++

✓ কব্জী তালুকদার

জন্ম—২১ মে ১৯০২ চন

মৃত্যু—২৬ ফেব্রুয়ারী ১৯৮০ চন

নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিত বোসেন দাস

অধ্যাপক নন্দ তালুকদাৰ, সাহিত্যিক নন্দ তালুকদাৰ আৰু
এজন ব্যক্তি ৰূপে নন্দ তালুকদাৰ—ইয়াৰ ভিতৰত কোনজন জেষ্ঠ
বুলি প্ৰশ্ন কৰিলে উত্তৰ দিয়া টান হৈ পৰে। এই কথাও জনতে
স্বৰ্গত বখা ভাল যে তেওঁ অকালতে প্ৰাণ হেৰুৱালে; তেওঁৰ
মাজত থকা ভালেমান সম্ভাৱনাই পৰিপক্ব ৰূপ লাগালে। সেই বাবে
নন্দ তালুকদাৰৰ বিষয়ে কথা আলোচনা এলুৱাও অসম্পূৰ্ণ হৈ
বহলৈ বাধ্য।

আন এটা কথা প্ৰথমেই বীৰ্য্য কবি খোৱা ভাল হ'ব : নন্দ
তালুকদাৰ আমাৰ এজন অতি প্ৰিয় ছাত্ৰ আছিল; তেওঁৰ পৰিয়ালৰ
সৈতে আমাৰ এটা বন্ধা সৰু আছিল, যিটো এতিয়াও আছে;
বহুত বিপদতে তেওঁ আমাক উপৰাতি সহায় কৰিবলৈ আসবাতি
আহিছিল—কিতাপ পত্ৰ বা তথ্যপাতি বিচাৰি দিয়া, অনুৰূপ বিস্ময়ত
অশেষ কষ্ট বীৰ্য্য কবি সকাহ দিয়া, নানান সামগ্ৰিক জেতা জত্বাৰ
চক্ৰাভাঙ সহায় কৰা ইত্যাদি বহু কথাতো তেওঁ আমাক এজন ডাক্তৰ
দৰেই সেৱা কৰিছিল। এইবিলাক কাৰণতে তেওঁৰ বিষয়ে আমি
ক'বা বিচাৰ ভালেকৈনি বাৰ্ষ জড়িত স্মৃতি তোৱাৰ আশঙ্কা আছে।
সেইটো হলেও আমি আশঙ্ক হওঁ যে তেনে কিছু নহ'ব কিছু বাৰ্ষ
জড়িত নোহোৱা মানবীয় সম্পৰ্কনো কাৰ আছে? তেওঁ এবাৰ এখন
পুৰি সেৰি আমাৰ ওচৰলৈ এটা প্ৰস্তাৱত সন্মতি বিচাৰি গৈছিল:
উজীয়া পাত্ৰ হৈ বন্ধা, বোসেন দাস, নন্দ তালুকদাৰ—এই তিনি
মানৰ সন্মত হৈ থাকক। সন্মতি দিবি নোহাবিলে।। আশঙ্কাত

তেওঁৰ এই প্ৰস্তাবে আমাৰ তিনিজনৰ মধুৰ তথা ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্কৰ কথাটো প্ৰকট কৰি তুলিছে। আমি ৱেলগভীয়া হৈ থকা তিনিজন ককাই-ভাইৰ দৰেই এটা অবিচ্ছিন্ন ঘৰুৱা সম্পৰ্ক বন্ধা কৰি চলিছিলোঁ। এই সম্পৰ্কই যদি আমাৰ পৰস্পৰৰ মাজত বিচাৰ কৰাত বাধাৰ সৃষ্টি কৰে তেন্তে উপায় নাই।

এজন মানুহ হিচাবে নন্দ তালুকদাৰ আছিল অত্যন্ত কষ্ট-সহিষ্ণু কৰ্তব্যত নিষ্ঠাবান, আত্মনিৰ্ভৰশীল, সাহিত্য সেৱাত ঐকান্তিক আৰু বসু গ্ৰেণ্ডম্য। এই গুণাবলী আমি ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰ পৰাই কৈছোঁ। সবভোগৰ কাৰবীয়া ভেৰভেৰী গাঁৱত থকা তেওঁৰ ঘৰখন অৱস্থাপন্নই আছিল। তথাপি সকতেই পিতৃবিরোগ ঘটাত তেওঁ উচ্চ শিক্ষা লভিবলৈ গুৱাহাটীলৈ আহি চাকৰিত সোমাইহে তাক সম্পাদন কৰিবলৈ লৈছিল। লগে লগে গাঁৱৰ ঘৰখনৰ মাটি-বাৰীৰ উদ্ধাৰক কৰা আদিও চক্ৰাচলি গৈছিল। আমি জনাত তেওঁৰ জীৱনৰ শেষলৈকে এই কাম গুৱাহাটীৰ পৰা গৈ গৈ কৰি আছিল। পূৰ্ব শব্দীয়া অকলত ঘৰ কৰি থাক আৰু ভাৱেকক চিৰকাললৈ গাঁৱৰ পৰা লৈ অহাৰ আগলৈকে তেওঁ শিলপুখুৰীৰ ভেৰোণীয়া ঘৰতে অকলে বাকি-বাচি থাই চাকৰিও কৰিছিল আৰু কলেজতো পঢ়িছিল। এই বিলাক তেওঁৰ কষ্টসহিষ্ণুতাৰ কিছুমান দৃষ্টান্ত যি ধৰণৰ দৃষ্টান্ত আৰু বহুত আছে। তাৰে এটা হৈছে সামাজিক সম্পৰ্ক বন্ধা কৰাৰ উপৰি তেওঁ ব্যক্তিগত সম্পৰ্ক বন্ধা কৰাটো নিত্য নৈমিত্তিক কৰ্তব্যৰ ভিতৰত ধৰিছিল। বেক-বিটীং বিয়া-সবাহত উপস্থিত থকাটো কৰ্তব্য কৰি লৈছিল—নৈম শ্ৰেণীত পঢ়ুৱাবলৈ বাৰ লগে বুলি কোনোখন বাৰুৱা সভাত হয়তো দেখাটো হ'লেও যি লৈছিল। দুই-দুবাৰিক বিয়লি থকা অভয়ী-কছাৰীৰ ওচৰলৈ বৈ থকাটোও পৰিয়ালৰ কান্দৰ পৰা বেলেই এটা নিয়ম কৰি লৈছিল। আমাৰ মিচিনা কছাৰীৰ ওচৰলৈকে তেওঁ নিয়মীয়াকৈ থাক একোটা নাছিল। নিয়ম জন

পান খাবলৈ মাতিবলৈ কোনো বহুবেই নাপাহৰিছিল।

অত্যাশীলতা, অসহীয়া জাতীয়তাত থকা আত্মা প্ৰদৰ্শন, টকা-পইচাৰ বেজুত পৰিচাৰ থকা, কেতিয়াও কোনো কথাতে বঢ়াই নকৰা ইত্যাদি ব্যক্তি হিচাবে তেওঁৰ আন কিছুমান গুণ আছিল। হেম বৰুৱাক জীৱনৰ শেষৰ কালে তেখেতৰ অনিচ্ছা বৰেও জোৰ কৰি অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি পদৰ বাহনৰ বাবে সম্মতি জ্ঞাপনত ঘেৰেই বিশেষভাবে আগভাগ লৈছিল। ই হেম বৰুৱাৰ প্ৰতি তেওঁৰ একান্ত আকাংক্ষা হৈছিল। এবাৰ বিজনীত গিটি কৰিবলৈ তেওঁ আমাক লৈ গৈছিল। ব্যক্তিটো তেওঁৰ গাৰ্ভৰ যবতে বাখে। সেই সময়ত বি আৰু তাম্বুলদাস কবিছিল দেখি ভাৱ হৈছিল যেন কোনো ডাঙৰ মানুহে তেওঁৰ যবত আলহী হৈছে। ইও নিশ্চয় প্ৰতি তেওঁৰ আকাংক্ষাই এটা নিদৰ্শন। একেই আকাংক্ষাৰ বশবৰ্তী হৈ তেওঁ কবি যতীন চক্ৰৱাৰ্তী, বুৰঞ্জীবিদ ড° শ্ৰী কুমাৰ হুমা আৰু বৰেন্দ্ৰ সাহিত্যিক ড° বিধিক কুমাৰ বৰুৱাৰ জীৱনী (শেষৰ অংশ আকাশ হোৱা নাই) ৰচনা কৰিছিল। সেই আকাংক্ষাৰ ভাৱে তেওঁ চিঠিৰে অন্তিমত লৈ কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ, সত্যেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱাকী আদিৰ সৈতে সাক্ষাৎ কৰিছিল। টকা পইচাৰ পসৰুটো আনি আলোচনালৈ নানো। কাৰণ এইটো নিতান্তই ব্যক্তিগত, বৰুৱা প্ৰসঙ্গ। তথাপি এই বিবৰ্ত্তন যে তেওঁ সম্পূৰ্ণ পৰিচাৰ আছিল এই কথাতো আকৌ এবাৰ স্মৰণ নকৰাকৈ থাকিব নোৱাৰো। বড় গুণী জ্ঞানীৰ লগত বৰ্দ্ধিত সম্পৰ্ক থাকিলেও, নানান সাহিত্য-সংক্ৰান্ত বিষয়ক সভা সমিতিত উপস্থিত থাকিলেও অল্প তথাপাতি সহায়িত কৰি প্ৰবন্ধ লিখিলেও আৰু বড়তা বি আত্মক বুদ্ধ কৰিলেও তেওঁৰ অন্তৰত-কোনো ধৰণৰ অসন্তোষৰ ভাব কোনো দিনে আৰি দেখা নাছিলোঁ। অৱশ্যে তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ এক বৈশিষ্ট্য আছিল। এবাৰ তেওঁ অন্যান্য অধ্যক্ষক এটা সাহিত্য সংকলন প্ৰকাশ কৰাকৈ পৰামৰ্শ

সহায় কবি দিছিল—প্রবন্ধপাতি সংগ্ৰহ কৰা, আৰ্হিকাকত শুধৰাই দিয়া, ছপাশালৰ সৈতে সংযোগ বন্ধা কৰা আদি কামত। কিন্তু তেওঁৰ ভাগ্যত হলে পুথিখনৰ কপি এটিও নপৰিল। তেওঁ প্ৰশ্ন চাওঁতে সংগ্ৰহ কৰি থকা কৰ্মাবোধকে শেষত দণ্ডবীৰ কাৰখানাত বন্ধোৱাই পুথিখনৰ গৰাকী হৈছিল। ইয়াৰ বাবে হলে তেওঁ কাকো দোষ দিয়া নাছিল, বৰং গোটেই ঘটনাতো আমোদেবেহে বৰ্ণনা কৰিছিল—সেই আমোদ যদি অলপমান সমালোচনা ভেস্তে সেইটো বেলেগ কথা। ওপৰত নন্দ ডালুকদাৰৰ বস গ্ৰহণ ক্ষমতাৰ উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। এটো বিষয়তো আমি মনত পৰা উদাহৰণবিলাক লিখিবদ্ধ কৰাৰ পৰা 'বিবত থাকিলে'। কিয়নো সেইবিলাক বাক্য-ছন্দাকৈ প্ৰকাশ কৰিলে তেওঁৰ প্ৰতি অন্যায কৰা হ'ব। কেতিয়াবা আত্মীয় বন্ধনৰ ক্ৰটি-বিচ্যুতিক লৈ ঠাট্টা কৰিছিল। এনে কথানো লিখা যায় কেনেকৈ? কিন্তু নিশ্চয়কৈ কব পাৰি যে তেওঁৰ মাজত এজন বসিক আছিল, যিজনো সাহিত্যৰ বৰ্ণনাৰ পৰা যেনেকৈ বস গ্ৰহণ কৰিব পাৰিছিল তেনেকৈ জীৱনৰ পৰাও বস গ্ৰহণ কৰিব পাৰিছিল। শাকৰ (জীৱতা মাখো ডালুকদাৰ) বিষয়ে তেওঁ কৰা মন্তব্য এটা অৱশ্যে ন্যূনা হিচাপে উল্লেখ কৰিব পাৰি। মাক বৰপেটা সত্ৰৰ জীৱী। গুৱাহাটীতো এটা নামঘৰৰ নিৰ্মমীয়া সভা। নাম ঘৰটো পুতেকে আইৰ ক্ৰাৱ বুলি অভিহিত কৰিছিল। সেই নাম ঘৰলৈ যোৱা কোনো মহিলা ঘৰলৈ আহিলে কৈছিল—আইৰ ক্ৰাৱৰ মেঘাব। ব্যক্তি ৰূপে নন্দ ডালুকদাৰৰ গুণাৱলী অকল আমাৰ পক্ষে কৈ শেষ কৰা সম্ভৱ নহয়। তেওঁৰ পত্নী জীৱতা ইন্দিবা (ইভা) ডালুকদাৰে নিশ্চয় ইয়াতকৈ বহুত বেছি কথা কব পাৰিব—শিব উক্ত কবি থকাৰ বাবে কেনেকৈ নানান বাধা নিবেধ কৰিছিল সেই কথা ইভাৰ স্মৃতি বহুদূৰেই শুনি আহিছে। শিব আৰু অতি ভৱিষ্য ৰূপে পুৰ জীৱান অৰূপ (মণাল ডালুকদাৰ) আৰু কন্যা

জীৱন্তী মৈত্ৰীয়ে (ভক্তি) বহুত স্মৃতিয়েই জীৱন্ত বহন কৰি বিব বিবোৰৰ দ্বাৰা দেউতাকে ডেউলোকক একোজন সং নাগৰিক ৰূপে গঢ় দিবলৈ আশ্ৰয় চেষ্টা কৰিছিল।

সাহিত্যিক ৰূপেই নিশ্চয় নন্দ তালুকদাৰ অসমৰ সমাজত চিৰজীৱি হৈ থাকিব। আজিৰ পাঠক সমাজক ডেউৰ বচনাৱলীৰ বিষয়ে বিভাবিতকৈ কবৰ প্ৰয়োজন নাই। জীৱন্তী শিৰক ৰূপেই ডেউ অধিক জনাজাত আছিল। অসমৰ কোনো শিল্পী সাহিত্যিকৰ জীৱনানুগান হলেই বাতৰি কাকতত নন্দ তালুকদাৰৰ এটি লেখা ওলাব—ব'ত সন্নিহিত ব্যক্তি জন সম্পৰ্কে পুৰাতনপুৰাতন ৰূপ বা বাতৰি থাকে—এনে এটি আশা আমি প্ৰায়েই কৰা হৈছিলে। এই কাষত ডেউৰ ঠাই লোৱা সহজ নহ'ব। কাৰণ তথ্যসন্নিহিত সংগ্ৰহৰ কেন্দ্ৰত বিটো নিষ্ঠা আৰু পদ্ধতি তাৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা টান। যতীন চুৰা, সুৰ্য্যকুমাৰ কুমাৰ, নীতানাথ হুৰ্গীচৌধুৰী আদিৰ বি জীৱন্তী পুৰি ডেউ প্ৰকাশ কৰিছিল সেইবিলাকতে প্ৰায় বাকী নথ্যাকৈ তথ্য সংগ্ৰহৰ ভাল প্ৰমাণ পোৱা যায়। একেই কথা কব পাৰি ডেউ ঔনৰিং শক্তিকাৰ নানান উৎসৰ পৰা পুৰাতনপুৰাতন সমাজ সংগ্ৰহ কৰি পুৰি, প্ৰবন্ধ আদি বচনাৰ কেন্দ্ৰত। এইবিলাক সংগ্ৰহ কৰিবলৈ ডেউ অসমৰ নানান ঠাইলৈ গৈ বিভিন্ন ব্যক্তিক লগ ধৰাৰ উপৰি কলিকতা আৰু জীৱন্তপুৰলৈ বহুবাৰ যোৱাৰ কথা আমি জানো। তথ্যৰ প্ৰতি এটা বিশেষ চকু ডেউৰ আছিল বুলি আমি ক'ব খোজোঁ। কোনো পৰিয়ালৰ পৰা হস্তপ্ৰাপ্য আলোচনী আছিলে ডেউ তাৰ পৰা বহু কথা ইকি ইকি কথা কৰিছিল, বিবোৰ হাজতা সমন্বত প্ৰবন্ধ লেখোঁতে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। চৰকাৰী বিভাগ বিলাকৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত পুস্তিকা, ক'ফাৰ আদিৰ পৰাও যে হুলাসান তথ্য পাব পাৰি তালৈকে ডেউৰ চকু সৈছিল। তেনেকুৱা আন এটা উদাহৰণ—অসমীয়া বোলচৰিবিলাকৰ পুস্তিকাবিলাকৰ সংগ্ৰহ, প্ৰকাশ

ক্ৰমে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে তেওঁৰ প্ৰতিখন অসমীয়া ছবি চোৱাটো নিশ্চয় কৰি লৈছিল ; অসমীয়া বোলছবিৰ ইতিবৃত্ত লিখিবলৈ এলোৱা বহু সাংবাদিকেই উক্ত পুস্তিকাৰিলাকৰ সহায় লোৱাৰ কথা আৰি জানে। সংগ্ৰহৰ বাগী এটা তেওঁৰ আছিল। নতুন কাকত বা আলোচনীৰ প্ৰথম সংখ্যাটো কিনি নিবই। কিছুমান জনপ্ৰিয় বাতৰি কাকত তেওঁ একাদিক্ৰমে বন্ধাই ৰাখিছিল। নতুন সংস্কৰণৰ হেমকোষ কিনি দি প্ৰথম সংস্কৰণ এটা সংগ্ৰহ কৰাৰ কথাও আৰি জানে। অসমীয়া পুথি পাৰ্ধ্যমানে কিনি লৈছিল। পুথি পত্ৰৰ কাৰণে অৰ্থ ব্যয় কৰিবলৈ তেওঁ টান নাপাইছিল। অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ প্ৰতি এনে পৰীৰ আত্মগতাব দৃষ্টান্ত বিৰল।

সাংবাদপত্ৰৰ ব'দকাতলিত অসমীয়া সাহিত্য, বনফুলৰ কবি হুৰবা, কবি আৰু কবিতা আদি পুথিয়ে যে কলেক্ত পৰ্যায়ৰ ছাত্ৰ হাতীক প্ৰভুত পৰিমাণে সহায় কৰি আহিছে এই বিষয়ে সন্দেহ নাই। নন্দ ডালুকদাৰে অন্তৰ্য্যো ছাত্ৰৰ কামত আহক এই ভাবতে এইবিলাক গ্ৰন্থ ৰচনা কৰা নাছিল। কবি হুৰবাৰ প্ৰতি তেওঁৰ প্ৰকাৰ কুলীয়া লিপিৰে পৰা আছিল। একেই প্ৰকাৰ তেওঁৰ আছিল সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা, বিবিকি কুমাৰ বৰুৱা, হেম বৰুৱা আদিৰ প্ৰতিও। সেই বাবেই ডেওঁলোক সৰহে বহু সা-সহায় তেওঁ সংগ্ৰহ কৰি লৈছিল। হুৰবাৰ ক্ষেত্ৰতো তাকেই কৰিছিল—বহু বাৰ গৈ গৈ কবিক লগ ৰখিছিল, নানান পুৰণা কথা সংগ্ৰহ কৰিছিল আৰু তাৰ সহায়তে নিজলৈ কবিতা সম্বন্ধ সাহিত্যৰ পৰিচয় সমন্বিত কৰি জীৱনী ৰচনা কৰিছিল। ভূঞা আৰু বৰুৱাৰ জীৱনী লিখন হুৰবাৰ খনতকৈ বৃহত্তৰ; সেই অংশতো অল্প বা-বাতৰি এই লিখনত বিদ্যমান—একোটা ৰাসকৃতিক ইতিবৃত্তৰেই এই লিখনৰ পৰা উলিয়াব পৰা যায়। ৩^০ বৰুৱাৰ জীৱনীখন লিখকে দুফাল কৰি বি বাব নোৱা-বিল হুৰবা। ক্ৰমান্বিত সেইখন চাই টিটি প্ৰকাশ কৰি উলিয়াব

আৱশ্যক আছে, কিয়নো 'আধুনিক অসমৰ সাহিত্য সংকট'ৰ কেন্দ্ৰত ড° বৰুৱাৰ অৱদান আছে। আৰি নিজে নন্দ ভাস্কৰদেৱৰ স্মৃতিত বাণী প্ৰতিভা, বিকৃত বাস্তৱ আৰু বিচিত্ৰ নাবাৰণ বৃত্ত বৰুৱাৰ স্মৃতিগ্ৰহ আদিৰ সম্পাদনা কাৰ্যত সহযোগিতা কৰিছিলোঁ। তেতিয়াই তেওঁৰ তথ্যগাতি আহৰণৰ কেন্দ্ৰত এশংসনীয় কৰ্মকুশলতাৰ প্ৰমাণ পাইছিলোঁ। মিহনাবীৰকলৰ বৰ্ণিত কৃষ্টি সৰু কাহিনী তেওঁ সম্পাদন কৰোঁতেও ভালেখিনি অজ্ঞাত তথ্যগাতি পোহৰলৈ আনিব পাৰিছিল। এই বিলাক কাহিনী তেওঁ বিষ্ঠাৰে কৰি গৈছিল দেখি আচৰিত হৈছিলোঁ। প্ৰতি বছৰে প্ৰকাশিত অসমীয়া পুথিৰ একোটি পৰ্যালোচনা তেওঁ কেবা বছৰ ধৰি কৰি আহিল। এইবিলাকৰ কি উপযোগিতা সেইটো ভবিষ্যতে প্ৰমাণ কৰিব। ইয়াত উল্লেখিত বহু পুথিয়েই বহুতো সাহিত্য ক্ষেত্ৰত সূচাবাদন নহয়। কিন্তু চমু ভাৱেই উল্লেখৰে সৈতে যে এটি ধূলমূল বিৱৰণ তেওঁ প্ৰকাশ কৰিছিল সেই সৰ্বসন্ধানী এসময়ত অত্যাৱশ্যকীয় বিবেচিত হয়। এইবিলাক দেখি যে তেওঁৰ কিবা আৰ্থিক লাভ গৈছিল এনে কথা বেন কোনেও হঠাতে নানে। আমাৰ কাকত-আলোচনীৰ কাৰ্পণ্য কাহিনী সৰ্বজনবিদিত। বৰং আৰি নন্দ ভাস্কৰদেৱৰ স্মৃতিত একাধিকবাৰ উল্লেখিতোঁহে যে কাকত বা আলোচনীত প্ৰবন্ধ ওলালে পইচা দিয়া দ্বাৰা দ্বাৰতে থাকক, সম্পাদকে কলী এটাকে নশঠিয়ায় - নিজেই জেপৰ পইচা খৰচ কৰি কিনি আনিব লগা হৈছে।

আন এটি সূচাবাদন কাহিনী তেওঁ কৰি আহিল যিটো আদৰ্শ হৈ ব'ল। অসমৰ শিল্পী সাহিত্যিক সকলৰ চমু জীৱন বৃত্ত, তেওঁ লোকৰ বচনাতলী আৰু তথ্যাত কাহিনী আঁঠনি - এনে বিধৰ সন্নিহিত কৰি এখন কোষ প্ৰথম পেশীয়া পুথি তেওঁ প্ৰথম প্ৰকাশ কৰি গৈছিল। আৰি কল্যাণ ইত্যাদি সৰুৰে কাৰ্য ভালেখিনি আঁঠাইছিল। প্ৰথমৰ সম্পূৰ্ণ হৈ উঠা হলে সিন্ধু সি এটা অসমীয়া ভাষাৰ বৰ

হৈ উঠিলেহেঁ তেন। কিন্তু তেওঁৰ অকাল বিয়োগে কামটো সম্পূৰ্ণ হবলৈ নিদিলে।

নন্দ তালুকদাৰ বি বকরা কলেজত আমাৰ ছাত্ৰ আছিল। তেওঁ কলেজ আলোচনীৰ সম্পাদক হৈছিল—এই সম্পৰ্কতে আমাৰ সৈতে তেওঁ ছপাশাল আৰু সম্পাদনাৰ কামত দিনে বাতিয়ে আলোচনা বিলোচনা কৰিছিল। ইয়াৰ উপৰি তেওঁক এবছৰমান সহকৰ্মী ৰূপেও পিছলৈ পাওঁ। তেওঁ অসমীয়াত এম এ পাছ কৰি প্ৰথমে শিলঙৰ কলেজ এখনৰ কামত সোমাইছিল। তাৰ পিছতহে স্থায়ী ভাবে পাণ্ডু কলেজলৈ আহে। এই পাণ্ডু কলেজত থকা কালতে শেষলৈকে তাতে আছিল—আমি তেওঁক বি বকরা কলেজৰ নৈশ শাখালৈ আমন্ত্ৰণ কৰি আনিছিলোঁ। এবছৰমান থকাৰ পিছত পাণ্ডু কলেজ কৰ্তৃপক্ষৰ কথা এবাৰ নোৱাৰি তেওঁ আমাৰ কলেজ এৰি যায়। এই কম সময়ৰ ভিতৰতো শিক্ষক ৰূপে তেওঁৰ একনিষ্ঠতা আমি সদৌৰে লক্ষ্য কৰিছিলোঁ। কেতিয়াও শ্ৰেণীলৈ পৰাপক্ষত তেওঁ নহাকৈ নাথাকিছিল। তেওঁৰ কথা বতৰাৰ মাজত ওলায়ো পৰিছিল যে পাণ্ডু কলেজতো নিশাৰ ভাগত পলমকৈ থকা ক্লাজলৈ যাবলৈ তেওঁ কেতিয়াও বেয়া নাপাইছিল। মৰা হুজুৰ বা ডিনিজন ছাত্ৰ বা ছাত্ৰী থাকিলেও তেওঁলোক যে আহি বৈ থাকিব বা পঙক্তিম হৈ বাতি ছুখে-ভাগবে উলটি যাব এই পৰিস্থিতি ভাবিয়েই তেওঁ কষ্ট স্বীকাৰ কৰি হলেও কলেজলৈ গৈছিল। কৰ পাৰি যে নন্দ তালুকদাৰৰ নিচিনা নিষ্ঠাবান শিক্ষক আজিৰ জগতত বিৰল—বি এমিন কলেজলৈকে বুলি ওলাই গৈ ঘৰৰ ওচৰতে বটৰ চাইকেলৰ পুখুৰাত প্ৰাণ বিসৰ্জন দিলে—যেন শিক্ষাদানৰ চিন্তা মনত লৈয়ে তেওঁ শেষ নিশ্বাস পেলালে।

সাহিত্য চৰ্চাত তেওঁ যেনে নিষ্ঠাবান আছিল, তেনে নিষ্ঠাবান আছিল পাঠ্যক্ৰমৰ ক্ষেত্ৰতো। জৱাহৰী বিবিডালদেৱ অসমীয়া

পাঠ্যক্রম নির্ধারণের কামত আমি বহু বহু বহুবার একেলগে বাই কাম কবিছিলে। এই কামত শু অভিজ্ঞ শিক্ষকবৃন্দ দৃষ্টিতে তেওঁ নানান আত্মশোকাবহ পৰামৰ্শ দাঙি ধৰিছিল আৰু পাঠ্যপুথি আদি প্ৰস্তুত কৰিব লগা হলে বাহানি আদি সংগ্ৰহ কাম প্ৰায়শিদি তেওঁই কৰিব লগা হৈছিল। অৱশ্যে শেহতীয়া স্নাতকৰ কাব্য প্ৰভাব কাম তেওঁ অকলেই কৰিছিল বুলিব লাগে। সংগ্ৰহ কাৰ্যত তেওঁৰ সমকক্ষ হ'ব পৰা লোক আমাৰ মাজত বিত্তীয় জন নাছিল। এই দৃষ্টিৰ পৰা চালে যিটো ব্যক্তিগত পুথিভঁৰাল তেওঁ জীৱন জুৰি গঢ় দিছিল সেইটো এটা মহা মূল্যবান আত্মীয় সম্পদ বুলি কলেও যচাই কোৱা নহয়। তেওঁৰ শব্দলোকৰ সময়ত এই পুথিভঁৰালটো সংৰক্ষণ অৰ্থে চৰকাৰৰ পৰিচালনাধীন কৰিবলৈ এটা চেটা চলোৱা হৈছিল। কিন্তু পৰিৱালৰ অৱস্থা হেতুকে কামটো হৈ উঠিল। আমি জনাত পৰিৱালে সংগ্ৰহটো তালকৰে সংগ্ৰহ কৰিছে আৰু আশাকৰে। আগলৈকো সংৰক্ষণ কৰিব।

নন্দ তালুকদাৰৰ বহু আৰু সহকৰ্মীসকলে তেওঁৰ বিষয়ে এখনি শ্ৰাবক গ্ৰন্থ প্ৰস্তুত কৰিবলৈ লোৱাত আমি স্বতি বোধকন কৰি মনলৈ অহা কথাবোৰ সিন্ধিৰূপ কৰিলে। এই বচনাক বিশ্লেষণ বা অধ্যয়ন বুলি ধৰিব নালাগে। মাহুহজনলৈ মনত পেলাওঁতে যিবোৰ স্বতিৰ বেঙনি চকুৰ আগত তাঁহি উঠিল তাকেই মাত্ৰ লিখা হ'ল।

বন্ধু বিয়োগত এটুপি চকুলো

ড° নগেন শইকীয়া

সম্পৰ্কটো কেনেবাকৈ ঘৰুৱা হৈ পৰিল।

এতিয়া চন-বাৰ-তানিখ মনত নাই। বোধকৰোঁ ১৯৬৫ কি
৬৬ চন।

প্ৰথম পৰিচয়ত আপোনা আপুনিয়েই আছিল। ওখ, পাভল,
ধৃতি-পাজাৱী পিকা, জোতা নাকৰ, বগা, ডেকা মাজুচ এজন। বয়সত
মোজকৈ কেইবছৰমান ডাঙৰ হ'ব বোধকৰোঁ। হাঁহিমুখীয়া।

ইতিমধ্যে ডেউ প্ৰাৰম্ভিক আৰু জীৱনীকাৰ হিচাবে পৰিচিত
হৈ উঠিছে। মই ক'লেঁ, “আপোনাৰ নাম শুনি আছেঁ। পৰিচয়
হোৱাৰহে স্মৃতি পোৱা নাছিলেঁ।”

ডেউ ঠাঁহি হাঁহি ক'লে— ‘আপোনাবো গল্প আৰু গল্প-কবিতা
পঢ়িছো দিয়ক। পিছে, ‘বোমকেশ বাবু’ত কাক ধৰিলে বাক?’
মই ক'লেঁ, “নাই, নাই। এজন মাজুহ নহ'বওতো পাৰে। কেইবা-
জনৰো দোৰ-গুণ মিহলাইহে ‘বোমকেশ বাবু’ হৈছে।”

ডেউ ক'লে, হাঁহি হাঁহিয়েই, “গল্প লিখকক বিশ্বাস নাই দেই।”
“বোমকেশ বাবু” ১৯৬৫ চনত ‘অসম বাতৰি’ৰ ছুটী সন্ধ্যাত
ওলাইছিল।

প্ৰথম পৰিচয়তে ভাল লাগিল মাজুহজনক।

এজন লেখকে বিজ্ঞানে ডেউ লিখা বচনা মাজুহে পঢ়ক আৰু
অভিযন্ত বিয়ক। সন্ধ্যাত অভিমতেই লেখকৰ বাবে আটাইতকৈ
ডাঙৰ পুৰস্কাৰ।

১৯৬৬ চনৰ মাৰ্চ মাহত উত্তৰ লক্ষীমপুৰত অসম নাহিতা

সভাৰ অধিবেশন। সেই সময়ত অসমবাসীৰ নতন তালুকদাৰৰ প্ৰবন্ধ ওলাইছে। উক্তৰ লক্ষীমপুৰত লগ পালেই হুছিলে, “প্ৰবন্ধটো পঢ়িলে যদি কেনে পালে কওকোন।”

মই কলৈ। “আপুনি এতিয়া প্ৰায় ভেটাবেন দেখক। এওঁকে, আপোনাৰ লেখা বেয়া হ’ব কিয়?”

ভেট আকৌ সেই বাতৰিক হাঁহিৰে কলে, “আপোনাৰ বুদ্ধত মূল-চম্ভন পৰক, কিন্তু ভেটাবেন নহয় দেখ। বহুত বাকী।” ভেটিয়াও সম্পৰ্ক ঘনিষ্ঠ হোৱা নাই। কিন্তু অহুতৰ কবিত্বছিলো— মাহুতজন সৰল। আত্মজিহান মাই।

১৯৬৬ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহৰ ৩০ আৰু ৩১ আৰু ১৯৬৭ চনৰ জানুৱাৰী মাহৰ ১ তাৰিখে ডিব্ৰুগড়ত অসম সাহিত্য সভাৰ অধিবেশন। মই লক্ষীমপুৰ অধিবেশনতে সভাৰ কাৰ্যনিৰ্বাহক সমিতিৰে নিৰ্বাচিত হৈছোঁ। আৰু কাৰ্যনিৰ্বাহ সমিতিৰ প্ৰাধিকৰণ অধিবেশনত সহকাৰী সম্পাদক মনোনীত হৈছোঁ। ভেটিয়া সহকাৰী সম্পাদক এনেভাবেই নিৰ্বাচিত আৰু মনোনীত হৈছিল। সেই বছৰ তথাহাটৰ বাবে সহকাৰী সম্পাদক নিৰ্বাচিত হৈছিল জীৱকৰ্ণৰ শৰ্মা (অসম সাহিত্য সভাৰ ভাষণদাতা ৪ৰ্থ খণ্ড উপবিত্ত, পৃষ্ঠা ৪২১, জীৱকৰ্ণৰ শৰ্মাৰ ঠাইত ভুলভাৱে নতন তালুকদাৰ নামটো ছপা হৈছে)। ডিব্ৰুগড় অধিবেশনৰ বছৰৰ পৰা ১৯৭০ চনৰ কি অধিবেশনলৈ এই তিনি-বছৰ মই কেন্দ্ৰীয় কাৰ্যালয়ৰ লগত যুক্ত সহকাৰী সম্পাদক আৰু নতন তালুকদাৰ তথাহাট কাৰ্যালয়ৰ লগত যুক্ত সহকাৰী সম্পাদক। বৰপেটা অধিবেশনলৈকে (১৯৬৯) আৰু (এতিয়া কৰ্মী) হুৰি প্ৰধান নেতা আছিল প্ৰধান সম্পাদক আৰু ৬৯-৭০ লৈ প্ৰধান সম্পাদক আছিল চৈল আৰু মালিক।

এই যে একেলেখাৰিয়ে জুনে সভাৰ সহকাৰী সম্পাদক হৈ থাকিলে। ইয়েই আমাক ওচৰ চলাই নিলে। সভাৰ বিভিন্ন

যোগাযোগৰ উপৰিও সভাৰ পুৰি পত্ৰ আদি ছপোৱা বিষয়ত আমাৰ
জৰোৰে ওপৰত দাৱিষ পৰিছিল। আত্মতানিক দাৱিষৰ যাজেদিয়েই
গঢ়ি উঠিল ব্যক্তিগত সম্পৰ্ক। কেতিয়া যে “তালুকদাৰ” আৰু
“আপুনি”ৰ পৰা “নন্দ” আৰু “তুমি” হ’ল ক’ব নোৱাৰে।

ইমানতে সীমাবদ্ধ হৈ নাথাকিল।

“নন্দ” গৈ নন্দলাল, নন্দজী, গুলজাবিলাল নন্দ, গুলজাৰ
হ’লগৈ। পিছৰ চিঠিবোৰৰ নন্দ তালুকদাৰক বোধকাৰে। ক’তো
নন্দ বুলি মই লিখা নাই আৰু নন্দয়ো মোলৈ লিখা চিঠিত পোন-
পটীয়া সম্বোধন কৰা নাই। আমাৰ চিঠি-পত্ৰবোৰ ধেমেলীয়া কথাবে
ভৰা হৈ পৰিল। কেতিয়াবা অসমীয়া আখৰেৰে ইংৰাজী ভাষাত
আৰু ইংৰাজী আখৰেৰে অসমীয়া ভাষাত চিঠি লিখা-লিখিও
হৈছিল। এনে পত্ৰ বিভিন্নৰ আমাৰ তিনিজনৰ মাজত হৈছিল—
শ্ৰীযোগেশ্বৰ নাৰায়ণ ভূঞা, নন্দ তালুকদাৰ আৰু মই। আমাৰ
তিনিজনকে অসম সাহিত্য সভাৰ ভিতৰ চ’বালৈ সুমাই আনিছিল
অগ্নীৱ হৰিগ্ৰসাদ নেওগে আৰু সাহিত্য সভাৰ মঞ্চখনেই আমাৰ
আন্তৰিক যোগাযোগৰো ভেটি বান্ধি দিছিল বুলিব পাৰি।

এই সম্পৰ্ক এনে হ’লগৈ যে নন্দৰ শ্ৰীমুখা আই আমাবো “আই”
হৈ পৰিল আৰু গুৱাহাটীলৈ গলে নন্দক কেতিয়াবা নাপালেও
আইক মাত লগাই অহাতো কৰ্তব্যৰ ভিতৰত পৰিল। কিন্তু এতিয়া
নন্দ গুছি যোৱাৰ পিছত আইৰ মুখা মুখি হ’বলৈ মোৰ সত
নাৱাৰ। মই কেনেকৈ আইৰ মুখলৈ চাওঁ? বৈধব্যৰ স্বতন্ত্ৰ সজ
কবিও লৰা-ছোৱালীৰ মুখলৈ চাই ঘেৰা ধৰি, লৰা-ছোৱালীক মানুহ
কৰাৰ পিছত বাৰ ওপৰতে আটাইতকৈ বেছি ভৰবা আছিল
তেৱেই গুছি গ’ল।

আমাৰ তিনিজনৰ, নন্দ, ভূঞা আৰু মোৰ এই সম্পৰ্কই আমাৰ
পৰিয়াল কেইটাকো ওচৰ চপাই দিলে। আমাৰ তিনিগৰো লৰা-

ছোৱালী কেঁচটাৰ বাবে দেউতাকৰ বহু দুজন “তাই” আৰু দেউতাকৰ বহুগৰা “আমৈ” হৈ পৰিল।

নন্দক প্ৰথম অৱস্থাত জোকাইছিলোঁ। “চিহ্নগুণ” বুলি। কাৰণ কোনোবা এজন অসমৰ কৃতি লোক ঢুকোৱাৰ লগে লগে শিহু-দিনা কাগজত নন্দ ডালুকদাৰে লিখা জীৱনী ওলাবই। আৰি জোঁকাৰ্ড— “ভূমিতো লিখিয়েই থোৱা; কেৱল ইমান চমক ইমান ভাৰি ইমান সময়ত সকলোকে কন্দুৱাই থৈ তেওঁ শেষ নিৰ্বাস ত্যাগ কৰিলে” বুলি লিখিবলৈহে বাকী থোৱা।”

নন্দই এটা ডাঙৰ ডায়েৰীত বিভিন্ন কৃতী লোকসকলৰ জীৱন পঞ্জী আৰু বচনা পঞ্জী লিখি থৈছিল। তহুপৰি, অসমীয়া ভাষাত এখন ‘হুহু হ’ৰ দৰে কিতাপ উলিওৱা কথাও এসময়ত ভাবিছিল। সেইবাবে বিহিৰ লোকলৈ হুণা প্ৰশ্নৰ একোজন পঠাই তথ্য সংগ্ৰহ কৰিছিল। আৰি জোঁকাৰ্ড, “ভোমাক আমাৰ জীৱন পঞ্জী-ভঞ্জী দিবলৈ নাই। ভোমাক দিয়া মানেই নিৰ্বাস স্বৰ্গ লাভ। আমাৰ সেই মন্তব্য নাই।”

নন্দই স্বাভাৱিক হাঁহিটোৰে কয়, “দি থোৱা, দি থোৱা। নহলে শিহুত ওপৰত গৈ পড়াবা।”

গুৱাহাটীতো এনে হৈছিল যে, কাৰোবাৰ জীৱনী লাগিলে বাজৰি কাকতৰ মানুহৰ পৰা আনলৈকে সকলোৱে নন্দৰ কানে চাইছিল। আজি অহুতৰ কবিহোঁ— এনেভাৱে তথ্য সংগ্ৰহ কৰা এজনলোকো নন্দৰ শিহুত আমাৰ নাই। আৰু আটাইতকৈ মনত গাঁচ বহুৱাই থোৱা কথাৰাৰ হ’ল যে নন্দ আকস্মিক ভাৱে ভূমি থোৱাৰ শিহুত তেওঁৰ পৰিপূৰ্ণ জীৱনী এটা কাকতলৈ দিব পৰা মানুহ নোহোৱা। নন্দৰ এটা ডাঙৰ বৈশিষ্ট্য আছিল— সৰ্বক্ষণ প্ৰৱণতা। অসমীয়া মানুহৰ অৱস্থাৰ নথকা গুণ। অসমীয়া— ভাষা, সাহিত্য, ব্যক্তি, সংস্কৃতি, অসমৰ ইতিহাস, ভূগোল আদি

অসম সম্পৰ্কীয় বিষয়ৰ সকলো কাকতৰ ইচ্ছা একোটাও বন্ধৰ সন্মুখ
আক সংৰক্ষণ কৰিছিল। অসমীয়া বাতৰি কাকত, আলোচনীৰ
সংখ্যাবোৰো সাগ্ৰেহে সংৰক্ষণ কৰিছিল। তেওঁৰ এই কামবোৰৰ
মাজত নিহিত হৈ আছিল তেওঁৰ অকৃত্ৰিম দেশপ্ৰেম। অসমক,
অসমীয়া ভাষা সাহিত্য সাংস্কৃতিক, অসমীয়া জাতিক কোনোবাই
অকমান বেয়াকৈ কলেও সহ্য কৰিব নোৱাৰিছিল। আমাৰ নিজৰ
মাজৰে এচাম উল্লাসিক যেতিয়া নিজৰ ঐতিহ্য আৰু অতীত
ইতিহাসৰ প্ৰতি অসম্মানসূচক মন্তব্য কৰে, নন্দ কুণ্ড হয়।

শেৰলৈ তেওঁ ঘাটুকৈ উনবিংশ শতিকাৰ প্ৰথমার্ধৰ অসমীয়া
ভাষা-সাহিত্যৰ বিষয়ে গৱেষণা কৰিবলৈ লোৱাৰ সময়ত ঢেৰিয়াল
কুকন, গুণা ডিবাম বৰুৱা, চেমচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু মিহনেবিসকলৰ
কথা ওলালেই তেওঁ উল্লাসিত হৈ পৰিছিল। তেওঁ বাবে বাবে
কৈছিল, “যোৱা শতিকাৰ পুৰি-পত্ৰবোৰৰ ফটোকপি কৰি হলেও
সাহিত্য সভাৰ পুৰিভাললৈ অনাৰ ব্যৱস্থা কৰা।” তেওঁক ভেনে
পুৰি-পত্ৰবোৰৰ ছালিকা এখন কৰি দিবলৈ দাৱিছ দিৱাত জীৱন্ত
ৰোমেশ দাসৰ লগতে আলোচনা কৰি প্ৰস্তুত কৰিও দিছিল।
কিন্তু সকলো ভাল কামৰ বাবেই আমাৰ ইয়াত অৰ্থাভাৱ।

উনবিংশ শতিকাৰ মাজলৈ নন্দ এনেভাৱে সোমাই গ’ল যে
তেওঁক নিহলে বহু “নাইনটিছ চেণ্টিবি” বুলি কোৱাইছিল।
তেওঁক জ্ঞানদাতিবায় বৰুৱা কন শতবাৰ্ষিকীৰ বুল অহুতানত আৰু
‘অসমীয়া কিতাপৰ প্ৰকাশৰ সমস্যা’ শীৰ্ষক আলোচনা-চক্ৰত অগ্নি
গ্ৰহণ কৰিবলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰোতে দুই এজনে হয়তো খুব সন্দেহ হোৱা
নাই। কিন্তু তেওঁৰ বক্তৃতা শুনাৰ পিছত সেই অসন্তোষ-সন্দেহ
বিহীন বুলি মোৰ বিশ্বাস হৈছিল।

কৰাই আৰু এটা ডাঙৰ কাম কৰি আছিল। প্ৰায় কলম
অন্তত সঁচা বহুতোও প্ৰকাশিত অসমীয়া কিতাপৰ পৰিচালক

বচনা প্রস্তুতিৰ কাৰ। নিসন্দেহে কাবটো আহিল গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু
প্ৰয়োজনীয়। অসম সাহিত্য সভাৰ মঞ্চতলৈ অধিবেশনত নন্দক এনে
এটা প্ৰবন্ধ দাতি থকাবলৈ দিয়া দায়িত্বক নিষ্ঠাৰে পালন কৰিছিল।
মঞ্চৰ সিহঁত এই কাৰ কৰা বাহুহো আমাৰ মাজত নোহোৱা
হ'ল।

আনন্দবাব ঢেকিয়াল সুকলম বচনা সংগ্ৰহ, লক্ষ্যবাব বৰাব
বচনামলী, নবীন চক্ৰ বৰদলৈৰ বচনামলী আদি বচনামলীসমূহ
অতিশয় আগ্ৰহ আৰু নিষ্ঠাৰে তেওঁ সংগ্ৰহ কৰিছিল। বোৱা
শক্তিকাৰ আলোচনা আৰু বাতৰি কাকতৰ সংগ্ৰহ আৰু সেই
বিষয়ৰ অধ্যয়নতো তেওঁ সন্মান গুৰু থিছিল। এই আটাইবোৰ
কাৰ্যৰ মাজেদি বাবে বাবে সেই একোজন বাহুহোঁ চকুল আশত
থ'ব দিয়েহি— দেশপ্ৰেমিক বাহুহাজন; কোৱোনিনি নিজৰ কৰাখিনিক
লৈ সন্তুষ্ট হ'ব নোৱাৰা বাহুহাজন। এই ক্ষেত্ৰত নন্দকৈও তুলনা
আৰু একোৰ চৰা। সেইবাবে মাজে মাজে “হতাশেৰ” বুলি
জোকাবলৈও মেৰোঁ।

মাজে মাজে যে আমাৰ মাজত মান অভিমান নহৈছিল, এনেও
নহয়। ১৯৬৮ চনৰ জাহ্নবাৰী মাজত তেজপুৰত সাহিত্য সভা বহাৰ
সময়ত ফুৱাবে মাজত বটা তেনে হুঁটা নক খটনাৰ কথা মনলৈ
আহিছে। ১৯৬৭ চনটো সাহিত্য সভাৰ লোপালী ভৱ ভৱতীৰ
বহু। তত্পলকে প্ৰকাশ কৰি উলিওৱা ‘বিশ্ব শক্তিকাৰ জৰীয়া
সাহিত্য’ নামৰ প্ৰবন্ধনিৰ উপৰিও ‘অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰকাশ
বহু’ নাম দি এখন পুস্তিকা উলিওৱালৈ নিৰাত হ'ল। প্ৰকাশ
কৰ্মশীল হুনিপ্ৰকাশ মেৰুমে দাতিবটো বোক বিয়াত কৰা-কৰত
পাছুখিনি প্ৰস্তুত কৰি দিলে। কিন্তু কিতাপখন কেতিয়া ওলাল—
নব নন্দক মোৰ হুঁচীয়া কামত ওলাল; তত্পৰি মোৰ বাবটো তলত
হুঁচা হৈ ওলাল। আনহাতে কেবলকাল পৰৱৰ্তীকী কাল উপলক্ষে

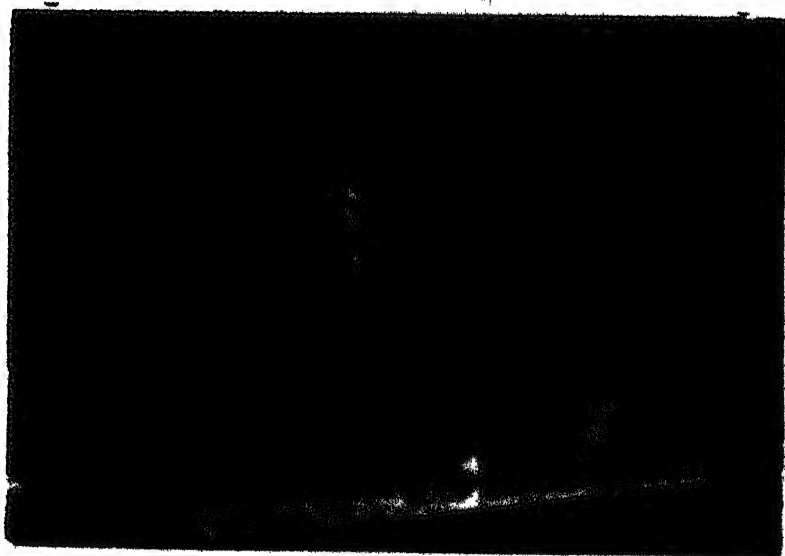
১৯৬৭ চনৰ বহাগ মাহত সভাই প্ৰকাশ কৰা কেলগুৱাখনত দিয়া অসমীয়া স্বৰ্গত লেখক লেখিকাসকলৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰি দিছিল নন্দই; তাত সুপ্ৰসিদ্ধ সাহিত্যিক দণ্ডিনাথ কলিতাৰ নামটো ভুল-ভ্ৰমে ছপা নহল। কেনেকৈ জানো প্ৰচাৰ হ'ল যে কেলগুৱাখনৰ কাম মই কৰিছিলো। ফলত মই অবাঞ্ছনীয় অৱস্থা এটিৰ মুখামুখি হ'বলগীয়া হৈছিল। দুয়োটা বিষয়ত মই অসন্তুষ্ট হলেো নন্দৰ ওপৰত।

এতিয়া ভাবিছোঁ, কি কুস্ত কথাত অসন্তুষ্ট হৈছিলোঁ। হৰিপ্ৰসাদ নেওগে দুয়োকে আনি তেতিয়াই মিলাই দিলে আৰু দায় ভেঁখেতে মূৰ পাতি ল'লে। সেই যে অসন্তোষ এবিলোঁ, তাৰ পিছত আৰু কোনো প্ৰকাৰৰ ঠোটা মোজা আমাৰ মাজত লগা নাছিল। বৰং ইটোৱে সিটোক জোকাই ৰং পোৱাটোহে বেছি হ'ল।

নন্দ চিৰদিনৰ বাবে গুছি যোৱাৰ প্ৰায় বছৰেকৰ আগত আমাৰ মাজত আকৌ এটি অসন্তোষৰ ঘটনা ঘটিছিল। ইয়াৰ দায় সম্পূৰ্ণকৈ ময়েই মূৰ পাতি লৈছিলোঁ। ১৯৮২ চনৰ ১৭ এপ্ৰিলৰ দিনা নন্দৰ ঘৰত বহি কলোঁ। যে ভেঁত এইবাৰ অসম সাহিত্য সভাৰ প্ৰধান সম্পাদকৰ দায়িত্ব লব লাগে। “ইমান দিনে কাম কাম বুলি সাৰি আহিলা, তোমাৰ প্ৰতিবন্ধাৰ কাৰণে শেষ হ'ল বেতিয়া সভাৰ দায়িত্ব লোৱা।” অৱশ্যেও নন্দক বহুতবাৰ কৈ চাইছোঁ; সন্তত নহয়। সেইদিনা কিন্তু সন্ততি দিলে। ক'লে, সভাকৈ কৈছাকো! যদি তুমি সহায় কৰা এবছৰ দায়িত্ব লব পাৰে।” মই ক্ৰীতজ্ঞী তালুকদাৰকো মাতি আনি হাঁহি হাঁহি কলোঁ। “এই বছৰ ঘৰ চকলাৰ দায়িত্ব আশোনাৰ, সভা চকলাৰ দায়িত্ব নন্দৰ।” হাঁহি-মাতি চাহ খাই গুছি আহিলোঁ। বোৰহাট, ডিব্ৰুগড়, জামাহাটীতো সন্মেলক কলোঁ—এইবাৰ নন্দ তালুকদাৰক দায়িত্ব

নিজা পুথিভাণ্ডালত অধ্যয়নৰত বন্ধ ভাস্কৰদাস

সভাত ভাষণ দিয়া অৱস্থাত ভাস্কৰদাস

দ্বিধা লাগে। সেই নিশ্চিত যে নন্দক বিনা প্রতিদ্বন্দ্বিতাবে দ্বিধা পৰা হ'ল। কিন্তু বিবর বাহন সজাত এনে এটা অৱস্থা হ'ল যে অৱশেষত নন্দ আৰু চৰ্গেৰৰ মৰ্মাই মাত্ৰ প্ৰত্যাশা কৰিলে আৰু মোৰ তীব্ৰ প্ৰতিবাদ সত্ত্বেও তীব্ৰ মনোবল আৰু মনোবল লৈ ময়েই দাৱিষ লবলগীয়া হ'ল। নন্দৰ সেই সময়ৰ এবাৰ কথাই মোৰ মনত মাৰে মাৰে আঘাত কৰি যায়—“তুমিয়েইতো ঘৰত ঐশ্বৰ্য্যকো কৈ আহিছিল।” বোধকৰে, জীৱনত এই ঘটনাটো মোৰ বাবে এটা মৰ্চিৰ নোৱাৰা হুখৰ গৌৰৱণী হৈ পৰে। অবিবেচনৰ নিছক প্ৰায় এমাহ সময় মই মোৰ অনেক প্ৰবোধ দ্বিধা পৰা নাছিলোঁ। নন্দলৈ আহিয়েই মোৰ মনৰ অৱস্থা বুলাই চিঠি দিলোঁ। নন্দৰ প্ৰত্যাহ্বানক জীৱিত যোগেন দাসলৈও। চন্দ্রোজনৰ উত্তৰত অৱস্থা কৰিলোঁ—একেনও মোক দাৱমুক্ত বুলি ভাবিব পৰা নাই।

নন্দৰ মনত এই ঘটনাই বহুদিনলৈ জ্বলা কৰি থাকিলেও লাহে লাহে বোধকৰে, বিবর বাহন সজাত মোৰ অন্তৰাৱ অৱস্থাৰ কথা অৱতৰ কৰিলে। যেতিয়া অসমীয়া পুথি প্ৰকাশৰ সম্ভা—শীৰ্ষক আলোচনা—চক্ৰৰ বিশিষ্ট বক্তা হিচাবে ডেউক নিমন্ত্ৰণ জনাওঁ, হাঁহি হাঁহি সন্মতি দিলে; ক'লে, “হেবা নগেন, আমি ইটোৱে সিটোক কিবা কথাত কেতিয়াবা বেয়া পালেওঁতো সত্যখনক বেয়া পাব নোৱাৰোঁ।” সেইদিনা সত্যৰ অন্তত আমি ত্ৰিগুণে—ভুল, নন্দ আৰু মই এখন হাবি তুলিলোঁ। সেইখনেই আমাৰ তিনিওৰে একমাত্ৰ হাবি।

ভাবি আছিলোঁ—কতাইগাওঁ অবিবেচনত নন্দৰ মাত্ৰ মই প্ৰত্যাহ্বান কৰিম—আন কোনেও আন মাত্ৰ প্ৰত্যাহ্বান কৰাৰ আশংকা। কিন্তু মোৰ সেই ভণ পৰিপোষ কৰিবলৈ নন্দই হাবিা নিবিলে।

২৬ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা আকস্মিক বাতৰিত চন্দ্রোজনটো ভৱি চিকন মাৰি উঠিলোঁ—নন্দৰ কিবা হ'ল। মই বিচাৰ কৰিব

পৰা নাছিলে'।। লগে লগে গুৱাহাটীলৈ ট্ৰাংক কল কৰিলে'।।
কেন্দ্ৰীয় পুথিভঁৰালৰ পুথিভঁৰালী জীৱুত বাম গোস্বামীয়ে ক'লে,
“হয় বৰ দুৰ্ভাগ্যজনক।’

নন্দৰ বৃদ্ধা মাতৃলৈ, পত্নীলৈ, ল'ৰা ছোৱালী দুটিলৈ বাবে বাবে
মনত পৰিল। কেনেকৈ সহ্য কৰিব এই দুখ? কি বুলি গৈ মাতৃ
লগায় গৈ? জানো, সকলো দুখ মানুহে সহিবটো লাগিব। জানো,
যি এবাৰ যায় তেওঁ কেতিয়াও ঘূৰি নাহে; তথাপি মানুহে সতকাই
সকলো পাহৰি যায় নোৱাৰে।

নন্দ তেওঁৰ কামৰ মাজতে থাকিব। তেওঁ বচনা কৰা আৰু
সম্পাদনা কৰা কিতাপৰ মাজতে নন্দৰ ভিতৰৰ মানুহজনৰ চিন্তা
চৰ্চাৰ লগত সকলোৰে পৰিচয় হৈ থাকিব। এনেভাবে জীৱাই
থকাৰ সাৰ্থকতাইতো আটাইতকৈ বেছি।

+++

মোহনীয় ব্যক্তিত্ব : উৎসর্গিত জীৱন

ড° গোবিন্দ প্ৰসাদ শৰ্মা

কলেজত পঢ়িবলৈ বুলি ১৯২৭ চনত মই গুৱাহাটীত আহি
উঠাৰে পৰা নন্দ ডালুকদাৰক দেখিছিলোঁ। ডেকা ল'ৰা যদিও
ভেটিয়াও ভেথেকৰ শিকলত পৰবৰ্তী জীৱনৰ দৰে খতি আৰু
পাজাবীয়েই। ভেটিয়া ভেথেক বি, বকুৱা কলেজৰ ওপৰৰ শিনৰ
এজন কলেজীয়া ডেকা; আৰু মই কটন কলেজৰ তলৰ শিনৰ
এজন কলেজীয়া ল'ৰা। স্বাভাৱিকভেদেই স্কুলেৰে প্ৰয়োজনৰে লগ লগাব
বা মুখামুখি হোৱাৰ সম্ভাৱনা কম। আৰু সেইটো হোৱাও নাছিল।
তথাপি মই ভেথেকক দূৰে দূৰে জানিছিলোঁ— কাকত-আলোচনীত
সেই সময়তে ওলোৱা ভেথেকৰ প্ৰবন্ধবোৰৰ বাবে। লেখক হিচাপে
ভেটিয়াও অৱশ্যে প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা নাই।

গুৱাহাটীৰ বিশেষকৈ এঠাইত ভেটিয়া নন্দ ডালুকদাৰক
সাধাৰণতে দেখিছিলোঁ— চেনিকুঠিৰ হেম বকুৱাৰ ঘৰত। এজন
বিস্তৰ অধ্যয়নৰ উৎসাহ বুদ্ধিজীৱী বুলি, এক বিশিষ্ট ভংগীৰ মনোমোহা
পদ্মৰ লেখক বুলি, এক নতুন আৰ্তিৰ কৱি বুলি, আৰু সূৰ্য্যপুৰি,
অমৰীয়া সাহিত্যলৈ সৱকালীন পান্ডিত্য সাহিত্যৰ বাতাবৰণ এটো
বাহক হিচাপে হেম বকুৱাৰ প্ৰতি ভেটিয়া আমাৰ আগ্ৰহ অসীম।
চেনিকুঠিৰ শিনে পলেই হেম বকুৱাটো ভাড়া লৈ থকা ঘৰটোৰ
শিনে কৌতূহলকণ্ঠত আহি চুই দিওঁ আৰু কিয়লি সুবিধালৈ ওলোৱা
সময়ত হেম বকুৱাৰ ঘৰটোৰ শিনে চুই নিদেই, নন্দ ডালুকদাৰক
ভাত আহি প্ৰায়ে দেখা পাওঁ। ইয়াৰ পৰাই আমাৰ বুদ্ধিকল
অন্তৰ্ভাৱা নহৈছিল, আৰু শিহত ইয়াক ভালকৈ জানিবও পাবিছিলোঁ।

বে, হেম বৰুৱাৰ সৈতে নন্দ ভালুকদাৰৰ সম্পৰ্ক অকল এজন কলেজীয়া ছাত্ৰৰ তেওঁৰ অধ্যক্ষৰ সৈতে ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্কৰ লেখীয়াই নহয়; ই এক বিশেষ গুণযুক্ত শিষ্যৰ তেওঁৰ গুৰুৰ সৈতে আত্মীয় সম্পৰ্ক স্বৰূপ। নন্দ ভালুকদাৰৰ লিখা পঢ়াৰ প্ৰতি যি আগ্ৰহ আৰু তাৰ নিষ্ঠাশীল অমুখাৱন—সি যে হেম বৰুৱাৰ দ্বাৰা অনু-প্ৰাণিত আৰু তেখেতৰ সান্নিধ্যত বহু পৰিমাণে গা কৰা—ইয়াৰ পৰা ইয়াক অমুখান কৰিবলৈ টান নহয়।

নন্দ ভালুকদাৰৰ সৈতে ব্যক্তিগত পৰিচয় আৰু বন্ধুত্ব অৱশ্যে মোৰ ইয়াৰ বহু বছৰৰ পিছতহে হৈছিল— ১৯৭৪ চনত। তেখেতে তেতিয়া ‘সহাদ পত্ৰৰ বদ কীচলিত অসমীয়া সাহিত্য’ (১৯৭৫) গ্ৰন্থখনৰ পাণ্ডুলিপি বৰুৱা এজেলিত প্ৰকাশৰ বাবে দাখিল কৰিছে। বৰুৱা এজেলিৰ স্বত্বাধিকাৰী—পৰিচালক জীৱন বৰুৱাই মোক এই পাণ্ডুলিপিৰ চকু মুৰাই চাবলৈ দি প্ৰকাশৰ বাবে মোৰ মতামত বিচাৰিছে আৰু ভুল-ভ্ৰষ্টাবোৰ আঙুলিয়াই দিবলৈ দিছে। পাণ্ডুলিপিটো মই পঢ়ি চাই দেখিলে^১, ই এক মূল্যবান গ্ৰন্থ হ’ব। কিন্তু ইয়াত থকা মূল্যবান তথ্যবোৰ প্ৰায় ঠাইতেই ক’ব পৰা গোটোৱা হৈছে, তাৰ উল্লেখ নাই। ক’বৰাত উল্লেখ থাকিলও সি পদ্ধতিমূলক নহয়। গ্ৰন্থখন এনেকৈয়েই প্ৰকাশিত হ’লে, মূল্যবান, তথ্যপূৰ্ণ এই গ্ৰন্থখনো অপ্ৰামাণিক, বিশ্ববৰ্ণমূলক এখন গ্ৰন্থৰ শাৰীলৈ হৰতো ৰাখি বাব। আনহাতে উৎসসমূহৰ পদ্ধতিমূলক উল্লেখৰে, পাদটীকাৰ লবোজনৰে যদি গ্ৰন্থখন প্ৰকাশিত হয়, তেন্তে ই এক মূল্যবান গৱেষণাগ্ৰন্থ বুলি, গৱেষক ছাত্ৰৰ বাবে এক অপৰিহাৰ্য হাডপুৰ্ণ বুলি পৰিগণিত হ’ব। জীৱনৰ আগত মোৰ এই বক্তব্য দাঙি ধৰোঁতে তেখেতক কিন্তু এটি অৱবোধ কৰিছিলে^২। পাণ্ডুলিপিটোৰ বিস্তৰ এই বক্তব্য মোৰ বুলি বেন ভালুকদাৰে কেতিয়াও জনাব নোৱাৰে—যদিও মতামতটো ভালুকদাৰৰ অৱগত কৰি পাণ্ডুলিপিটোৰ অন্ত-

জনীয় মহাশয়ৰ সাধন কবিতা লাগিব। এই মতামত মোৰ বুলি ভালুকদাৰে জনাটো। মই নিবিচৰাব কাৰণ, ভালুকদাৰ মোতকৈ বয়সত ডালে কেইবছৰ ডাঙৰ; আৰু লেখক হিচাপেও ডেউৱা ডেখেত আমাৰ সাহিত্যত স্থানবিচিহ্নই অকল নহয়, সমানতম। আনহাতে মই এক অজ্ঞাতকুলশীল। মোৰ দৰে লোকে তেখেতৰ দৰে লেখকৰ বিষয়ে এনে মন্তব্য দিলে সহিব নোৱাৰাই স্বাভাৱিক।

জীৱন বৰুৱাই নন্দ ভালুকদাৰক কি কলে বা নকলে নাজানোঁ; কিছুদিন পিছত কিন্তু দেখোঁ, বিশ্ববিদ্যালয় চৌহদৰ মোৰ আৱাসস্থ নন্দ ভালুকদাৰ আহি উপস্থিত—আজি অত বহুৰে দুৰে দুৰে দেখি অহা সেই নন্দ ভালুকদাৰ। ডাঙকৈয়ো আচৰিত কথা, মোক দেখাৰ লগে তেখেতৰ মুখত বিৰিতি ওলাইহে এক বিচিকি হাঁহি—তেখেতক লগ পোৱা সকলোৰে পৰিচিত সেই বিচিকি হাঁহিটি। হাঁহিটি মাৰিয়েই সমনীয়া আৰু কণিষ্ঠ বহু সকলক সন্মোহিত কৰি তেখেতে সাধাৰণতে ব্যৱহাৰ কৰা সেই “ডাই” শব্দটি ব্যৱহাৰ কৰি তেখেতে মোক কলে, “এটি বিশেষ উপকাৰ কৰি দিয়াৰ বাবে কৃতজ্ঞতা জনাবলৈ আহিছোঁ, ডাই।” মই শব্দ কৰামতে মোৰ মন্তব্যত তেখেতে অপমানিত বোধ নকৰি, তাৰ দ্বাৰা উপকৃতহে হোৱা বুলি মোক জনাবলৈ লবি আহিহে এই মাহুহজন। কেনে উপায় মনৰ চাৰেকি। মোৰ লাজ লাগিল—তেখেতক মই যেন একজন ঠেক মনৰ লোক বুলি ভাবি অভ্যাস কৰিছিলোঁ।

ভালুকদাৰৰ অন্য এটা দিশ। ১৯৭৭ চনত অসম সাহিত্য সভাই তেজপুৰত পতা লেখক শিৱিৰত যোগদান কৰিবলৈ মৈ ভালুকদাৰৰ লগত একেলগে হুদিনমান থকাৰ সুযোগ পাইছিলোঁ। বিন্দুটো সাহিত্যৰ আলোচনা আৰু ডাক মৈ ডাক বিতৰ্কৰ পিছত গুলি হ’লে অনাৱৰ্ত্তানিকভাবে অংশগ্ৰহণকাৰী সকলৰ দায়িত্ব বা-

তামচা হয়। সাধাৰণতে বাস্তি খোৱা বোৱাৰ সময়লৈকেই এনে বং-তামচা হয় যদিও, কিছুমানে খাই বৈ উঠিও ইয়াক চলাইয়েই থাকে। তালুকদাৰক কিন্তু দেখিছিলোঁ, খোৱা বোৱাৰ পিছত বং তামচাৰ প্ৰতি উদাসীন হৈ পৰা। খোৱা বোৱাৰ আগৰ ধেমেলীয়া তালুকদাৰ এতিয়া হৈ উঠে তেনেই গছীন-গছীৰ। এখন বহল মজিয়াত শাৰী শাৰীকৈ পাৰি দিয়া আমাৰ বিশ ত্ৰিশখন বিছনাৰ মাজৰ ভেখেতৰ বিছনাখনত বহি, মূৰ শিতানৰ বেৰত আঁউজি লৈ, দুই আঠত বহী এটি থৈ গছীৰ তালুকদাৰ তেতিয়া কিবাকিবি লিখাত ব্যস্ত হয়। এনেভাৱে তেখেত তেতিয়া নিজৰ কামত নিমগ্ন হৈ পৰে যে, তেখেতৰ ওচৰলৈ গৈ আক চাবৰ বা সুধিবৰ সং স্কুৰে—কিনো তেনেকৈ লিখিবলৈ লৈছে। অৱশ্যে এই কথা সহজেই বুজা যায়, সেৱা তেখেতে ডায়েৰী লিখিছে—দিনটোৰ অস্তিত্বৰ ব্যক্তিগত বিৱৰণ লিখি যোৱাত ব্যস্ত হৈছে।

লেখক হিচাপে তালুকদাৰ আছিল যেনে অবিজ্ঞান আৰু তেখেতৰ লেখনি আছিল যেনে অবিবত, তালৈ চাই এক সুদীৰ্ঘ জীৱনৰ অধিকাৰী হৈ তেখেতে এনেকৈ ডায়েৰী লিখিব পৰা হ'লে, তেখেতৰ সেই ডায়েৰী হয়তো চেমুৱেল পেপিচৰ স্মৃষ্ক অমূল্য ডায়েৰীৰ দৰেই এক অমূল্য ডায়েৰী হৈ প'লহেঁতেন। কিয়নো উক্ত সময়ৰ ডেউকাৰ পৰা সৰি সৰি পৰা সৰু বৰ কথা আৰু ঘটনাক সাদৰেৰে বৃষ্টি বৰ্ষাৰ প্ৰতি চেমুৱেল পেপিচৰ দৰে তালুকদাৰবো আছিল এক মোহ। পিছে তালুকদাৰৰ জীৱন হ'ল অৰ্ধ সমাপ্ত। কিমান বছৰ ধৰি তালুকদাৰে ডায়েৰী লিখিছিল আৰু তাত কেনেদৰে কথা লিখিবলৈ কৰিছিল, তাকো মই নাজানোঁ। কিন্তু বছৰবছৰ ধৰি নিশিখিলেও, মই অনুমান কৰা এই ডায়েৰী তেখেতে সঠিকৈ বহি নিৱৰীয়াভাৱে লিখিছিল, তেখেত ই অসমৰ আমাৰ “হৰকান্ত সদবাসীৰ আত্মজীৱনী”ৰ লেখীয়া সূত্ৰস্থান এক ডায়েৰী

নিশ্চয় হ'ব। কিন্তুো আজিৰ সকলৰ ঘটনা আজিৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাই এসময়ত মূল্যহীন তথ্যলৈ উন্নীত হয় বুলি তালুকদাৰ বাককৈয়ে সচেতন আছিল।

দৈনন্দিন জীৱনৰ এক ডায়েৰী নিৰ্ভাৰে আৰু একাধাৰে তালুকদাৰে লিখিবলৈ কৰিছিল বুলি তালুকদাৰক জনা সকলো মাহুহেই জনা নাছিল যদিও তেখেতৰ ব্যক্তিগত গ্ৰন্থাগাৰটোৰ কথা কিন্তু সকলোৱেই জানে। সম্বন্ধেৰ পুথি উৰালটোৰ দৰে দেশ-বিদেশৰ বিভিন্ন ভাষাৰ বচা বচা গ্ৰন্থৰ এই পুথি-উৰাল নহয়। এই পুথি-উৰাল হ'ল উনবিংশ শতাব্দীৰ আৰু বৰ্তমান শতাব্দীৰ আদি ভাগৰ অসমৰ বিভিন্ন গ্ৰন্থ-আলোচনী-সংবাদ পত্ৰৰ সংকলন-স্থলী। তালেকেইখন অধুনা হুত্ৰাপা অসমীয়া পুথিৰ প্ৰথম সংকলনো এই পুথি-উৰালত সংকলিত হৈছিল। স্বাধীনকাল জীয়াই থাকি এই পুথি-উৰালৰ সংগ্ৰহ বঢ়াই নিব পৰা হ'লে, ই সময়ত অসমৰ এক জাতীয় সম্পদ হ'লহেতেন। যি অৱস্থাত তালুকদাৰে তাক এৰি থৈ গ'ল, তাৰ মূল্যও অৱশ্যে কম নহয়।

তালুকদাৰৰ এই গ্ৰন্থাগাৰৰ সম্পদসমূহৰ সংৰক্ষণ এনে সূক্ষ্মল আছিল যে বৰ্তমানৰেই হওক বা অতীতৰেই হওক, অসমৰ সাহিত্য সংস্কৃতিৰ কিবা এক খবৰ বিচাৰি তালুকদাৰৰ ওচৰলৈ গ'লেই তেখেতে ততালিকে তাৰ যোগান ধৰিব পাৰিছিল। তাৰ এটি উদাহৰণ যোৰ অভিজ্ঞতাৰ ফালৰ পৰাই দিওঁহক। যোৰ পত্ৰী আৰু মই বহুবাৰ কোন লেখক কোন চনত চুকাইছিল বা কোন গাঁৱত উপজিছিল, কোনো লেখকৰ কোনোখন গ্ৰন্থ প্ৰথম কোন চনত প্ৰকাশিত হৈছিল, কোনোখন আলোচনীৰ কোনোজন লেখক কোন চনৰ পৰা কোন চনলৈ সম্পাদক আছিল—এনেবোৰ তথ্য বিচাৰি নন্দ তালুকদাৰৰ ওচৰলৈ সৈছিলো। আৰু নন্দ তালুকদাৰে আমাক এনেবোৰ তথ্য একোটিৰ যোগান এটি বিটিকি হাঁহি মাৰি

ভিত্তবত সোমাই পাঁচ মিনিটৰ ভিত্তবতে ওলাই আহি ধৰিব পাৰিছিল। আনকি বহুতো। তকল লেখকৰ বিষয়ে এনে তথ্যৰ বোগান খবাত ভালুকদাৰৰ বাবে সম্ভৱ আছিল।

উনবিংশ শতাব্দীৰ লেখকসকলৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সাম্প্ৰতিক কালৰ ডেকা লেখকসকলৰ বিষয়ে তথ্যলৈকে অসমৰ সাহিত্য-সাহিত্যিক সম্পৰ্কীয় তথ্য ভালুকদাৰে এনেদৰে মিচিকি হাঁহি এটিবেই বোগান ধৰিব পৰাৰ এটি কাৰণ হ'ল— ভালুকদাৰে প্ৰণয়ন কৰিবলৈ হাতত লোৱা অসমীয়া সাহিত্যৰ এখন অতি প্ৰয়োজনীয় প্ৰসংগ গ্ৰন্থ। এই গ্ৰন্থ হ'ল গৈ হেঁতেন অসমীয়া সাহিত্যিকসকলৰ এখন পৰিচিহ্ন-গ্ৰন্থ (Who's Who)। এই কামৰ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত তেখেতে লেখকসকলৰ জীৱন সম্পৰ্কে এক প্ৰশ্নাৱলী যুগুত কৰি সকলো জীৱিত লেখকলৈ আৰু মৃত লেখকসকলৰ উত্তৰাধিকাৰী সকললৈ পঠিয়াই দি তাৰ উত্তৰ সংগ্ৰহ কৰি আনিছিল।

ভালুকদাৰৰ ব্যক্তিত্বৰ এটি গুণে মোক বিশেষভাৱে মুগ্ধ কৰিছিল। অসমীয়া সাহিত্য আৰু সংস্কৃতিৰ বিষয়ে তথ্য বা খবৰ বিচাৰি ভালুকদাৰৰ ঘৰলৈ সঘনে বিভিন্ন লোকৰ আহ-যাহ হুটিছিল। কেতিয়াবা এটা দলৰ শিহুত আনটো দল বা এজনৰ শিহুত আনজন বা উপৰা উপৰিকৈ ছল বা ছলবাকী। এবাৰ বাণী প্ৰকাশৰ স্বাধিকাৰী ঐঅধিকাৰদ চৌধুৰী আৰু ঐসিবিপদ চৌধুৰীক ভালুকদাৰে সহায় কৰি থাকোঁতেই দৈ পালে। বোৰ পত্নী আৰু মই। ইমানতো কিন্তু ভালুকদাৰক কেতিয়াও ব্যতিব্যস্ত হোৱা দেখা নাছিলে। বৰং আমাৰ কাৰ্যত তেখেতক আৱৰি ক'বাত অৱশ্যে চাহ কাপ আৰু লগত কিবা জলপ দি মোৰ পোত নকৰাকৈ তেখেতে আমাক বিদায় নিদিছিল। ঐমতী ভালুকদাৰো তেখেতৰ আদৰ্শতে উঠিছিল মূলি বুলিছিলে। চাহ-জলপান লৈ তেখেতেও আমাৰ ওচৰলৈ ওলাই আহে আৰু আমাৰ লগত

হাঁহিছুরে কথা লাতে। আমাক সানন্দে কবি দিয়া তালুকদারব কামত তেখেতে আক এক ওপৰকি সৌহার্দ্যৰ স্মৰ্ণ লগাই দিয়ে। তেখেতৰ ল'ৰা হোৱালীহঁতকো আমাৰ ওচৰলৈ বতাই আনি পৰিচয় কৰাই দিয়া। ল'ৰা হোৱালীৰ আগত লেখকসকলক পৰিচয় কবি দিলে তেখেতে লেখকসকলৰ সাহিত্যিক পৰিচয়টো বিতংভাবে দিছিল।

তালুকদাৰৰ ব্যক্তিত্বৰ অন্য এটি মোহনীর গুণ আছিল এই যে তেখেতৰ লগত মত বিৰোধ থকা লোকসকলকো তেখেতে তেখেতৰ লগত একে মতৰ লোকসকলৰ সমানে আদৰ কৰিব পাৰিছিল। অৱশ্যে সেই বুলি তেখেতে এনে লোকৰ উপস্থিতিত নিজৰ মত ফুলুকাইছিল বা নিজৰ মতৰ পৰা হুকি নগৈছিল। ১৯৮০ চন মানৰ কথা। মোৰ অন্তৰংগ বন্ধু নন্দ তালুকদাৰৰ ঘৰত বহিছোঁ গৈ। সেই সময়তে ড° হেমচন্দ্ৰ বৰপূজাৰীয়ে অসম সাহিত্য সভাৰ সৌজন্যত দিয়া তেখেতৰ বক্তৃতাশালাত এই কথা সাব্যস্ত কৰিছে যে উনবিংশ শতাব্দীৰ অসমৰ ফুল কাটাৰীত বঙালী ভাষা প্ৰবৰ্ত্তন কৰা বাবে অসমীয়া মাহুৰে ইমান দিনে ভাবি অহা মতে বঙালী আমোলা সকল দায়ী নহয়। মোৰ বন্ধুজনৰ মতো এই বিষয়ত এয়েই বুলি তেখেতে তালুকদাৰৰ আগত এই মত সোহাৰিছে— কিয়নো এই বিষয়ে যি ফুল ধাবণা অসমীয়া মাহুৰৰ মাজত ঘোৱা এম বহুবে চলি আছে, তালুকদাৰৰ “সবাদ পত্ৰৰ ব'গ কাঁচলিত অসমীয়া সাহিত্য” গ্ৰন্থতো সি ঠাই পাইছে। মোৰ বন্ধুজন তালুকদাৰকো অন্তৰংগ বন্ধু ; তদুপৰি তেখেতে ডেতিয়া তালুকদাৰৰ ঘৰৰ অতিথি। তালুকদাৰে কিন্তু সমান নৃতাৰে আক সমানে উত্তৰ হৈ এই বিষয়ে মোৰ বন্ধুজনৰ লগত তৰ্কত প্ৰবৃত্ত হৈছে। তাৰ মাজতো তেখেতৰ প্ৰতিপক্ষ - বন্ধুক আনহাতে তেখেতে চাই-জলপান দিয়াইহে আক অন্য কোনো সৌজন্যৰে অভাৱ হোৱা নাই। তৰ্কৰ শেষতো কোনোজনোই যদিও পৰাজয় স্বীকাৰ নকৰিলে, তথাপি তালুকদাৰে ঘৰৰ আদৰী

বন্ধুৰ প্ৰতি সৌজন্য বজাই ৰাখি যাবৰ পৰা তায় অৰ্থাৎ কিলোমিটাৰ দুবলৈ আমাৰ লগতে ওলাই আহি শেষত 'ভাই' বুলি সম্বোধন কৰি আমি দুয়োকে বিদায় দিলে।

ইমানৰ পিছতো অৱশ্যে এই কথা ক'ব লাগিব যে নন্দ তালুকদাৰৰ প্ৰেছবাজিত পৰিবেশিত হোৱা চহকী তথ্য সম্ভাৱ সম্ভাৱ-জনকভাবে তেখেতৰ দ্বাৰা সাধাৰণতে বিপ্ৰেৰিত নহৈছিল। সেই তথ্যৰ তাৎপৰ্যৰ পুথানুপুথ তথা বুদ্ধি আৰু চিন্তা সমূহলৈ বিচাৰ তেখেতৰ বচনাবাজিত প্ৰায়েই ধৰা নপৰিছিল। নিজৰ মনোভাৱক বহুল অধ্যয়নৰ আৰু অনুশীলিত চিন্তাৰ সহায়ত গঢ় দি নিজৰ বক্তব্য বা মতামত প্ৰেছবাজিৰ মাজেদি প্ৰকাশ কৰিব পৰা এটা অৱস্থালৈ নন্দ তালুকদাৰ উত্তীৰ্ণ হোৱাৰ আগতে তেখেতে আমাৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি যাবলগীয়া হ'ল। ভাষা আছিল নন্দ তালুকদাৰৰ ভেতৰেই সবল আৰু নিৰাস্তৰণ। তালুকদাৰ যি প্ৰেছবাজিৰ বিৱৰণ-মূলক গল্পলেখক, তাৰ বাবে এনে গভুৰী অৱশ্যে প্ৰশস্ত। হ'লেও প্ৰয়োজন অনুসৰিও তালুকদাৰে এনে ভাষাত বৌদ্ধিক বা আৱেগিক প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সঞ্চাৰ কৰিব পৰা নাছিল। এনেবোৰ কাৰণকেই তেখেতৰ বচনাবাজি পঢ়ি সাধাৰণতে অসুস্থ কৰা হৈছিল এক যথোপযুক্ততাৰ অভাৱ (insufficiency)। আৰু ইয়াৰ বাবেই তেখেতৰ চুটি জীৱনটোত তেখেতে বিধিনি লিখি থৈ গ'ল, সেই লিখনিৰ বাবে তেখেতে যোগ্যতা আৰ্জিৰ পাৰিলে মাথোন একজন তথ্যৰ আৰু সম্ভাৱ নিবেশক হিচাপে (recorder of facts)

অৱশ্যে বয়সৰ লগে লগে তেখেত নিশ্চয় ইয়াৰ উৰ্দ্ধলৈ গ'ল-হেভেন আৰু ইয়াতকৈও ওপৰৰ প্ৰেছবাজিৰ এক লেখক হিচাপে আমাৰ সাহিত্যত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাৰ আশা আছিল। কিন্তু তেখেতৰ প্ৰতিখন কিতাপৰ প্ৰকাশৰ পিছতেই কিতাপখন পঢ়ি যাহুহে তাত কি দোষ ত্ৰুটি পালে, তাক জানিবলৈ অতি আগ্ৰহী আছিল।

এই কথা মোৰ অভিভাৱ পৰাই যই দেখিছিলে।। ভেবেতৰ
 প্ৰায়বোৰ কিতাপবোৰেই একোখৰ পিছত মোক লগ পালে বা লগ
 ধৰি. কিতাপখন কেনে পালে। আগ্ৰহেৰে সুধিছিলে।। “ভাল পালো”
 বুলি পাল মৰা বিধৰ উত্তৰ দিলে তালুকদাৰ নতুও নহৈছিল ;
 আৰু কি কি বেয়া পালে। তাকেহে কৰ লাগে বুলি টানি ধৰিছিল।
 যি নিষ্ঠাৰে তালুকদাৰে কাম কৰিছিল, সেই নিষ্ঠাৰ কলত এনে
 এটি নিজৰ ক্ৰটি জানিবলৈ থকা আগ্ৰহেৰে তালুকদাৰে নিশ্চয়
 আৰু অধিক মূল্যবান গ্ৰন্থ সমূহত আমাক দিব পাৰিলেহেঁতেন।

এয়েই আছিল যই লগ পোৱা নল তালুকদাৰ—অসামিক,
 মোহনীয় অথচ দৃঢ় ব্যক্তিত্বৰ এগৰাকী লোক। এক জীৱন—যি
 হৈছিল অসমীয়া ভাষা, সাহিত্য, সংস্কৃতিৰ হেঁদীত সম্পূৰ্ণৰূপে
 উৎসৰ্গিত।

× × ×

সাধক সাহিত্যিক নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিত

ডঃ লক্ষ্যহীৰা দাস

চিৰচেনেহী ভাষা জননীক যি কেইগৰাকী যুষ্টিমেয়, প্ৰতিভাতি সম্পন্ন, নিষ্ঠাবান আৰু আদৰ্শবান সাহিত্য সাধকে অকলুষ অম্লৰাগ আৰু পৰিশ্ৰম লব্ধ সাহিত্যকৰ্মৰ অবিহণাবে সালঙ্কৃত কৰিছে আৰু ভৱিষ্যতেও বিশ্বজোৰা গৌৰৱৰ অধিকাৰী হ'বলৈ যিসকলৰ আছিল এক শুভপন— সেই সকলৰ অন্ততম হ'ল আমাৰ মাজৰ পৰা অকালতে হেৰাই যোৱা বিশিষ্ট জীৱনীকাৰ, নিবন্ধকাৰ, সংগ্ৰাহক আৰু সংকলক নন্দ তালুকদাৰ। সাংসাৰিক দায়-দায়িত্ব মূৰ পাতি লৈয়ো সাহিত্য সেৱাৰ বাবে এক অনমনীয় দৃঢ়তা আৰু বিৰল আত্মগতাবে কেই-বাদশক জোৰা কঠোৰ শ্ৰম কৰি অসমীয়া সাহিত্যৰ জগতত যেতিয়া নন্দ তালুকদাৰ এক ব্যক্তিব পৰা অমুঠানলৈ ৰূপান্তৰিত হৈছিল, যিসময়ত যশোলক্ষ্মীয়ে জয়ৰ গৌৰৱমালা হাতত লৈ এই নীৰৱ নিবহংকাৰী সংগ্ৰামী সাহিত্যিক গৰাকীক বৰণ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহিছিল তেনে সময়তে মহাকালে অতি অতৰ্কিতে অসময়ত আক-স্মিক ভাৱে জাৰি কৰিছিল পৃথিবীৰ মায়ামোহ, সাহিত্য-চৰ্চ্ছা আৰু সেৱাৰ অদম্য হেপাহ কাটি কৰি থৈ নিকৰ্দ্দেশ যাত্ৰাৰ এক অলংঘনীয় নটিচ তেওঁৰ সম্মুখত। জীৱন উপচি থকা আশা-আকাংক্ষা, প্ৰেম-বন্ধন, অধ্যয়ন, অন্বেষণ, চিন্তা-ভাবনা সকলোতে পৰিসমাপ্তিৰ বেখা টানি দি সেয়েহে ভিৰাণীৰ ২৬ ফেব্ৰুৱাৰীৰ কাল সন্ধিয়া সেই জীৱনপ্ৰেমী, কৰ্মবিলাসী আৰু তত্ত্বনিপাশ্ৰু নন্দ তালুকদাৰ শুই পৰিছিল চিৰ নিদ্ৰাত, অগণন গুণযুক্ত ব্যক্তি আৰু অমুঠানে অঞ্জন বিলুপ্তে সিন্ধু সজল কৰি উপহাৰ দিয়া হেজাৰ ফুলৰ শয্যাতে।

আজি বাস্তৱত বহুতো কথাই স্মৃতিয়ে কঢ়িয়াই আনিছে। মৰ্মাস্তিক খবৰটো সেইদিনা পাই বাতি ৮ বজাত লবি গৈছিলো হস্পিতাললৈ। যোৱাৰ আগতে ভাবিছিলো কি নিম্ন বাক হাতত সেই মৰণযাত্ৰীৰ বাবে? বাগিচাত সোমাই চিৰিংকৈ মনত পৰিল কেইদিনমান আগৰ কথা। বাগিচাত ব'দলৈ ফুলা হালধীয়া গোলাপ-জোপাৰ মাটি খুচুৰি আছিলো। এনেতে হাতত বেগলৈ নন্দ সোমাই আহিল বদতে মূঢ়া পাৰি বহিল আৰু ক'লে—

“হালধীয়া গোলাপ ইমান ডাঙৰ আৰু উজ্জ্বল বঙৰ মই আগতে দেখা নাই। নিও নিও লাগিছে, পিছে আপুনি ক'ত দিবহেন পাওঁ? “এইবাব প্ৰথম ফুলিছে। গতিকে আজি নিদিও, কেতিয়াবা পিছত নিবা বাক।”

কৃত্ৰিম ধেমালিৰ স্মৃতি— “কতিয়াবা মই এইপিনে গ'লে মনে মনে লৈ যাম আপুনি গম্ভৈ নাপাব। তেতিয়া আৰু “প্ৰখ্যাত ফুলচোব নন্দ তালুকদাৰ বুলি প্ৰচাৰ নকৰিব দেই বাইদেউ।”

তাৰ পিছত বহুত হাঁহি, বহুত কথা, চাহ, মৰমৰ কাজিয়া, ঠাট্টা মক্কা আৰু শেষত '৮৭ চনৰ ভাৰতীয় লিখক সন্থাৰ অতি-বৰ্ডনলৈ মোৰ লগত যোৱাৰ পকা বন্দবস্ত। শেষে শেষ দেখা আৰু আমাৰ অন্তিম কথাবতৰা। উঠটো মাৰি গোলাপজোপালৈ চালো। মনটো বেদনা মিশ্ৰিত আনন্দৰে উপচি পৰিল। ৪/৫ পাহ ডাঙৰ হালধীয়া গোলাপ ডক্কৰজাই ফুলি আছে। লবালবিকৈ চিঙি লগো।

সেই ফুলকেইপাহ নন্দৰ কাবণেই যেন ফুলিছিল। তাৰ পিছত এটি জ্বিন্নমান মনলৈ হস্পিতাল পালোঁলৈ। বাবান্দাত তেতিয়া ছাত্ৰ সন্থা আৰু অত্যন্ত অসুস্থতালৈ ফুলেবে, পতাকাৰে, ধূপ ধূনাৰে সজ্জিত কৰিছে সেই মহাপ্ৰয়াণৰ যাত্ৰীক। শুভ আৱহাণীৰে আকৃত হৈ পৰি আছে প্ৰাণহীন দেহ। চকুৰ পানী ধাবলগাৰে নিগৰি

আছিল। কঁপা হাতেবে হালধীয়া গোলাপ কেইপাহ বুকুত থৈ
প্রণাম জনালো। মনত পবিল কবি জীৱনানন্দৰ এষাৰি কবিতা—

আমৰা মৃত্যুৰ আগে কি বুঝিতে
চাই আৰ ? জানি না কি আহা
সব বাঙা কামনাৰ
দেয়ালেৰ মত
এসে জাগে,
ধুমৰ মৃত্যুৰ মুখ, একদিন পৃথিবীতে
স্বপ্ন ছিল, সোণা ছিল যাহা
নিকন্তৰ শাস্তি পায়, যেন কোন মায়াবীৰ
প্রয়োজন লাগে।

নন্দ তালুকদাৰৰ এই অভাৱনীয় মৃত্যুত বিপর্যাস্ত হৈছে এটি পৰিয়াল, যি পৰিয়ালৰ সমস্ত দায়িত্ব আছিল তেওঁৰ ওপৰতে। অৱশ্যে এই কথা কোৱা নিশ্চয়োজন যে তেওঁৰ মৃত্যুত অকল এটি পৰিয়ালৰেই সাংঘাতিক হৰ্ষোণ নহয়, অসমীয়া সাহিত্যৰ অগ্ৰগতিৰ ক্ষেত্ৰটো এই এক শ্ৰেষ্ঠ বাধা, সাংঘাতিক আঘাত। এক জাতীয় ক্ষতি। মেথু আৰ্নল্ডে কলেবিজ সম্পৰ্ক এবাৰ কৈছিল— “*Coleridge is famous not because what he did but for he would have done.*”

নন্দ তালুকদাৰ সম্পৰ্কেও একে কথা কৈ কব পাৰি। একাৱল বছৰীয়া চুটি জীৱনকালত তেওঁ সাহিত্য ক্ষেত্ৰলৈ যি অমূল্য অৱদান দি গ'ল তাতকৈয়ো বহুত বেছি কৰাৰ সম্ভাৱনা আত পৰিকল্পনা আছিল ভৱিষ্যতে। কিন্তু নিশ্চিহ্নে সেই আশাৰ পূৰ্ণতাত দিলে বাধা। অসমীয়া সাহিত্যৰ ভৰাললৈ স্বৰ্গীয় তালুকদাৰে অৱদান দি বোৱা সাহিত্যিক অবিহণাধিনিৰ কথা এইখিনিতে স্বৰণযোগ্য। এইখিনি হ'ল—

জীৱনী গ্ৰন্থ :

- (১) বনফুলৰ কবি হুৱা, (২) কালিৰাম মেধি, (৩) হেম বৰুৱা, (৪) প্ৰসন্ন লাল (৫) সৌতানাথ ব্ৰহ্ম চৌধুৰী, (৬) শূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা, (৭) বিবিধি কুমাৰ বৰুৱা (আধৰুৱা) (৮) জীৱন স্মৰণ, (৯) চিৰ চেনেহী মোৰ ভাৰা জননী।

সমালোচনামূলক গ্ৰন্থ :

- (১০) সংবাদ পত্ৰৰ ব'দকাচলিত অসমীয়া সাহিত্য, (১১) কবি আৰু কবিতা, (১২) অসমীয়া সাহিত্য বিচিত্ৰ।

সম্পাদিত গ্ৰন্থ :

- (১৩) কনকলাল বৰুৱা (১৪) আনন্দ ৰাম ঢেকিয়াল ফুকন ৰচনা সংগ্ৰহ, (১৫) নবনীচন্দ্ৰ বৰুৱালৈ ৰচনাৱলী, (১৬) ৰঘুনাথ চৌধাৰী স্মৃতিগ্ৰন্থ, (১৭) পদ্মাবতী দেৱী ফুকননী ৰচনাৱলী (যটীয়া ভাবে) (১৮) ককিণী হৰণ (১৯) পাৰিজাত হৰণ (২০) অজুৰ ডগুন (২১) এ. কে. গাৰ্ণিৰ কানি বেহেৰুৱাৰ সাধু, (২২) অচিনা, (২৩) বৌদ্ধ নীলিমা (যটীয়া ভাবে)

“আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন এওঁ দি জাৰ্ণি নাইনটিছ চেকুৰি” শীৰ্ষক গৱেষণা গ্ৰন্থৰ বাবে তেওঁ অপবিস্ময় পৰিভ্ৰম কৰিছিল। কিন্তু বিধাতাৰ বিধানত জীৱনকালত তাৰ ফল ভোগ কৰিবলৈ নেপালে যদিও গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে মৰণোত্তৰ ভাবে তেওঁক ডক্টৰেট ডিগ্ৰী প্ৰদান কৰিছে। জ্ঞান পিপাসু আৰু গ্ৰন্থ-প্ৰেমী নন্দ তালুকদাৰৰ আন এটা বিশিষ্ট অৱদান হ'ল সংগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰত। নিজৰ ঘৰতে সীমিত উপাৰ্জনৰ পৰাই গাখিৰ ধন ভাঙি তিল তিলকৈ গচি তোলা সেই পুথিসংগ্ৰহটিত বহুত ন-পুৰণি আৰু হুতাপ্য পুথি কাকতপত্ৰ তেওঁ সবভনে গোটাই লৈছিল। মোৰ পৰাও তেওঁ ভালে কেইখন কিতাপ খুজি নিছিল আৰু তাৰ কটোৱেট কপি আৰু টাইপ কপি কৰি মোৰ সময়তে খুৱাই

দিছিল। এই ক্ষেত্ৰত নন্দ তালুকদাৰ আছিল অতি আস্থা ভাজন। কটন কলেজত পঢ়ি থাকোঁতেই প্ৰকাশ পোৱা মোৰ প্ৰায় প্ৰকাশিত পুথি “প্ৰথম” খনৰ কোনো কপি মোৰ হাতত নথকাত মই তেওঁৰ পুথিভঁৰালতহে এবাৰ চাইছিলো গৈ কেইবছৰ মান আগতে। ৫/৬ শ খন আলোচনী, সংবাদ পত্ৰ, ১০ হেজাৰৰো অধিক গ্ৰন্থ। ১২শ খন ন-পুৰণি কাব্য, ৬০০ খন নাটক আৰু অন্যান্য বহুতো সৰু ডাঙৰ পুথি, প্ৰচাৰ পত্ৰিকা তেওঁ বহু ঠাইত ঘূৰিপকি খুজি মাগি আনি সংগ্ৰহ কৰিছিল। তত্পৰি অসমৰ বিশিষ্ট ব্যোৱন্ধ কবিসকলৰ স্বৰচিত কবিতাৰ আৱৃতি তেওঁ বাণীবদ্ধ কৰিছিল ভবিষ্যতে সেই কণ্ঠ হেৰাই যাব-বুলি। কথা প্ৰসঙ্গত এবাৰ কৈছিল — “আপোনাৰ পাল পৰিব আৰু। কোন কবিম, কবিতা আৱৃতি কৰি টেপ কৰিবলৈ সাজু হৈ থাকিব দেই।” এনেদৰেই অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ এক অভাৱ দূৰ কৰিবলৈ আৰু উত্তৰ পুৰুষৰ গৱেষণাৰ পথ প্ৰশস্ত কৰিবলৈ দূৰদৰ্শী নন্দ তালুকদাৰে পৰিকল্পনা কৰিছিল।

ব্যক্তিগত জীৱনত নন্দ তালুকদাৰৰ জগত মোৰ সম্পৰ্ক বহু পুৰণি আৰু সেয়ে তেওঁ সংগ্ৰামী জীৱনৰ ব্যস্ত অব্যস্ত বহু কাহিনী, ক্লেভ, হুখৰ কথা জনাৰ সুযোগ পাইছিলো। সুদীৰ্ঘ দিনৰ সংস্পৰ্শৰ পৰা তেওঁৰ মাজত যি কেইটা বৰণীয় দিশৰ সন্ধান পাইছিলো সেই কেইটা হ’ল চৰিত্ৰৰ অমায়িকতা, কৰ্মত প্ৰচাৰ বিশ্বাসিতা, সৃষ্টিত মননশীলতা, আৰু জীৱনযাত্ৰাত মানবীয়তা। গভীৰ অধ্যয়ন আৰু আপুৰুগীয়া গৱেষণা কাৰ্য্যত সদা নিমগ্ন আছিল। যদিও বাহিৰত অমায়িক তালুকদাৰক এজন অধ্যাতনামা সাহিত্যকৰ্মীৰ ৰূপতহে বাটে-বাটে, সভাই সমিতিয়ে দেখা পাইছিল বাইকে। নিজৰ তুলুঙা অৱলানকে প্ৰচাৰ মাধ্যমৰ সহায়ত দৃষ্টিগত কৰি, দেখুৱাই ৰাইজক আকৃষ্টা ভবা আৰু নিজৰ ঢোল কোবোৱাতে ব্যস্ত থকা

বিহু সাহিত্যিকৰ মাজত তেওঁ আছিল এক উজ্জ্বল ব্যক্তিত্ব। প্ৰচাৰ প্ৰশংসাৰ বাবে তেওঁ হাবাধুৰি খোৱাতো নাছিলেই বৰং নিজৰ কোনো সাহিত্য কৰ্ম তথা আচনিৰ কথা সদা কবিলে তেওঁৰ আছিল 'এক স্বাভাৱিক লজ্জাবোধ আৰু সংকোচ। তেওঁক প্ৰশংসা কবিলে তৎক্ষণাত কথা প্ৰসঙ্গ সলাই প্ৰায়েই— “বাইমেউ পৃথিৱীৰ মহান সাহিত্যিক, কলাকাৰ সকলে নোৱৰ সাধনাৰ কিমান মহৎ তৰদান দি গৈছে, তাক তুলনাত আমাৰ এইবোৰ কাম কিমান বে নগন্য।” এয়ে আছিল নন্দ তালুকদাৰৰ দৃষ্টিভঙ্গী।

বহুতো ঠাইত ভালেমান সভা সমিতিলৈ একেধাৰে গৈ আৰু বহুদিনীয়া পাৰিবাৰিক সম্পৰ্কৰ ফলত এই কথা মৰ্মে মৰ্মে উপলব্ধি হৈছে যে, সাম্প্ৰতিকতাৰ এখন অস্থিৰ অশান্ত স্বাৰ্থৰে উদ্ভূত পৃথিৱীত য'ত মানুহৰ মাজতে থাকিও মানুহৰ অভাৱৰ অহবহ এক নিঃসংগবোধে বুকু শুদা কৰি ৰাখে তেনে এখন পৃথিৱীতো কিছুমান খাতি মানুহ আছে। সেই খাতি মানুহৰ এজন, নন্দ তালুকদাৰ হঠাতে হেৰাই যোৱাত সেয়েহে আমাৰ ইমান কষ্ট, পাহৰিব নোৱাৰা দুখ।

আজি সেই সাধক সাহিত্যিক আৰু “মানুহ” নন্দ তালুকদাৰ সোৱৰণত আগবঢ়াইছো মোৰ অস্তৰ নিগৰি ওলোৱা স্নেহ-ব্যাখ্যা-শ্ৰদ্ধা মিশ্ৰিত অক্ষ অঞ্জলী। তেওঁৰ স্বৰ্গগত পুণ্যত্ৰাৰ শান্তিলাভৰ বাবে ভগবন্তৰ চৰণত জনাৰ্ঠ কাতৰ প্ৰাৰ্থনা।

অধ্যাপক নন্দ তালুকদাৰৰ জাতীয়তাবোধ

ডঃ প্ৰবীণ চন্দ্ৰ শৰ্মা

ৰাতি প্ৰায় ১০ মান বজাত ফোনটো বাজি উঠে। কিবা নতুন খবৰ আছে নেকি সোধে। মই অলপ দূৰত থাকো আৰু জনসংযোগৰ প্ৰায় বাহিৰত। তেতিয়া খবৰো বিশেষ নাপাওঁ। এখন দীঘল ডালিকা একালৰ পৰা পটি যোৱাৰ দৰে লাগে। খবৰবোৰে মোক স্পৰ্শ নকৰিব পাৰে, এই ভাৱত। 'বেডিঅ' খবৰবোৰ বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি। বি. বি. চি. বা ভইচ্ 'অব্ আমেৰিকা ধৰিব পাবিলো নে সোধে। এটা অস্থিৰ অৱস্থা। বিপদ যেন ক্ৰমে ঘনীভূত হৈ আছে।

১৯৮৩ চনৰ বছৰটো এটা ভয়ঙ্কৰ ছৰ্ষোগ নমাদি অসমৰ বুকুলৈ নামি আহিল। কেৱল আৰ্ত্তনাদ—অসহায়ৰ হা-হুগুনিয়াহ আৰু দানবৰ আশ্ফালন। অসম মাতৃৰ "বুকুৰ বাখাৰে ভৰা আৰু চকু লোভকেৰে অভিষিক্ত। ধৰিত্ৰীয়ে বা ইমান বেদনা কেনেকৈ সহি আছে। গছলতা ডক-ডুপ বিহঙ্গম আৰু বনৰ জন্তুবোৰ খৰ হৈ গৈছে। মানুহে মানুহৰ কাৰণে কৰা অবিচাৰৰ কাৰণে প্ৰকৃতি লাজত নভলিৰ হৈছে। মই একালৰ পৰা শুনি যাওঁ। মাজে মাজে মাখোন হা না ও কি কিয় কেনেকৈ বুলি কোৱাৰ বাহিৰে আন একো কোৱাৰ অৱকাশেই নাথাকে। প্ৰতিদিন ৰাতি ১০ বজাত মোটেই দিনটোত বটা ঘটনাবোৰৰ এটা সমীক্ষা। শেষত এটা বক্তব্য, "মৰিলে স্বৰ্গ, ডৰিলে দেশ"। যি জাতিৰ বীৰ্য নাই, সেই জাতিৰ জীৱাই থকাৰ সাৰ্বভৌমতাই বা ক'ত?" অৱশ্যেও

কথা মনত পৰে। এবছৰ ছুৰছৰ নহয়, এশবছৰ ছুৰীয়াটৰ নহয় সাতশ পঞ্চাচ বছৰ মহা পৰাক্ৰমী বৃটিছ সকলৰ লগত যুদ্ধ কৰিছিল। পৰাধীনতা বৰণ নকৰিবলৈ হেজাৰ হেজাৰ সাহসী ডেকাই প্ৰাণ বিসৰ্জন দিছিল। অসমৰ স্বাধীনতা বাক বোনোৰা বিদেশীয়ে কাটি লব নেকি ?

অধ্যাপক ডালুকদাৰে য'ৰ আক্ষেপ কৰি কৈছিল যে অসমীয়া মানুহবোৰ একগোট হৈ থাকি জাতিৰ হকে কাম কৰিবলৈ শিকা নাই। কোনোবা এজন অলপ ওপৰলৈ উঠা দেখিলে আনৰ সমেত ওপড়ে। যোগ্যতাক বিশ্বাস কৰিব নোখোজে। কোনোবাই কিবা ভুল কৰিলে তাক পৰ্বত প্ৰমান কৰি নমাৰলৈ উঠি-পৰি লাগে, উঠাত সহায় নকৰে। এমুঠি মানুহ। যোগ্যতাবে বা কিমান বিচাৰ হ'ব।

ভাঙ্গুৱাৰীৰ এক তাৰিখটো অসমীয়াৰ নতুন বছৰৰ প্ৰথম দিন নহয়, কিন্তু অকিচ-কাচাৰী, হাটে-বাটে লাগে, ব্যৱহাৰ হয়। সেইদিনাই আকাশত বঙা-নীলা অসংখ্য বেলুন উঠি ভাটি ফুিলে। বেলুনত লিখা আছিল, “অৰৈষ বিদেশী নাগৰিকবোৰক বহিষ্কাৰ কৰক।” “বিদেশীৰ চক্ৰান্তৰ পৰা অসমক মুক্ত কৰক।” “অৰৈষ নিৰ্বাচন বন্ধ কৰক।” বাতি সাত বজাত্তে ডালুকদাৰে কোন কবি কলে “মানুহ আৰু মানুহে পতা ৰাজ্য বৰ্গই অসমৰ আৰ্ত্তনাদ শুুনিলে। অন্তৰীক্ষক জনাব লগীয়া হৈছে অসমীয়াৰ অস্তিত্ব বন্ধাৰ সংগ্ৰামৰ কথা। ভগৱানে এই সকলো জাতিটোৰ জন্মন বাক তুলিছেনে ? ভগৱানে শাসক বৰ্গক শুভবুদ্ধি সম্পন্ন কৰক। চাৰি জাতিগোষ্ঠীত প্ৰকৃত মহন্ত, তুচ্ছ কুন, জয়নাথ শৰ্মা, নবেন গুপ্তা, বিৰাজ শৰ্মা আৰু অতুল বৰাক আমাৰ আকলী অসমী আই বুকু পাতি থকক যেন যিকোনো প্ৰকাৰে অসমী আইৰ বুকু গছকি যাব নোৱাৰে, অৰৈষ বিদেশীয়ে আমাৰ সম্মানত আঘাত হানিব নোৱাৰে।”

জাহ্নবীৰ পাঁচ তাৰিখে বাতি কোনটো বাজিল। মৰ্মাহত তালুকদাৰে হুখেৰে জনালে, “অসমৰ এই ভয়ানক দুৰ্যোগৰ সময়ত কাৰত থিয় হবলৈ কোনো মানুহ নাই। ছই কোটি মানুহৰ ভিতৰত ‘কিজানি ৫-৬ নিযুতে কেনেকৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কঠ বোধ কৰিব পাৰি, চেপি, খুন্দা নিশ্চিহ্ন কৰিব পাৰি তাৰেই চিন্তা কৰিছে। সম্ভব কোটি ভাৰতবাসীৰ মাজত আজি ডেৰ কোটি ভাৰতীয়ৰ প্ৰাণবায়ু উৰি যোৱাৰ অৱস্থা। ৰাজনীতিৰ বিচাৰ কি মানুহৰ নীতিৰ বিচাৰৰ আধাৰত প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা নাই? তালুকদাৰে আক্ষেপ কৰে। গধুৰ মনটো আক গধুৰ কৰে। হতাশাত মনটো ডুৰি যাব খোজে।

ডিম্বেলি আৰু শ্বেডষ্টোনৰ কথা মনত পৰে। নেপোলিয়ন আৰু আলেকজেণ্ডাৰৰ কথাও মনত পৰে। উলৰ কাৰণে বৃটিছ চৰকাৰে কানাডাত প্ৰবৰ্ত্তন কৰা নীতিৰ কথা মনলৈ আহে। ভাৰতত নিগাজী শাসন প্ৰবৰ্ত্তনৰ কাৰণে চাৰ্চিল আৰু এটলিয়ে কৰা বিবেচনাৰ কথা মনলৈ আহে। অটো ভন্ বিচমাৰ্কৰ সাম্ৰাজ্যবাদী সম্প্ৰসাৰণৰ নীতিৰ কথাই মনত দোলা দি যায়।

আই অসমীৰ মাটিত ম'ৰা গছ জী উঠে। মাটিৰ তলত সোণৰ চেকুৰাবোৰ, গছত সোণৰ ফুল আৰু ফল। লম্পট আৰু কপট ব্যৱসায়ীক' শোষণৰ ৰত্ন চালকক আৰু কাৰিকৰক অসমী আয়ে সন্মোহিত কৰে। আহে, কোনো নাযায়। মগনীয়াও নাযায়, ডগনীয়াও নাযায় আৰু দালালবোৰো নাযায়। খুলি-খুলি খায় আৰু হাড়-হালে লাগিব খোজা অসম মাজৰ সন্তানবোৰক অত্যাচাৰ কৰে, উৎপীড়ন কৰে। অত্যাচাৰ আৰু উৎপীড়ন সম্বন্ধ কৰিব নোৱাৰি হাহাকাৰ কৰে, কিন্তু কোনোৱে কাৰত ঠিয় নহয়। নিহতবোৰে বৰজোল বজাই কয় বোলে ভাৰত মাতাই চিৰকাল উদাৰতাকে বহন কৰি আহিছে। ইয়ো এক দাসত্বৰ মনোবৃত্তি। ১৮৬১ খৃষ্টাব্দত

আমেৰিকাও নিখোঁ ক্ৰীতদাসৰ সংখ্যা ৪০,০০,০০০ বে হৈছিল সেই সংখ্যাটো মনৰ দাপোনত তাঁহি উঠে।

দিনবোৰ আগুৱাব নোখোজে। সন্মুখে মানুহৰ মনবোৰ বিৰাজ কৰি পেলাইছে। কণ কণ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে ভৱিষ্যত জীৱনৰ নিৰাপত্তাৰ কথা চিন্তা কৰি বিব্রত বোধ কৰিছে। পঢ়া-শুনা, কাৰ-কাজ, খোৱা-লোৱা একোতে মন নৰহে। থববৰ কাগজ খনলৈ বৈ থাকে। ক'ত বা কি অঘটন ঘটিল। কাকবা জেলত ভৰাই ধৰে। কিমানে নিৰ্যাতন ভোগ কৰি শাস্তিৰাহিনীৰ হাতত মৃত্যুকে আকোৱালি ললে। তালুকদাৰে আকৌ কোন কৰিলে। “জীৱন লাহিনে পুলিচৰ গুলিত প্ৰাণ ত্যাগ কৰিলে। ১২ৰ পৰা ১৬ বছৰীয়া নিব্যক্তোতি, ললিত আৰু নিৰ্মল পুলিচৰ গুলীত তেতেলিচোৱাত বেৱাকৈ আহত। এবা, কণ কণ ময়নাইতক গুলীয়াই শেষ কৰি দিব পাৰিলে অসমত বিদেশীয়ে পৰিকল্পনা কৰাতকৈ আগতে নিগাজী ভাৱে স্বাধীন ৰাজ্য বিস্তাৰ কৰি—মুখে সন্মোৰে থাকিব পাৰিব।

আৰু কেইটামান দিন বাগবি গ'ল। ২১ জাহুৱাৰীত কোনোৱা এগৰাকী ৰাজপেয়ীয়ে কৈছে বোলে অসমত নিৰ্বাচন হবই। আৰু নিৰ্বাচনৰ মূল লক্ষ্য হৈছে অসমীয়া জাতিৰ উন্নতি আৰু অগ্ৰগতিৰ কাৰণে। তালুকদাৰে মন্তব্য কৰিছিল, “সমগ্ৰ অসমীয়া জাতি নিৰ্বাচন বিৰোধী আৰু আত্মবিকাৰ কাৰণে ব্যাকুল। সেই সময়ত অসমৰ বাহিৰৰ ৰাজনীতিজ্ঞ সকলে অসমৰ উন্নতিৰ হকে নিৰ্বাচনৰ কাৰণে ব্যাকুল। কেনেকুৱা সামঞ্জস্য বিহীন এটা মূৰ্ত্তি। অসমীয়া আজি নিজে নিজৰ ভাগ্য নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ অসমৰ্থ হোৱা বেন লাগিছে। এই অৱস্থা দীৰ্ঘদিনীয়া হলে অসমীয়া জাতিটোৱে সোণ পাই বাৰ।”

২২ জাহুৱাৰীৰ বাতিপুৱা ৭ মান বজাত কোনটো আকৌ বাজিল। প্ৰাতঃ সন্ধ্যাৰ কানাই থববৰ কাগজত থকা দৰ্কাৰী থবববোৰ একোমৰ

পৰা কৈ গ'ল। শেষত ক'লে— 'পৃথিবীত ভাল মানুহ এতিয়াও বহুত আছে। তেওঁলোকে অসমৰ বিপদটো নিজৰ বিপদ বুলি গণ্য কৰিছে। পাটনাত যোৱাকালি ছয়জন সৰ্বোদয় নেতাই অসমত পাতিব খোজা নিৰ্গাচন অৰৈধ আৰু অসাংবিধানিক বুলি কৈছে।' ভোট-দাতাৰ তালিকা সংশোধন নকৰাকৈ যে নিৰ্গাচন পতা অৰৈধ এই কথা ছবুজা কোনো মূৰ্খ নাই। সহজ সৰস অসমীয়া প্ৰাণ তালুকদাৰৰ কলিজা দগ্ধ কৰে। অসমীয়াৰ ভাগ্য যেন গভীৰ অন্ধকাৰে এফালৰ পৰা আচ্ছন্ন কৰি আনিছে।

এনে ধৰণৰ অসংখ্য উক্তি অধ্যাপক তালুকদাৰে মনৰ লগত মিলা মানুহৰ সতে আলোচনা কৰিছিল। তেখেতে বৰ আশা কৰিছিল যে অসমে প্ৰাচীন গৌৰৱ বক্ষা কৰি পৃথিবীৰ দৰবাৰত এখন সুকীয়া অসমৰ অধিকাৰী হ'ব পাৰিব। বগা বঙালবোৰৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰি তালুকদাৰে কৈছিল, "সিংহই কলিজাটোহে খায়, কিন্তু শিয়াল কুকুৰে হাড়টোকে চেলেকে। বগা চাহাববোৰে অসমৰ তেল, কয়লা চাহ, কাঠ আৰু মাণিকবোৰ নিছিল; কিন্তু ভবিষ্যতলৈ মাটিখিনি অসমীয়াৰ হাততে থকাতো বিচাৰিছিল। আজি পিছে আমাৰ সকলো যাও যাও। তেল কয়লাই কেৱল যোৱা নাই ঘৰৰ মজিয়াও যোৱাৰ উপক্ৰম। এই পাৰ্থক্য নেদেখাবোৰ বাক অসমীয়া জাতিৰ বাক্ত হ'ব পাৰেনে?"

মিনৰোৰ আঙুৰাওঁতে শাস্ত্ৰ অসমৰ বুকুখন বাবে বাবে কপি উঠে। চাৰিওফালে আছাৰ, কালবাক্সি অহাৰি নামি আছে। আকাল অস্তৰীক, মলয়সমীৰ আনকি মিনমণিও বেজাবত স্নান। চোকা আৰু বিৰাক্ত ভৰোৱাল, যাঠি আৰু কয়লাক মৰণাজবোৰ নিশাপ আৰু নিকলুৰ মানুহৰ বুকু ভেদি যায়। আৰ্ত্তনাদে গগন চিৰাচিব কৰে। 'মৰণাশিৰ মৰণবুখী হৈ উঠে। অগ্নি মিখাই অনন্ত বহি হৈ মানুহৰ জন্মৰ দ্বাৰা অমতা, ককশা-মুঠা একালৰ' পৰা সেমিহান

শিখা মেলি দহন কৰি যায়। কেৱল হাঁহাকাৰ। এক হুঃখস্বৰ
অস্থিৰতা। বণোন্ত নৈনিকৰ দৰে পশুৰ বৈৰচাৰিতা কৰা বৰ্ণ-
বোৰৰ আক্ৰমণ কেত্ৰবাৰীৰ ২২ তাৰিখে কিছু সাম কাটে। মাতৃ-
হাৰা, পিতৃহাৰা, সন্তানহাৰাৰ ক্ৰম ক্ৰমান ধৰি ডেউগাও আকান্ধে
ভাহি থাকে। ক্ৰম আৰু কপট শিয়ালৰ আকৌ কোনো সজ্ঞা-
বোধ নকৰে। ডাক্তৰখানা, নাৰ্চিংহোম সকলোতে কেৱল অসহায়
আৰ্ত্তবাৰ। অস্তায়ৰ বিকছে কৰা বৃথা আশ্বাসন। ২৫ কেত্ৰবাৰী
তাৰিখে বাতি ১০ বজাত কোনটো আকৌ এবাৰ বাজিল। বাতিৰ
সন্তাৰণ জনাই অধ্যাপক তালুকদাৰে মোৰ সতে পতা শেষ কথা।
“এয়ে মোৰ, মোৰ পৰিয়ালৰ আৰু শুভাকাংক্ষীসকলৰ আটাইৰে
কথা। সংকৰ্মত অৱতীৰ্ণ হওঁতে কেতিয়াবা পশ্চাদ্গমন কৰাটো
এটা নীতি। এই নীতি জ্ঞানীসকলে অনুমোদন কৰে। অসম মাতৃক
আমি আটায়ে প্ৰাণ দি প্ৰতিষ্ঠা কৰিব লাগিব। এই জাতিটোক
আমি শ্ৰম আৰু ত্যাগৰ বিনিময়ে সজাই পবাই লব লাগিব।
কাইলৈ বাতিপুৱা দহ বজাত লগ পাম। বাকী কথাখিনি ‘ডেউগাই
পাতিম।’” ২৬ কেত্ৰবাৰীৰ দিনৰ দহ বজাত অধ্যাপক তালুকদাৰৰ
প্ৰাণবায়ুৱে আমাৰ আটাইয়ে লগত অক্ষুট ভাৱতে কথা পাতিলে।
বোধহয় সমুদ্ৰিশালী অসম গঢ়াৰ পৰিকল্পনাৰ কথা। সন্ধিয়া ৫-১৫
মিনিটত আমাৰ পৰা বিদায় মাগিলে। কামবোৰ কৰিবলৈ এটা
কাতৰ শেষ অনুবোধ। তাৰ পিছত পৰি থাকিল শূন্যৰ কিন্তু
স্পন্দনহীন নবতন্ত্ৰ। প্ৰেহেলিকাৰ দৰে লাগে।

মনে প্ৰাণে হাড়ে হিমজুৱে এই কৰ্মী পুৰুষজনে অসম মাতৃৰ
হুলস্থান হিচাপে বাকী কামখিনি কৰিব বুলি সা-সৰজামবোধ
মোটাই লৈছিল। কৰ্মত প্ৰবেশ কৰিছিল মাত্ৰ। দুখী অসম
মাতৃৰ হৃদয় বোজা কঢ়িয়াবলৈ সময়েক নাপালে। কালে অসম
মাতৃৰ বুকু হুলা কৰি তালুকদাৰক লৈ গ'ল। হলেও অসম আত্মাই

অভূত বাসনাৰে অসমৰ আকাশতে বিচৰণ কৰে। অদৃষ্ট নয়ন-
মণিয়ে কিজানি কবৰাব পৰা চাই আছে যে অসম মাতৃৰ হৃথ
এদিন মোচন হ'ব। এই আশ্বাব প্ৰতি কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিলো।

× × ×

উনবিংশ শতাব্দীৰ অসমৰ ইতিহাস

চৰ্চাত তালুকদাৰ

জীনাৰায়ণ দাস
প্ৰাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়

ড° নন্দ তালুকদাৰ অসমৰ এজন সুখ্যাত জীৱনীকাৰ। চমু আৰু বিস্তৃত— উত্তমবিধ জীৱনী ৰচনা কৰাত তালুকদাৰক আজিলৈ কোনোৱে চেৰ পেলাব পৰা নাই। তেওঁ যিসকল বৰেণ্য পুৰুষৰ জীৱন-বৃত্ত ৰচনা কৰিছিল সেই আটাইবিলাকৰে জন্ম হৈছিল উনবিংশ শতাব্দীৰ কোনোবা এটি নহয় এটি দশকত। একোজন পুৰুষৰ জীৱনী মথিবলৈ বাওতে সেইজন পুৰুষৰ সমস্ত সমাজখনৰ ভিন্ন দিশত এচেৰেভাঙৈ পোহৰ পেলাব লগা হয়। কলক্ৰান্তিকণে জীৱনী লিখাৰ নিচাই ড° তালুকদাৰক উনবিংশ শতাব্দীৰ বিভিন্ন দিশ অধ্যয়ন কৰিবলৈ বাধ্য কৰাইছিল। অৱশ্যে বাৰ্জনৈতিক ইতিহাসতকৈ সামাজিক, সাহিত্যিক আৰু সাংস্কৃতিক ইতিহাসে হে তেওঁক বাবে-বহুগুণা লেখাৰ মাজেদি বৰ্ণাঢ্য ৰূপত বিবিধি উঠিছিল।

উনবিংশ শতাব্দীৰ প্ৰাৰম্ভিকাল বাৰ্জনৈতিক অস্থিৰতাবে সুখবিত। ইঙ্গৰাণীৰ আহোমসকলৰ আত্মকলহৰ স্তবোশ লৈ ব্ৰহ্মদেশী মানসকলৰ আগমন, অসমবাসীৰ ওপৰত অমাহুৰিক অত্যাচাৰ, ইয়ালাবু সন্ধিৰ চেলু লৈ অকাৰণতে অসমৰ শাসনভাৰ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ দ্বাৰা গ্ৰহণ, উজনি অসমৰ ৰূপান্তৰ পুৰন্দৰ সিংহৰ। সিংহাসনচ্যুতি আদিতকৈ এশ এবুৰি ঘটনাৰ ঠেলা হেচা হৈছিল— আন্দোলিত শতাব্দীৰ আৰম্ভণিৰ কেইটিমান দশক। বৃটিছসকলৰ আগমনৰ পিছৰে পৰা অসমভূমিক শাসনৰ সুবিধাৰ কাৰণে বঙ বিৰুদ্ধে কৰা হ'ল, ভূমি

আৰু বাক্যৰ ব্যৱহাৰ পৰিবৰ্তন সাধিত হ'ল আৰু নতুন শিক্ষা ব্যৱহাৰো এডামুৰি দিলে। স্বাধীন অসমৰ বেৰিমাৰৰ বুৰঞ্জী আৰু অসম ইংৰাজৰ লেনদেনৰ ইতিহাসৰ সন্দৰ্ভত ড° নৃপ্য কুমাৰ ভূঞা (আৰ্লি ব্ৰিটিছ বিলেখনচ্ উইথ আসাম, ১৯৪৯, এংলো আচামিজ বিলেচনচ্ ১৯৪৯), ড° আৰ এম লাহিড়ী (দ্য এনেক্‌চেচন অব আচাম, ১৮২৪-৪৪), ড° হেবল কুমাৰ বৰপূজাৰী (আচাম ইনতু সেইজ অব কোম্পানী, ১৯৬৩ আৰু এ পলিটিকেল হিষ্ট্ৰি অব আসাম, প্ৰথম খণ্ড ১৯৭৭ (সম্পা:), ড° পি চি বেনাৰ্জী (জ ইষ্টাৰ্ণ ক্ৰষ্টিয়ান অব ব্ৰিটিছ ইণ্ডিয়া, ১৯৪৬), ড° নিবোদ কুমাৰ বৰুৱা (ডেভিদ স্কট ইন নৰ্থ ইষ্ট ইণ্ডিয়া, ১৯৭০), ড° হেমেশ্বৰ দিহিংগিয়া (আচাম'চ ষ্ট্ৰাগল এগেনষ্ট ব্ৰিটিছ কল, ১৯৮০) আদিয়ে প্ৰামাণ্য গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছে। নতুন দৃষ্টিভঙ্গিৰে অসমৰ ইতিহাস ৰচনাত প্ৰবৃত্ত হৈছিল বিদেশী চাহাবসকল। সেই চাহাবসকলৰ ইতিহাস-চৰ্চাৰ চমু জৰীপ হ'ল তালুকদাৰৰ 'অসমত বুৰঞ্জী চৰ্চাৰ পৰম্পৰা' (অসম বাণী ১৯০১ শক : বিহু সংখ্যা) শীৰ্ষক লেখাটি। উক্ত প্ৰবন্ধটোত ড° জন পিটাৰৱেল, ড° জোন মেকচ, মি: উইলিয়াম ৰবিনচন, জি, ই, ৱেইমাকট, ডে'টন, কেণ্ডেন আৰু বি পেম্পাৰটন, চাব এডোৱাৰ্ড গেইট, মি: বাটলাৰচ্, জন মিলচ্ আৰু চাব উইলিয়াম হাটাবৰ বুৰঞ্জীৰ আভাস দিয়া হৈছে। 'অসম হিঠেৰী বিদেশী চাহাব' শীৰ্ষক লেখাটি (সদাৰ পত্ৰৰ ব'দ কঁচলিত অসমীয়া সাহিত্য'ৰ অন্তৰ্ভুক্ত) প্ৰথমটিৰ পৰিপূৰক। এই প্ৰবন্ধটিত কেণ্ডেন ওৱেলচ্, পিটাৰৱেল, হেবিলটন, মিলচ্, মি' চুন্সৰ্চন, জন ৰেবী হোৱাইট, পি. আৰ. টি. গৰ্ডন, গেইট চাহাব আৰু ড° জি. এ. প্ৰিয়াবলনৰ অসম হিঠেৰীৰ কথা আঁহাৰে স্মৰণ কৰা হৈছে।

উনবিংশ শতাব্দীৰ ব্ৰিটিছ-অসমত বিভিন্ন সভা-সমিতিৰ জন্ম আৰু বিকাশ সম্ভৱ হয়। লক্ষ্যনাথ বেজবৰুৱা (মোৰ জীৱন স্মৃতি)

বেলুখৰ শৰ্মা (অৰ্দ্ধাৱলী) ড° প্ৰফুল্ল দত্ত গোস্বামী (বাণিক চক্ৰ বৰুৱা আৰু তেওঁৰ যুগ), ডিব্ৰুগৰ নেওগ (নিউ লাইট অন হিষ্টৰী অব অসমীয়া লিটাৰেচাৰ) আদিয়ে প্ৰসংগক্ৰমে সেই সভা-সমিতি-বোৰৰ উল্লেখ কৰিলেও সেই বিষয়ত প্ৰণালীবদ্ধ আলোচনাৰ প্ৰচেষ্টা হ'ল ড° তালুকদাৰৰ “ঊনবিংশ শতিকাৰ সভা সমিতি” (অসম বাণী বিহু সংখ্যা, ১৯৩৩ শক) শীৰ্ষক প্ৰবন্ধটো। ইয়াত বেণ্ডিট এচো চিয়েচন, অসম দেশ হিতৈষিনী সভা, জ্ঞান প্ৰদায়িনী সভা, এ এচ এল ক্লাব, গুৱাহাটী স্কুল ক্লাব, যোৰহাট সাৰ্বজনীন সভা আৰু অসমীয়া ভাষা উন্নতি সাধিনী সভাৰ উদ্ভৱ আৰু কাৰ্য্য-ক্ৰমৰ বিশ্লেষণ আছে। ইংৰাজৰ অধীনলৈ অহাৰ পিছত ডেকা আৰু তৰুণসকলে নিজ মাতৃভূমিৰ ভাষা আৰু উন্নতিকল্পে কৰা প্ৰযত্নৰ চমু আভাষ হ'ল “ঊনবিংশ শতিকাত তৰুণৰ কীৰ্ত্তি” (বিহু সংখ্যা অসম বাণী, ১৯৩৪ শক) শীৰ্ষক প্ৰবন্ধটি। প্ৰবন্ধটোৰ অন্তিম মন্তব্য মন কৰিব লগীয়া— “ঊনবিংশ শতিকাৰ তৰুণৰ কীৰ্ত্তি অকল শব্দগীৰ্ণ নহয়, সকলো দিশতে যে আদৰ্শগীৰ্ণ সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই। আজি বিংশ শতাব্দীতো বিদেশী নাগৰিক বহিষ্কৰণ অসমৰ অস্তিত্ব বন্ধাৰ সংগ্ৰামত জীৱন আহুতি দি তৰুণচাৰেই পথ দেখুৱাইছে। ”

অসমত বৌদ্ধিক চেতনা সকাৰৰ আৰু নৱজাগৰণৰ প্ৰতি অস্থগাণৰ মূলতে যে কলিকতাৰ পৰা প্ৰকাশিত কেইখনমান সংবাদ পত্ৰ তাক অস্বীকাৰ কৰা টান। ড° অমলেন্দ্ৰ গুহই এটি প্ৰবন্ধত এই বিষয়ে বহুলাই আলোচনা কৰিছে। ড° তালুকদাৰৰ ‘বঙলা সংবাদ পত্ৰৰ ব'দ কঁচলিত অসমীয়া ভাষা’ প্ৰবন্ধটো আলোচিত বিষয়টিৰ পুনৰ্ৰিচাৰ প্ৰশংসাৰ যোগ্য (পূজা সংখ্যা ‘মৈনিক অসম’ ১৯০০ শক)।

আমেৰিকান বেণ্ডিট বিহুনেবীসকলৰ অসম আগবৰণ— অসমৰ ইতিহাসৰ এটি পাহৰিব নোৱাৰা অধ্যায়। বিহুনেবীসকলে অসমত জলাশাল পাতি ৰাভৰি কাকত উলিয়াইছিল, সেনীয়া ভাষাৰ বিজ্ঞা-

লয় পাতিছিল, অসমত অসমীয়া ভাষাৰ পুনঃ প্ৰচলনৰ কাৰণে চৰকাৰৰ লগত বণ দি কৃতকাৰ্য্য হৈছিল আৰু তবাহে তবাহে অসমীয়া পুথি বচনা কৰি প্ৰকাশ কৰিছিল। ড° তালুকদাৰৰ ‘আনন্দবাম টেকিয়াল ফুকন এণ্ড নাইনটিনথ্ চেঞ্চুৰী অব্ আচাম’ শীৰ্ষক অপ্ৰকাশিত পি. এইচ. ডি শোধগ্ৰন্থত মিছনেৰীসকলৰ অৱদানৰ ভালে-কেইটি দিশত নতুন পোহৰ পেলাবলৈ যত্ন কৰা হৈছে। ‘সাহিত্য সমন্বয়’ত (কোকবাক্সাৰ সাহিত্য সভাৰ মুখপত্ৰ, সপ্তম খণ্ড) প্ৰকাশিত মিছনেৰীৰ অসম আগমন, বিহু সংখ্যা অসম বাণী বিশেষত প্ৰকাশিত ‘অকণোদয় যুগৰ কবিতা’, ‘সম্বাদ পত্ৰৰ ব’দ কাচগিত অসমীয়া সাহিত্য’ গ্ৰন্থৰ অন্তৰ্ভুক্ত ‘মিছনেৰী আৰু অসমীয়া সাহিত্য’ আৰু সম্পাদিত গ্ৰন্থ ‘আনন্দবাম টেকিয়াল ফুকন বচনাৱলী আৰু এলোকেশী বেজুৰ বিবৰণ’ৰ পাতনি চুখনিতে মিছনেৰীসকলৰ অৱদানৰ ভালেখিনি সমল ঠুপীকৃত কৰিছে।

১৮১০ খৃষ্টাব্দত নগাঁৱৰ আত্মাৰাম শৰ্মাৰ দ্বাৰা অঙ্কিত ‘ধৰ্মপুস্তক’ জীৱামপুৰৰ পৰা ছপা হয়। এইখনেই প্ৰথম অসমীয়া ছপা গ্ৰন্থ। ইয়াৰ পিছত জীৱামপুৰৰ পৰা একাধিক অসম সম্পৰ্কীয় পুথি প্ৰকাশ পায়। লাহে লাহে অসমৰ শিৱসাগৰ, আউনিআটি, গুৱাহাটী, বৰপেটা আৰু গোৱালপাৰত ছপাখানা স্থাপিত হয় আৰু বাবে বহুগীয়া অসমীয়া গ্ৰন্থই প্ৰকাশৰ মুখ দেখে। এই সম্বন্ধত আমাৰ আলোচনা আঙুলি মূৰত লেখিব পৰা। এই কালৰ পৰা ড° তালুকদাৰৰ ‘অসমীয়া ছপা কিতাপ আৰু ছপা যন্ত্ৰ’ (অসম বাণী, কপালী জয়ন্তী আলোচনী সংখ্যা), ‘উনবিংশ শতিকাৰ সাহিত্য’ আৰু ‘উনবিংশ শতিকাত প্ৰকাশিত পুথি’ শীৰ্ষক প্ৰবন্ধ তিনিটাব মূল্য ভালেখিনি। বিগত শতিকাত প্ৰকাশিত আটাইখিনি পুথিৰে এটি পৰিচয়মূলক আলোচনা উপবিষ্টক প্ৰবন্ধ কেইটাত পোৱা যায়।

ঊনবিংশ শতাব্দীৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ বিষয়ে ড° হেৰৰ্ড কুমাৰ বৰপূজাৰী (এ চৰ্ট হিষ্ট্ৰি অৰ আচাৰ্য, গোল্ডেন জুবিলি ভলুম, কটন কলেজ), ড° আশাবাণী চক্ৰবৰ্তী (হিষ্ট্ৰি অৰ এডুকেশ্বন ইন আচাৰ্য, ১৮২৫-১৯২৯, ১৯৭১ অগ্ৰকাশিত শোধগ্ৰন্থ), ড° লক্ষ্য-ভীৰা দাস (প্ৰোগ্ৰেছ অৰ চেকেন্ডাৰী এডুকেশ্বন ইন আসাম, ১৯৭৭ অগ্ৰকাশিত শোধগ্ৰন্থ), ড° বেণু দেৱী (অসমৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা, ১৯৭৪) আদিয়ে কম বেছি পৰিমাণে আলোচনা আগবঢ়ালেও সেই আলোচনাৰ শাৰেখিনি কথাই এতিয়াও সৰ্বসাধাৰণৰ হাতত পৰাহি নাই। এইকালৰ পৰা ড° তালুকদাৰৰ ‘ঊনবিংশ শতিকাৰ শিক্ষানুষ্ঠান আৰু পাঠ্যপুথি’ (বিহু সংখ্যা অসম বাণী, :৮৯৬ শক), ‘ঊনবিংশ শতিকাৰ পঢ়াশলীয়া পুথি’ আৰু ‘ঊনবিংশ শতিকাৰ অগ্ৰগতি আৰু শিক্ষানুষ্ঠান’ (সংবাদ পত্ৰৰ ব’দ কাঁচলিত অসমীয়া সাহিত্য’ৰ অন্তৰ্ভুক্ত) প্ৰবন্ধ কেইটি নিসন্দেহে আলোকসজ্জানী আৰু তথ্যসমৃদ্ধ। বিগত শতাব্দীত প্ৰকাশিত পঢ়াশলীয়া পুথিসমূহৰ আলোচনানে ইতিবেখা টানি দিয়া মন্তব্য গ্ৰহণযোগ্য— “ঊনবিংশ শতিকাৰ পঢ়াশলীয়া পুথিবোৰৰ সবহভাগৰ ভাৱা আছিল গুৱলা আৰু নিষ্ঠাৰ অসমীয়া। পুথিসমূহ বচনা কৰা হৈছিল শিশুৰ মন জগতৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি। নীতি উপদেশ আৰু শিক্ষণীয় মিশ্ৰ পুথিসমূহৰ অন্ততম বৈশিষ্ট্য। অৱশ্যে পুথিসমূহ আজিকালিৰ নিচিনা বা বিবৰ্তন হুপা, আকৰ্ষণীয় বেটুপাত আৰু সজিল নাছিল। কিন্তু পুথিসমূহে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনত এটি দ ছাপ বহুৱাব পাৰিছিল।”

পাশ্চাত্য শিক্ষা-ব্যৱস্থা, আচাৰ্য ব্যৱস্থাৰ প্ৰভুত্ব আনুগ পৰিবৰ্তনৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰিছে—সংবাদ পত্ৰ সমূহে। নতুন চিন্তা-চৰ্চা বিকাশৰ সাক্ষ্য ক্ষেত্ৰ আছিল আলোচনীসমূহ। সংবাদ-পত্ৰৰ কুন্ত সমসাময়িক সমাজ-ব্যৱস্থাৰ চিত্ৰ কেনেদৰে বিকশিত হৈছে তাৰ বনোজ আলোচনা আঁকিলে অসমীয়া ভাষাত হোৱা দেখা নাই।

সেইফাজব পৰা 'সংবাদ পত্ৰৰ ব'দ কাঁচলিত অসমীয়া সাহিত্য' শীৰ্ষক গ্ৰন্থৰ অন্তৰ্ভুক্ত 'আলোচনী আৰু সংবাদ পত্ৰ', 'সকলোদই', 'অসম বন্ধু', 'মো', 'জোনাকী', আৰু 'বিজুলী' শীৰ্ষক প্ৰবন্ধ কেইটি যে বাটকটীয়া তাক দোহাবিবৰ আৱশ্যক নাই। উনবিংশ শতাব্দীৰ শেষাৰ্দ্ধত প্ৰকাশিত জোনাকী আৰু বিজুলীয়ে অসমীয়া সাহিত্যলৈ বৰমণ্ডাসব ভাৱধাৰা আনয়নত কেনে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল তাক ড° তালুকদাৰৰ লেখাই ফটকটীয়াকৈ দেখুৱায়।

চাহ বাগিছাৰ সম্প্ৰসাৰণ উনবিংশ শতাব্দীৰ ত্ৰিটিছ অসমৰ এটি তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ ঘটনা। চাহ খেতিৰ গয়না লৈ অসমৰ আৰ্থ সামাজিক দিশৰ ভালেখিনি পৰিৱৰ্ত্তন সাধিত হয়। এইচ. এ এণ্টোবাঃ (এ হিষ্ট্ৰি অৱ আসাম কোম্পানী ১৮৩৯-১৯১০ : ১৯১৭), বি. চি. এলেন (আচাম ডিচ্ ট্ৰিকট্ গেজেটিয়াৰচ্ ১৯০৫-৭) ড° অমলেন্দু গুহ (ক্ৰম প্লেটাব বাজ টু স্বৰাজ, ১৯৭৭) প্ৰভৃতিয়ে এই বিষয়ত আলোকসজ্জানী আলোচনা আগবঢ়াইছে। ড° তালুকদাৰৰ 'সংবাদ পত্ৰৰ ব'দ কাঁচলিত অসমীয়া সাহিত্য' শীৰ্ষক গ্ৰন্থতো চাহখেতিৰ সন্দৰ্ভত এটি নাতিদীৰ্ঘ আলোচনা নথকা নহয়। বিগত শতাব্দীৰ মাজভাগৰে পৰা অসমৰ যাতায়ত ব্যৱস্থাৰ ভালেখিনি উন্নতি হয়। যাতায়ত ব্যৱস্থাৰ উন্নতিয়ে অসমৰ আৰ্থনৈতিক উন্নয়নত যথেষ্ট প্ৰভাৱ পেলায়। ড° জামজয় মেধীয়ে এই সন্দৰ্ভত শোধগ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰি উলিয়াইছে (ট্ৰেনপোট চিষ্টেম এণ্ড ইকনমিক ডেভলপমণ্ট অৱ আসাম ১৯৮০)। ড° তালুকদাৰৰ আলোচিত গ্ৰন্থতো যাতায়ত সম্পৰ্কীয় ভালেখিনি জ্ঞাতব্য কথাৰ সংযোজনৰে গ্ৰন্থখনি উপাদেয় কৰি তুলিছে।

“উনবিংশ শতিকাৰ গোৱালপাৰা” (সাহিত্য সংকলন, চতুৰ্দশবিংশ অধিবেশন, অতপুৰী) তালুকদাৰৰ আন এটি মননধৰ্মী আলোচনা। ইয়াত জিলাখনৰ নাম, ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ সন্ধানলৈ গজন, বংপুৰক গোৱালপাৰাৰ পৰা ছেদন, ১৮০৬ খৃষ্টাব্দত বাজাখনৰ

নতুন গঠন, ১৮৭৯ খ্রীষ্টাব্দত কোচবেহাৰক বাদ দি জিলাখনৰ পুনৰ্গঠন, ইণ্ডাশাল স্থাপন আৰু মিৰোবৰ যোগেদি নানা তথ্যৰ গ্ৰন্থ প্ৰকাশ আলোচিত প্ৰবন্ধটিৰ মূল কথা বস্তু।

অসমীয়া সাহিত্যৰ পঠন পাঠনতে সৰহ সময় খৰছ কৰা ড° তালুকদাৰৰ বিভিন্ন লেখাৰ মাজত ঊনবিংশ শতাব্দীৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ বিভিন্ন দিশ জীৱন্ত ৰূপত মূৰ্ত্তিমান হৈছে যদিও সেই আলোচনাৰ মাজতে অসমীয়া সমাজ, সংস্কৃতি আৰু ইতিহাসৰো প্ৰায়কেইটি দিশ বিবিধি ভুঠা নহয়। সাহিত্যিক জনাৰ অপ্ৰকাশিত শোধগ্ৰন্থখনিৰ প্ৰকাশনে যে আমাক ঊনবিংশ শতাব্দীৰ অসমক বুজাত অধিক সাহায্য দান কৰিব, সেই বিষয়ে আমি নিঃসন্দেহ।

X X X

এজমৈ নন্দ তালুকদাৰ

ত্ৰীযোগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ ভূঞা

সাম্প্ৰতিক বালব অসমত জীৱনীকাৰ বুলিলে এটা নামেই মনলৈ আহিছিল, নন্দ তালুকদাৰ ; উনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ বিষয়ে নিৰৱচ্ছিন্ন ভাৱে চিন্তা-চৰ্চা কৰোঁতা বুলিলে এজনলৈকে বিশেষকৈ আঙুলিয়াব লগীয়া হৈছিল . নন্দ তালুকদাৰলৈ , পুৰণি অসমীয়া কিতাপ বা আলোচনী এখনৰ সন্ধান লওঁতেওঁ এজনৰ নামকে মাত্ৰ লবলগীয়া হৈছিল, নন্দ তালুকদাৰৰ । অসমীয়া ভাষা সাহিত্য, সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰত অৰিহণা যোগাওঁতা সকলক জাতিতোৰ হৈ কৃতজ্ঞতা জনোৱাই যাব নোৱাৰে, উনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ মণি মুকুতা উজ্জীবেই ৰাৱ ব্ৰত, অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ সেৱা-সাধনাই যাব স্বপ্ন, সেইজনেই আছিল নন্দ তালুকদাৰ । স্থিৰ লক্ষ্যেৰে আপোন ব্ৰত সাধন কৰি গৈছিল নন্দ তালুকদাৰে , কিন্তু তেখেতৰ স্বপ্নহে বৈ গ'ল অতিশয় ককণভাৱে অসম্পূৰ্ণ হৈ ।

নন্দ তালুকদাৰৰ সপোন আছিল অসমীয়া ভাষাৰ সকলো কিতাপ-পত্ৰ-আলোচনী-কাকত সংগ্ৰহ আৰু সংৰক্ষণ কৰি অসমীয়া জাতিৰ কল্যান সাধন কৰাৰ তেখেতৰ ব্যক্তিগত সঞ্চয়সমূহটো ব্যক্তিগত এচেষ্টাবেই গঢ়ি-তুলি কালক্ৰমত জাতীয় সংগ্ৰহালয়ত পৰিণত কৰাৰ, “মৃত্যুৰ আগবৃহৎলৈকে” সংগ্ৰহ কাৰ্য্য অব্যাহত ৰাখি “বাইজৰ হাততে” তেখেতৰ সেই অমূল্য সম্পদটি অৰ্পণ কৰি যোৱাৰ । (প্রান্তিক : ১ম বহুৰ ১০২ সংখ্যা) । মৈচা কথা, “মৃত্যুৰ আগ-বৃহৎলৈকে” তেখেতে সংগ্ৰহ কৰি গ'ল তুমি হাতেৰে ; শিল্পে, “বাইজৰ হাততে পতাই” ৰাবলৈ তৰা ধাটনি

যে, ‘মৃত্যুৰ আগমূহুৰ্ত্তলৈকে’ জীয়াই নাথাকিল। ‘মৃত্যুৰ আগ-মূহুৰ্ত্তলৈকে’ শব্দ দুটা—শব্দ দুটা ইমানেই নিৰ্ভূৰ হব পাৰে বুলি, শব্দ দুটাৰ ব্যঞ্জনা ইমানেই কৰণ হব পাৰে বুলি বক্তাজনে জানো জানিছিল ?

প্ৰথ্যাত, স্বল্পখ্যাত বহুতোলোকৰ জীৱনীকাৰ নন্দ তালুকদাৰে এই কথাও জানো জানিছিল যে ইমান সোনকালে তেখেতৰেই জীৱনৰ কথা লিখিব লাগিব প্ৰথ্যাত, স্বল্পখ্যাত বহুতো লোকে ? এই কথাও জানো তেখেতে জানিছিল যে বিভিন্ন লোকৰ জীৱনৰ খুঁতি-নাতি সংবাদ শুদ্ধ কপত সংগ্ৰহ কৰোঁতা নন্দ তালুকদাৰৰ এম্ব কেইখনৰ নামকেইটাও তেখেতৰ চেহাৱসানৰ সংবাদত শুদ্ধ কপত নোলাব পাৰে ? অসমৰ বিকোনো প্ৰখ্যাত লোকৰ মৃত্যু সংবাদ পৰিবেশন কৰোঁতে অসমৰ প্ৰায় কেইটা সংবাদ প্ৰতিষ্ঠানেই ততাত-তয়াকৈ যিজন নন্দ তালুকদাৰৰ সহায় লাভ কৰিছিল, সেইজন নন্দ তালুকদাৰৰ বিষয়ে জনাব পৰা ব্যক্তি এজন যথাসময়ত নোলাব পাৰে, সেটো কথা সঁচাকৈয়ে নন্দ তালুকদাৰে জনা নাছিল।

নন্দ তালুকদাৰবোৰ বহুতো কথা অসমৰ বাহুহে নাজানিছিল। বৰ্ত্তমান অসমৰ জাতীয় জীৱনৰ লগত জড়িত বহুতো লোকেৰে ব্যক্তিগত আৰু পৰিবাৰিক জীৱনৰ লগত তালুকদাৰ কিমান নিবিড় আৰু গভীৰভাৱে জড়িত হৈ পৰিছিল, অতীত অসমৰ জাতীয় জীৱন আৰু প্ৰতিভাৰ সংবাদ তেখেতে কি পৰিমাণে সংগ্ৰহ কৰিছিল, এনেবোৰ উপাদান সংগ্ৰহত অসমৰ ইহুৰৰ পৰা সিহুৰলৈকে, আনকি অসমৰ বাহিৰতো সুবি-পকি কেনেকৈ আশ্ৰয় নিয়োগ কৰিছিল, ভেনে বহুতো কথা, নিজকে বাহ নিদিয়াকৈ কৈছোঁ, অসমৰ বাহুহে এতিয়াও নাজানে।

কিন্তু অসমীয়া বাহুহে নজনা বহুতো কথাকে নন্দ তালুকদাৰে জনাই হৈ পৰা তেখেতৰ অক্লান্ত পৰিশ্ৰমেৰে। তালুকদাৰ আছিল,

এক কথাত, ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ সাংবাদিক। কিন্তু নগৈ গড়গাৱৰ বতৰা কোৱা সাংবাদিক নাছিল তালুকদাৰ। সাহিত্যিক জীৱনৰ সবহ হোৱা কাল নন্দ তালুকদাৰে অতিবাহিত কৰিছিল ঊনবিংশ শতিকাৰ মাজত, আৰু সদায় ব্যস্ত হৈ আছিল সেই শতিকোটোৰ অসমীয়া সাহিত্য সম্পৰ্কীয় সম্ভাৱ্য সকলো উৎসৰ সন্ধানত সেই ব্যস্ততাৰ দান দিব লগীয়া হৈছিল ব্যক্তিগত আৰু পৰিবাৰিক বহুতো ক্ৰটিৰ মূল্যেৰে। সীমিত উপাৰ্জনৰ কিমান পৰিমাণৰ অৰ্থ যে এইবোৰ কামত তালুকদাৰে বিনিয়োগ কৰিব লগীয়া নহৈছিল। পৰিবাৰিক ক্ষেত্ৰত যেনেকৈ আছিল নন্দ তালুকদাৰ স্ব-প্ৰতিষ্ঠিত, সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰটো তেনেকৈ আছিল তেখেত আত্ম-নিৰ্ভৰশীল। সাম্প্ৰতিক কালৰ অসমত কাৰোবাব পাৰ্শ্বটাকালৈকে ঋণ-কৰ্জা কৰি উপাধি লোৱা গৱেষকে “মাগুসতকাৰ” দাবী কৰা বা “আপোনাৰ মহত্ব বখানি” ফুৰা দৃষ্টান্ত খুবেই বিৰল নহয়। সেই দিশৰ পৰা চালে ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ সংবাদ পৰিবেশনত নন্দ তালুকদাৰ সঁচাকৈয়ে অনন্য। তেখেতৰ কাৰ্য্য সঁচাকৈয়ে প্ৰকৃত অৰ্থত সাংবাদিক জীৱনৰ কুক্ষিসাধনাৰ পৰিচায়ক। তালুকদাৰৰ লেখাত কেতিয়াবা তথ্যৰ অপূৰ্ণতা ওলাব পাৰে, কিন্তু তথ্যৰ বিকৃতি নাই; অপূৰ্ণতাৰ বাবেও জগবীয়া সাংবাদিক তালুকদাৰ নহয়, উৎসহে। এই দিশৰ বহুতো কামতেই তালুকদাৰৰ ভূমিকা আছিল বাটকটীয়াৰ, আৰু সেই ভূমিকায়েই তালুকদাৰক দান কৰিছিল অসমীয়া সাহিত্য ক্ষেত্ৰত এক অবিচল প্ৰতিষ্ঠা। তাৰ বাবে, কৃপাবৰে কৈ যোৱাৰ দৰে, “মোৰ নামটো ভোটা ত’ৰা, মোৰ যহটো বোঁ” কবিকলৈ আপোন বা পাবস্পৰিক বাঙ-বাদনৰ প্ৰয়োজন নন্দ তালুকদাৰে অনুভৱ কৰা নাছিল কেতিয়াও; “কৃত্তিক হৈ বৰক গালি হুপাই উলিয়া”ৰ প্ৰয়োজনো তালুকদাৰৰ জীৱনত হোৱা নাছিল কেতিয়াও। বৰ আৰু অৰ্থৰ আকাংখাই নন্দ তালুকদাৰক

প্ৰলোভিত কবিৰ পৰা নাছিল। এইবোৰৰ মূলীভূত কাৰণটো নিশ্চয় এয়েই নহয় জানো যে সাহিত্যিক নন্দ তালুকদাৰতকৈ সাহিত্য-সেৱক নন্দ তালুকদাৰ জন আছিল বহুত বেছি শক্তিশালী। বহুত-বেছি ব্যক্তিত্বসম্পন্ন। আমাৰ সমাজ জীৱনৰ যিকোনো ক্ষেত্ৰতেই সেৱাৰ মনোবৃত্তি বিসময়ত মহত্তা, আপুৰুগীয়া; বিসময়ত সেৱা অভিধানৰ বস-গন্ধ বিহীন এটা শব্দমাত্ৰলৈ কণাভূবিভ। হৈছে সেই সময় বা পৰিপ্ৰেক্ষিতত অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ নিৰাহ নিপানী সেৱক নন্দ তালুকদাৰ সঁচাকৈয়ে প্ৰেৰণাৰ এক উৎস।

ব্যক্তিগত ভাৱে মই নিজেও নন্দ তালুকদাৰৰ পৰা বহুখিনি প্ৰেৰণা লাভ কৰিছিলোঁ। মই জনাত তালুকদাৰৰ বন্ধ নাছিলেই। সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত যেনেকৈ তালুকদাৰৰ সম্পৰ্ক বেছি আছিল উন-বিংশ শতিকাৰ লগত, ব্যৱহাৰিক ক্ষেত্ৰতো তেনেকৈ তেখেতে সদায়েই সংযোগ ৰাখিছিল তেখেতকৈ বয়োজ্যেষ্ঠ সকলৰ লগতহে। গতিকে ময়ো তেখেতৰ বন্ধ আছিলো বুলি দাবী কৰিব নোৱাৰোঁ। কিন্তু আজিৰ পৰা পঁচিছ বছৰৰ পূৰ্বেই তেখেতৰ লগত মোৰ ষটা পৰিচয় ‘পৰিচয়’ৰ মাত্ৰাৰ বহুত বেছি ওপৰলৈ উঠি গৈছিল বুলিব লাগিব। নন্দ তালুকদাৰৰ ‘সমানধৰ্মী’ হোৱাৰ যোগ্যতা মোৰ নাথাকিলেও মোক বোধহয় তেখেতে ‘সমানধৰ্মী’ বুলি ভাবিছিল, আৰু সেইবাবেই একাধিক ক্ষেত্ৰত তেখেতে মোক সহায় কৰিছিল অকণশ ভাবে। আজিৰ পৰা পঁচিছ বছৰৰ পূৰ্বেই নগাঁৱৰ বচসপুৰৰ পৰা প্ৰকাশিত “আকাশীপুংগা” নামৰ ছবীয়া আলোচনী এখন সম্পাদনা কৰোঁতে বচসপুৰৰ ল’ৰা এজনৰ বাবে অসমৰ সাহিত্য সংস্কৃতিৰ স্নায়ুকেন্দ্ৰ গুৱাহাটীত নন্দ তালুকদাৰেই আছিল একমাত্ৰ আশ্ৰয়। নিজে প্ৰবন্ধ লেখি বোধান ধৰাৰ উপৰিও কেই-বাজনো বৰ্ণনা লেখকৰ প্ৰবন্ধ-পাতি সংগ্ৰহ কৰি আলোচনীখনলৈ নিৰ্বাচিত ভাৱে পঠিয়াই তালুকদাৰে নিজৰ বতৰভাৰত সেৱা আন-

বঢ়াইছিল। “বন্ধকান্ত ববকাকতীৰ গজ সন্তাৰ” আৰু “বন্ধুৰ মহন্ত বচনাৱলী” সংকলনৰ বেলিকাও তেখেতে মোলৈ আগবঢ়োৱা সহায়ৰ চিন প্ৰস্তু হৃদয়ত বৈ গৈছে।

বাঠিৰ কোনোবা এটা দিনত মোক তেখেতে কৰি বচুনাথ চৌধাৰী, নলিনীবালা দেৱী আৰু হেম বৰুৱাৰ ঘৰলৈ লৈ গৈছিল চিনাকি কৰি দিবলৈ। তালুকদাৰৰ প্ৰতি থকা এই বৰেণ্য ব্যক্তি কেইগৰাকীৰ আন্তৰিকতাৰ উমান পাই মোৰ মনত তালুকদাৰৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা আৰু দীৰ্ঘা সমানে উপজিছিল। নন্দ তালুকদাৰৰ প্ৰতি সেই সকলৰ আশীৰ্বাদ আছিল অপৰিমেষ, তানহাতে সেই সকলৰ মনোজগততো বসায়ণ স্বৰূপে নন্দ তালুকদাৰৰ ভূমিকা আছিল অপৰিমেষ।

চৌসত্তৰ সনত অহুষ্ঠিত অসম সাহিত্য সভাৰ মজলদৈ অধি-বেশনৰ উদ্বোধক প্ৰখ্যাত উড়িয়া সাহিত্যিক কালিন্দীচৰণ পানি-গ্ৰাহীৰো সান্নিধ্য আকস্মিক ভাৱে লাভ কৰিছিলে। নন্দ তালুক-দাৰৰ যোগেদিয়ে। অসম সাহিত্য সভাৰহে সাহিত্যিক গৰাকীক বৰকাৰত বিমানত উঠাই বিদায় সন্তানৰ জনোৱাৰ দায়িত্ব আছিল তালুকদাৰৰ ওপৰত। কেনেবাকৈ পানিগ্ৰাহীয়ে কিবা অশুবিধা পাব পাৰে বুলি, অসম সাহিত্য সভাৰ কেনেবাকৈ হৰ্ষাম হব পাৰে বুলি, অসমীয়া জাতিৰ অপযশ হয় বুলি তালুকদাৰৰ বে কিমান উদ্ভিষ্টতা! সেই কামটোক জাতীয় কৰ্ত্তব্য বিবেচনা কৰি, মজলদৈৰ পৰা উভতি অহাৰ বাটত মোকো তেখেতে এদিন এবাতি তেখেতে ধৰতে থাকিবলৈ বাধ্য কৰালে। আকাশ বাণী শুৱাহাটী কেন্দ্ৰৰ তেতিয়াৰ সঞ্চালক অন্ননী দাস ডাঙৰীয়াৰ বাস ভৱনৰ পৰা (দাস ডাঙৰীয়াক লগত লৈ) আমি দুয়ো এখন গাড়ীৰে সাহিত্যিক গৰাকীক নি বৰকাৰত বিদায় সন্তান জনাই আহিছিলে। বিদায়-সোৱাৰ আগে আগে পানিগ্ৰাহী ডাঙৰীয়াই বিচবাৰতে, হৃদয়মানৰ

পিছত এখন চিঠিৰে অসম সাহিত্য সভাৰ পতাকা উত্তোলনৰ
গীতটি (“আৰি অসমীয়া, নহওঁ হুখীয়া” ইত্যাদি) তেখেতলৈ লিখি
পঠিয়াইছিলে।। কেইদিনমানৰ পিছত বৰ্ণ্য সাহিত্যিক, পৰাকীৰ
পৰা তলৰ চিঠিখন আহিছিল :—

“Kalindicharan Panigrahi ‘Swapnapuri’

Pithapur, Cuttack—1, Phone 1586.

কটক—১

২০।২।৭৪

পৰম স্নেহান্বিত জীৱন্ত ভূঞা মহাশয়,

ওড়িয়া লিপিৰে আপনক স্নেহাঙ্কিত পত্ৰখণ্ডি পাই অত্যন্ত
খুশী ছেলি। সেখি সহিত আসাম সাহিত্য সভাৰ পতাকা উত্তো-
লনৰ সম্পূৰ্ণ গীতটি পাই গত ১১ তাৰিখ কেন্দ্ৰবাৰী গোহাটী
বিমানঘাটিৰে আনক সহিত শুভ সাক্ষাতৰ চিত্ৰটি মোৰ চিত্তলটৈৰে
কুটি উঠিল। আসামৰ অপূৰ্ণ মধুময় স্থিতি সহিত আপনক গভীৰ
স্নেহ-মমতা মোতে অভিজ্ঞত কৰি পকাইছি।

তাৰাৰ প্ৰতিদান লাগি মোৰ কিছুমাত্ৰ সৰল নাহি। এখৰ
আসাম দৰ্শন ও বহুমানক সহিত মিলনমোৰ হৃদয়কো গভীৰভাৱ
ও প্ৰশস্ততৰ কৰিছি। আপন মোৰ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ
কৰিবে।

আশা, সৰ্বশুদ্ধে এ পত্ৰ আপনক হস্তগত হেব।।

একান্ত স্নেহাধীন

কালিন্দীচৰণ পানিগ্ৰাহী।

(চিঠিৰ লিপি ওড়িয়া) কোৱাবাহুল্য এই চিঠিৰ মূলত নন্দ তালুকদাৰ।
অসমীয়া বাহুব প্ৰতি কালিন্দীচৰণ পানিগ্ৰাহীয়ে জনোৱা কৃতজ্ঞতাৰ
মূলতো নিশ্চয় বহু পৰিমাণে নন্দ তালুকদাৰৰ স্নেহৰ বনোভাৱ
পৰা ওপৰা অন্তৰৰ উৰিৱতা। ইয়াত চিঠিখনৰ উদ্ধৃতি কাৰোবাৰ

মনত অবাস্তব যেন লাগিব। কিন্তু যোৰ বাবে চিঠিখনৰ লগত এতিয়ালৈকে জড়িত হৈ আছে নন্দ ডালুকদাৰৰ স্মৃতিহে। অন্যথা কালিন্দীচৰণ পাণিগ্ৰাহীৰ চিঠি এখনৰ প্ৰাঙ্গণিকতা যোৰ ক্ষেত্ৰত নিশ্চয় অবাস্তব।

অসম সাহিত্য সভাৰ এজন ভীমকৰ্মী প্ৰাক্তন প্ৰধান সম্পাদক হৰিপ্ৰসাদ নেওগৰ কথা মনত পৰিছে। উজনি-নামনিৰ দুজন সুযোগ্য লোকক হৰিপ্ৰসাদ নেওগে অসম সাহিত্য সভাৰ মাজ-মজিয়াত ঠিয় কৰাইছিল। নেওগৰ কাৰ্য্যকালত সহকাৰী সম্পাদক আছিল যোৰহাট কাৰ্য্যালয়ৰ বাবে নগেন শইকীয়া আৰু গুৱাহাটী কাৰ্য্যালয়ৰ বাবে নন্দ ডালুকদাৰ। অসম সাহিত্য সভাৰ বিষয় বৰীয়া এজনে কিমান নিষ্ঠাৰে অহুষ্ঠানটোৰ কৰ্ত্তব্য পালন কৰিব লাগে, সেই কথায়েই প্ৰকাশ পাইছিল নন্দ ডালুকদাৰৰ কামৰ মাজেদি। অৱশ্যে, শেষলৈ ডালুকদাৰে সভাৰ সেৱা-কৰ্মৰ পৰা আঁতৰি আহি সাহিত্যৰ সেৱা কৰ্মততে আত্মনিয়োগ কৰিবলৈ ধৰিলে। আত্মত্যাগিক বিষয় বাৰৰ প্ৰতি ডালুকদাৰৰ বত্বি আছিল নিচেই কম। “অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা” সম্পাদনা কৰিবৰ নিমিত্তে ডালুকদাৰৰ যোগ্যতা আছিল তৰ্কাতীত। কিন্তু বিষয় বাৰ এটা লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত, তাকে আকৌ নিৰ্বাচন প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেদি, ডেখেতৰ অনিহাৰ অন্ত নাছিল। আৰু সেই বাবেই বাবে বাবে অহুৰোধ জনোৱা স্বৰ্বেও আলোচনীখন সম্পাদনা কৰাৰ দায়িত্ব ডেখেতে এবছৰলৈ গ্ৰহণ নকৰিলে। অথচ, আন বহুতৰ দৰেই, অসম সাহিত্য সভা আছিল নন্দ ডালুকদাৰৰ প্ৰাণৰ বস্তু।

নিজৰ চুটি জীৱন কালত অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ বহুতো দীৱল কাষৰে পাতনি মেলা গ’ল— নন্দ ডালুকদাৰে। সিহে, ডেখেতে মেলা থৈ যোৱা পাতনিডকৈ ডৰি থৈ যোৱা আঁচনি বহুত বেছি। এজন নন্দ ডালুকদাৰেই সেই আঁচনিসমূহ বাস্তৱায়িত কৰিব পাবিলেহেঁতেন। কিন্তু আনাবেই হুৰ্গাণ্য, অসমীয়া জাতিৰেই হুৰ্গাণ্য যে অসমত এতিয়ালৈ নন্দ ডালুকদাৰ নাম এজনেই।

নন্দ তালুকদাৰ : চিনাকি মানুহজন

শ্ৰীৰামেশ্বৰ বৰকটকী।

প্ৰথমতে মনৰ, পিচত চকুৰ চিনাকি, তাৰ পিচত হুই-একেবাৰ কথা আৰু শেষত ঘনিষ্ঠতা। মোতকৈ অগ্ৰজ নন্দ তালুকদাৰৰ মৈতে এনেকৈয়ে মোৰ সম্পৰ্ক গঢ়ি উঠিছিল।

১৯৬৪ চনৰ অক্টোবৰ মাহৰ কোনোবা এটা দিনত তেওঁক প্ৰথম দেখোঁ।। ভাৰিখটো মনত নাই। সৰ্বো অসম চেমনীয়া সাহিত্যিক সন্থাৰ উদ্যোগত গুৱাহাটীৰ বি, বৰুৱা কলেজত সন্থাৰ শাৰদীয় বৈঠক অনুষ্ঠিত হৈছিল। এতিয়া প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা কেবা গৰাকীয়েও সেই বৈঠকত অ-বচিহ্ন গল্প-কবিতা আদি পাঠ কৰিছিল। অনুষ্ঠানত সভাপতি আৰু নিৰ্দ্ধিষ্ট বক্তাৰ আসন তুৱনি কৰিছিল জ্বয়ে নন্দ তালুকদাৰ আৰু আমাৰ শিক্ষাণ্ডক যোগেশ দাসে। সভাপতিৰ ভাষণত তালুকদাৰে চেমনীয়া সাহিত্যিক সকলক মৌলিক বচনা আৰু সমালোচনা মূলক প্ৰবন্ধ লেখাত মনোনিবেশ কৰিবলৈ অনুৰোধ জনাইছিল। এই ছটা দিনত নিজে দক্ষতা দেখুৱাব বাবে তেওঁ অনুজসকলৰ পৰাও তাকে বিচাৰে বুলি সেইদিনা ধাৰণা কৰি লৈছিলোঁ।। প্ৰথম চকুৰ চিনাকি সেইদৰেই হৈছিল। কথা কিন্তু হোৱা নাছিলোঁ।। তাৰ কেইবছৰমান পিছত ক্ৰমান্বয়ে ঘনিষ্ঠতা গঢ়ি উঠে। সেই ঘনিষ্ঠতাৰ ফালেদিয়োই অন্তৰঙ্গতা গঢ়ি উঠিছিল। হয়তো কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত মনৰ মিল আছিল কাৰণেই আমাৰ মাজত এই সন্মততা গঢ়ি উঠিছিল।

নন্দ তালুকদাৰ মানুহজনৰ উদাৰতা, নম্ৰতা, দুৰ্দৰ্শিতা আৰু

কষ্টসহিষ্ণুতা তেওঁৰ প্ৰত্যেকটো কাম আৰু কথাৰ মাজত প্ৰকাশ পাইছিল। ১৯৮২ চনৰ ১২ মে' তাৰিখে তেওঁৰ পৰা এখন চিঠি পাইছিলো। মাহুহজনক জনাব সুবিধা হ'ব কাৰণেই চিঠিখনৰ অংশ-বিশেষ তুলি দিয়াৰ মোহ সামৰিব নোৱাৰিলোঁ।। কোকৰাঝাৰৰ পৰা দিয়া সেই চিঠিখনত তেওঁ লেখিছিল “.. মই যোৱা ২ মে'ৰ পৰা আহি কোকৰাঝাৰৰ *Irrigation Rest House* অত থিতাপি লৈছো। তোমাক গুৱাহাটীত কৈছিলো মেট্ৰিক পৰীক্ষাৰ কথা .....এবাতিৰ বাবে হলেও গুৱাহাটীত তোমাক বক্সভাৱে পাই বব ভাল লাগিছিল। বহুত কথাৰ আলাপ-আলোচনাও হ'ল। .....*Irrigation Rest House* অত থাকি ভাল লাগিছে। বেছ নিবিৰিলিকৈ এটা কোঠা দখল কৰি আছোঁ। পুৱা গধূলি নিজৰ কাম কৰিব পাৰিছোঁ। এইকেইদিনতে বিৰিকি কুমাৰ বক্সাৰ জীৱনীৰ কিছু কাম কৰিলোঁ। জানা উপেন, এইকেইদিন মই চাউল দাইলৰ চিন্তাৰ পৰা সম্পূৰ্ণ মুক্ত। একো চিন্তা ভাবনা নাই। কেৱল কাম কৰিব পাৰিছোঁ। এনেকুৱা নিৰ্জনতাৰ আমাৰ বব প্ৰয়োজন। কিছু কাম কৰিব পৰা যায়। আৰু তিনিজন *Head Examiner* আন এটা *Rest House* অত আছে। মোকো তালৈকে মাতিছিল। তালৈ গলে খোৱাবো সুবিধা পালোহেঁতেন। পিচে পুৱা-গধূলি নানান আলাপ-আলোচনাতে গ'লছেতেন। মোৰ বাবে ইয়াতেই ভাল।

“কোকৰাঝাৰলৈ আহি কিছু নতুন তথ্যৰ সন্ধান পালোঁ।। ইয়াৰ কলেজৰ মাধ্যম ইংৰাজী। .....আজি অসম বন্ধ। আজি পিছে বজাবৰ তালৈমান দোকান বন্ধ। ছুই এখনহে কবৰাত খোলা আছে। কাৰ্ণালয়ত উপস্থিতি ৪০%। ....চহৰখনত বিশেষ ভাৱা-ভাৱীৰহে প্ৰাধান্য বেছি। বড়ো সম্প্ৰদায়ে ব্যৱসায় বাণিজ্যত বিশেষ একো কৰিব পৰা নাই। বড়ো মাহুহখিনি পিছে বব ভাল। আজি অধ্যক্ষ কণী ব্ৰহ্মৰ ববলৈ গৈছিলোঁ।। তেওঁ মোৰ পুৰণি

বহু। সহজ সবল মাতৃহতন।...

“কোকবাতাবত আক কিছুদিন থাকিব পৰা হ’লে কাম কৰিব পৰা গ’লহেঁতেন। ইপিনে লৰা-ছোৱালী হাললৈ চেৰেংচেৰেংকৈ মনত পৰি আছে। ....কোকবাতাবলৈ আহি এই নিৰ্জনতাত কিয় বাবে তোমালৈ মনত পৰিছে কব নোৱাৰোঁ। শেষত এই চিঠিখন লিখিবলৈ বাধ্য হলেঁ।”

দুৰ্ঘটনাত নন্দ তালুকদাৰৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পোৱাৰ দিনা মোৰ আন বহুতো কথাৰ লগতে এই চিঠিখনৰ কথাও মনলৈ আহিছিল। অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ চিন্তাত আৰু কামত মন-প্ৰাণ উহৰ্গা কৰা নন্দ তালুকদাৰক অধিকাগিৰীৰ—

“কাম কৰ কৰ, কাম ধৰ ধৰ কেৱল কাম কেৱল কাম
কেৱল কামত প্ৰাণ ঢাকি দে —অবিবাহ অবিবাহ—
কেৱল কাম, কেৱল কাম
নাই জিৰণি, নাই বিবাহ”—

এই মহামন্ত্ৰই সদায় উৰুক কৰি বাখিছিল। কৰ্মযন্ত্ৰত মন প্ৰাণ সপি দিয়াৰ কাৰণেই তেওঁ অসমীয়া সাহিত্যক বহুখিনি আঙ-নিব পাৰিছিল। অসম মাতৃৰ কেবাগৰাকী গুনীলোকক তেওঁৱেই প্ৰতিষ্ঠা কৰালে। ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমক বুজিবলৈ যিহঁতৰ অধ্যয়ন কৰিলে আৰু সেই বিষয়ৰ ওপৰত কেবাখনো মূল্যবান গ্ৰন্থ প্ৰণয়ন কৰিলে। আধুনিক অসমীয়া কবিতাৰ বাটকটীয়া অমূল্য বৰুৱাৰ কবিতাসমূহ তেওঁৱেই প্ৰথম আগবাঢ়ি আহি কিতাপ আকাৰে প্ৰকাশ কৰালে। অসম সাহিত্য সভাৰ দৰে কেবাটাও সাহিত্য—সংস্কৃতিমূলক অনুষ্ঠানৰ লগত ঘনিষ্ঠ জাৰে জড়িত থাকি সাংগঠনিক দিশ সবল কৰিলে। আনকি বিয়ল বাবৰ পৰা অব্যাহতি লোৱাৰ পিচতো তেওঁ সাহিত্য সভাৰ লগত সততে যোগাযোগ ৰাখিছিল। বিদেশী নাগৰিক বহুকাৰ আন্দোলনৰ আৰম্ভণিৰে পৰা মৃত্যুৰ

আগলৈকে আন্দোলন আৰু অসম সংস্কৰীয় বা বাতৰি আৰু প্ৰবন্ধ আদি গোটাই মেলি ভগৱতী প্ৰসাদ বৰুৱা ভৱনত সংগ্ৰহৰ ব্যৱস্থা কৰালে, লগতে তেওঁ সংগ্ৰহ কৰিব নোৱাৰা তেনে বিষয়ক গ্ৰন্থ প্ৰবন্ধ আদিৰ তালিকা এখন কৰি সাহিত্য সভাক দিছিল যাতে সভাই সেইবোৰৰ সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰে। নন্দ তালুকদাৰ মানুহজনে নিজৰ দেশক গভীৰভাৱে যে ভাল পাইছিল এইবিলাক হ'ল নিদৰ্শন। জাতীয় ঐতিহ্য বন্ধাৰ কাৰণে তেওঁ সততে চিন্তা কৰিছিল আৰু নিজেও হাতে-কামে লাগিছিল। কামৰ মানুহ আছিল কাৰণেই তেওঁ মালিগাঁৱত ১৯৬১ চনত অসম সাহিত্য সভাৰ এখন শাখা গঢ়ি তুলিছিল। পাণ্ডু কলেজত অধ্যাপক হিচাবে যোগ দিয়াৰ ছবছৰ পিছত গঢ়ি তোলা এই শাখা সভাখনৰ তেওঁ একেবাৰে পাঁচ বছৰ সভাপতি আছিল। এইদৰেই তেওঁ সেই অঞ্চলত সাহিত্যৰ পৰিবেশ এটা গঢ়ি তুলিছিল। তত্পৰি মালিগাঁৱ ৰেলৱে সদৰ কাৰ্যালয়ত অনা অসমীয়া বিষয়া আৰু কৰ্মচাৰী সকলৰ বাবে তেওঁ অসমীয়া ভাষা-শিক্ষা প্ৰেৰণাৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। তেওঁৰ ব্যক্তিগত পুৰিভঁড়ালটিতো অসমীয়া সাহিত্য সংস্কৃতিৰ ঐতিহাসিক সম্পদ। এই পুৰিভঁড়ালটিৰ কাৰণেই অসমৰ পণ্ডিতমণ্ডলী, সাহিত্যিক, গবেষক, সাংবাদিক, শিক্ষক সকলো তেওঁৰ ওচৰ চাপিবলৈ বাধ্য হৈছিল। নিজৰ অৱধানৰ সকলো দায়িত্ব বহন কৰিও তেওঁ অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ কাৰণে এনেদৰে নীৰৱে কাম কৰি গৈছিল ইয়াৰ কাৰণে তেওঁ কঠোৰ পৰিচয় কৰিবলগীয়া হৈছিল। সাহিত্যচাৰ্য্য শ্ৰীঅতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাই সেয়েহে কৈছিল— “তালুকদাৰৰ নিচিনা অৱশীল সাধক সাহিত্যিক আত্মাৰ ডেকা-চাৰৰ মাজত অতি বিৰল।”

“যকলা চিন্তিতঃ কৰ্ম যচনা ন প্ৰকাশয়েৎ”— চাৰ্ৱক্যৰ এই নীতিও তেওঁ আখৰে আখৰে পালন কৰিছিল। আনহাতে জনীজনক তেওঁ বিদৰে স্বীকৃতি দিছিল সেইদৰে নতুনচাম সাহিত্য সন্মেলিকা

তেওঁ সদায় অনুপ্ৰেৰণা যোগাই আহিছিল। তেওঁ প্ৰবীণ আৰু নবীন সাহিত্যিক সকলৰ যেন মধ্যমণি আছিল।

অসমীয়া জাতীয় জীৱনলৈ মহান অৱদান আগবঢ়োৱা এই মানুহজনে কিন্তু জীৱনত যেন একোৱেই কবিৰ নোৱাৰিলে সদায় এনে ভাবেহে দেখুৱাই আছিল। এই লেখকলৈ দিয়ল আন এখন চিঠিত (১৮ জুন '৭৭) তেওঁ লেখিছিল “....জানা মই বিজি উইথ নাথিং ? জীৱনটোত একোকে কবিৰ নোৱাৰিলে”। কেৱল স্নোক দেখুৱাই ব্যস্ত হৈ ফুৰোতে গ’ল।” এইবিলাক অমূলক কথা কোৱাৰ কাৰণে তেওঁক কেতিয়াবা বেয়া পাইছিলোঁ। কেতিয়াবা নিবস হোৱা যেন দেখিলে একপ্ৰকাৰ টানকৈয়ে কৈ উৎসাহ দিছিলোঁ। এবাৰ দৃঢ়তা দেখুওৱাৰ কথা লিখোঁতে তেওঁ উত্তৰ দিছিল এইদৰে—“তুমি যি দৃঢ়তা দেখুওৱাৰ কথা লিখিছা কিবা কবিৰ পাবিম জানো ? অৱশ্যে একো কবিৰ নোৱাৰিলেও—ইতিভেনৰ দৰে শিলত ঠেকেছি নিজৰ মূৰটোকে ভাঙিব পাবিম। বুজিছা বৰকটকী, আমি একো কবিৰ নোৱাৰোঁ” — (৮ জুন '৭৬)। প্ৰকৃততে তেওঁৰ দৰে দৃঢ় মনৰ মানুহ খুব কমইহে আছে। এই দৃঢ়তা থকাৰ কাৰণেই ঘাট প্ৰতিঘাট সংঘাটে তেওঁক অকণো টলাব পৰা নাছিল। আৱকাৰী আৰু আৱকী বিভাগত চাকৰি কৰা কালতো তেওঁৰ মন সত্য-শিৱ স্তম্ভৰৰ ধ্যানৰ পৰা বিচলিত হোৱা নাছিল।

এই গৰাকী সত্য-শিৱ-স্তম্ভৰৰ পূজাৰীক গুৱাহাটীৰ বাজলখৰ সেই অমলসীয়া ঘটনাই বৃহত্তৰে শেষ কৰি দিলে। সেই সময়ত অসম অন্তৰ্গত। নানা হুশিষ্টাই মনটো ভাবাক্ৰান্ত কৰি তুলিছিল। সেই সময়ত কাৰো নিৰাপত্তা নাছিল। সেয়ে বিদেশী বহিষ্কাৰ আন্দোলনটোৰ লগত তেওঁৰ যুঁজাৰ কিবা সম্পৰ্ক আছে বোলে এই প্ৰশ্নই মোকো আন মহাজনৰ দৰে অস্থিৰ কৰি তুলিছিল। যেনে জনে মনত পৰিছিল তেওঁৰ বৃদ্ধা মাক, ভায়েক মনমোহন আৰু

ইন্দিৰা বাইদেউ আৰু মৰমৰ ভাইটি-ভটি ছয়োলে। অসমৰ কোনো লোক মহং সন্মানৰ অধিকাৰী হলে বা গুণী লোকৰ মৃত্যু হ'লে বিতং তথ্যৰ কাৰণে বাতৰি কাকতৰ অফিচৰ পৰা তেওঁৰ ২৬৪৭৮ নম্বৰত সদায় ফোন বাজি উঠে। সেই নম্বৰটো সাংবাদিক সকলৰ অতি আপোন আছিল। নন্দ ভালুকদাৰৰ বিয়োগত সাংবাদিক সকলেও এজন সু-হৃদয়ক হেৰুৱালে। ভালুকদাৰে আমাক যিখিনি দি থৈ গ'ল ভাব তুলনা নাই, যিখিনি দিলেহেঁতেন সেইখিনিও অমূল্য সম্পদেই হ'লহেঁতেন, নিয়তিয়ে নসহিলে, সহিব নোৱাৰিলে। তথাপি তেওঁৰ বিশাল কৰ্মৰাজিয়েই তেওঁক আমাৰ মাজত সদায় জিলিকাই ৰাখিব।

—ড° নন্দ তালুকদাৰক যিদৰে জানো—

ঈশতীশ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য ।

২৬ কেব্ৰুৱাৰীৰ সেই সন্ধিয়াটোৰ কথা আজিও মনৰ মণি-কোঠাত সজীৱ হৈ আছে । প্ৰয়াত সীতানাথ ব্ৰহ্মচৌধুৰীদেৱৰ বিষয়ে প্ৰৱন্ধ যুগুতাই আছিলেঁ । মেজৰ ওপৰত অন্যান্য কিতাপ পত্ৰৰ লগতে নন্দ তালুকদাৰ প্ৰণীত “সীতানাথ ব্ৰহ্মচৌধুৰী” নামৰ পুথিখন মেলি লোৱা হৈছিল । তেনে সময়তে গুনিলো আকাশ বাণীৰ যোগেদি সেই জন্ম বিদাৰক বাতৰিটো । নিজৰ কাণকেই অবিশ্বাস কৰিবলগীয়া কথা । কিন্তু নিয়তিৰ বিধান । সেয়েই হ’ল ।

জীৱনৰ আধা বয়স নৌহওঁতেই অসমীয়া সাহিত্যত একপ্ৰকাৰ কিম্বদন্তীৰ নিচিনা হৈ পৰা লেখক হ’ল নন্দ তালুকদাৰ । সাহিত্যৰ লগত নিজেই সামান্যতম পৰিচয় থকা সকলৰ বাবেও অপৰিচিত নহয় এই নামটি । আজি তেওঁৰ স্মৃতিত লেখো বুলি গাৰিও থমকি বৈছেঁ । লেখোঁ কি ? - নন্দ তালুকদাৰৰ লগত ব্যক্তিগত সান্নিধ্যৰ কথা ? তেখেতৰ জীৱনী ? সাহিত্য প্ৰতিভা ? অধ্যয়ন স্পৃহা ? প্ৰেমপ্ৰীতিৰ বিৰল আদৰ্শৰ কথা ? অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ প্ৰতি নিবিড় ভালপোৱাৰ কথা ? জিখিবলৈ লোৱাৰ লগে লগে আটাইবোৰ বিষয়ে আহি আমাৰ মনৰ স্বাক্ষত জুৰুবি দি থবিছেহি ।

প্ৰখ্যাত লোকৰ মৃত্যু হোৱাৰ লগে লগে তালুকদাৰে লেখা জীৱনী কাকতত ওলাইছিল । কোনেও ভাবিব পৰা নাছিল এইজন জীৱনী বচকে সকলোৰে চকুত ধূলি দি এনেদৰে আঁতৰি যাব বুলি । আনকি তালুকদাৰে নিজেও । মাত্ৰ আঢ়ৈ ফুৰি বছৰ বয়সতে (জন্ম ৭ জুন, ১৯৩০ চন) বৰীয়া তালুকদাৰে অসমীয়া সাহিত্যটল যিখিনি

অবিহণা আগবটাই গ'ল, সেয়ে তেখেতক চিৰস্মৰণীয় কবি বাখিবলৈ সক্ষম হ'ব । তেওঁৰ বচিত সাহিত্য বাজিব গুল্যায়ন সময়ে কৰিব । তাৰ তালিকাও দাঙি ধৰিব খোজা নাই । কলেজীয়া জীৱনতে তেওঁ সাহিত্যৰ সেৱা কৰাৰ প্ৰমাণ পাওঁইক । চতুৰ্থ বাৰ্ষিকত পঢ়ি থাকোতে বি. বৰুৱা কলেজ আলোচনীৰ ৬ষ্ঠ সংখ্যা (১৮৮০ শক) সম্পাদনা কৰিছিল আৰু কবি দেৱকান্ত বৰুৱাৰ বিষয়ে নিবন্ধ লেখিছিল । তেতিয়াৰ পৰা মৃত্যু পৰ্য্যন্ত ভাষা জননীৰ সেৱা কৰি গ'ল পৰম নিষ্ঠাবে ।

বৰ্ত্তমান অসমীয়া সাহিত্যত স্বৰ্গীয় তালুকদাৰক পৰিচয় বাহকৈ জীৱনীকাৰ ৰূপেহে । আমাৰ জীৱনী সাহিত্যৰ দিশটো যে অল্পমত এইটো তেওঁ ভালদৰে উপলব্ধি কৰিছিল আৰু আনকো কৈছিল । জীৱনীৰচনাত হাত দিয়াৰ কাৰণ এয়ে । তেওঁৰ বচিত দহখনকৈ জীৱনী পুথি প্ৰকাশ পাইছে ১৯৭০ ৰ পৰা ১৯৮১ চনৰ ভিতৰৰ সময়ছোৱাত । জীৱনী ৰচনা কৰাটো প্ৰকৃততে কষ্টসাধ্য । কাবোৰাৰ জীৱন বৃত্তান্ত বাস্তৱ আৰু সত্যৰ ওচৰ চপা কৰিবলৈ হলে জীৱনীকাৰে অনেক শ্ৰম কৰিবলগীয়া হয় । লম্বুলাতনাও সহিব লগা হয় কেতিয়াবা । গৃহস্থৰ গেৰেজত অনাদৃত ভাবে পৰি থকা চিঠিপত্ৰ-বোৰো বিচাৰি গলে গৃহস্থই মূল্যহীন কিবা এটা বুলি ভাবি দিবলৈ টানপোৱাৰ কথা তেওঁ আমাক হুখ কৰি কৈছিল । আকৌ কেতিয়াবা নায়কৰ জীৱনৰ সঁচা ঘটনাৰ কথা লেখি তেওঁৰ (নায়কৰ) পুত্ৰ পৰিবাৰ আদিৰ পৰা কৰুণা শুনাৰ অভিজ্ঞতাও জানিবলৈ দিছিল । সাহিত্যৰ এই নিতানন্ত নন্দ তালুকদাৰক বৰঙণি উলাই কৰিব পৰা বিধৰ মুঠেই নহয় । কেতিয়াবা কেতিয়াবা অসমৰ কোনো প্ৰখ্যাত কবি সাহিত্যিকৰ মৃত্যু হলে অনতি পলমে সন্মান পত্ৰত মৃতকৰ বিষয়ে স্বৰ্গীয় তালুকদাৰক লেখা প্ৰকাশ পাইছিল । এই বিবৰণে ভালমান কবী বা কনেকৰ কাহিনীও পাঠক সন্মুখৰ দাক্ত প্ৰচলিত থকাৰ

কথা বহুতে জানে। কিন্তু ইয়ে সাংবাদিকতাৰ এটা প্ৰচলিত বীতি, তাক সৰ্ব সাধাৰণৰ কথা বাদেই, বহু উচ্চ শিক্ষিত ব্যক্তিয়েও বুজিবলৈ যত্ন কৰা দেখা নাযায়। স্বৰ্গীয় তালুকদাৰৰ এই বিষয়ৰ বৰঙণি সাধু-বাদৰ যোগ্য।

সাহিত্য সমালোচনাৰ পুথি বচনাভো ভেখেতে হাত উজান দিছিল। কিন্তু জীৱনীৰ পিছতে তেওঁৰ উল্লেখযোগ্য সাহিত্য কৰ্ম হৈছে সম্পাদিত পুথি সমূহ। একক ভাবে তথা দুটোৱাকৈ নন্দ তালুকদাৰে বহুকেইখন পুথি সম্পাদনা কৰি গৈছে। ইয়াৰ ভিতৰত আছে প্ৰাচীন পুথি, ভিন্ন লেখকৰ বচনা, স্মৃতিপ্ৰসূ আদি। শিশু সাহিত্যৰ লগত জড়িত সকলে তেওঁৰ আৰু এটা স্মৃতিৰ বিষয়ে জানে। ১৯৬১ চনৰ জাহ্নৱাবীত নৱকান্ত বৰুৱাৰ সম্পাদনাত প্ৰকাশিত 'জোনবাই'ৰ পৰবৰ্ত্তী কালত নন্দ তালুকদাৰ সহ-সম্পাদক আছিল।

অসম সাহিত্য সভাৰ লগত এইজনী লেখকৰ সম্পৰ্ক আছিল নিবিড়। ১৯৬৭-৬৮ চনত সাহিত্য সভাৰ সহকাৰী সম্পাদক হিচাপে কাৰ্য্যনিৰ্বাহ কৰাৰ পৰা মৃত্যুৰ সময়লৈকে অমুঠানটোৰ আৰ্হি হকে কাম কৰিছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকাৰ মানদণ্ড নিয়গামী হোৱা আমাৰ চকুত পৰিছিল। তেনে সময়ত দুই এবাৰ তালুকদাৰ ডাঙৰীয়াৰ অমুৰোৰ কৰিছিলো—পত্ৰিকা সম্পাদনাৰ দায়িত্ব লবলৈ। পিছে সাহিত্য সভাৰ বহুবেকীয়া অধিবেশনৰ সময়ত পদবীৰ বাবে 'বিভোট-পৰ' অমুঠিত হয়, তাত নাৰিবলৈ তেখেত সম্মতি ইচ্ছুক নাছিল।

সাহিত্য বচনাৰ ক্ষেত্ৰত তালুকদাৰ ডাঙৰীয়াই নামতকৈ কামবহে জ্বলা বিছিল বেছি। ওপৰতে নামকিনাৰ তেখেত দুঠেই পক্ষপাতী নাছিল। সাহিত্য স্মৃতিক তেখেতে এটা সাক্ষা হিচাপে লৈছিল। নিজে বিদৰ্বে একাগ্ৰভাবে সৈতে কাম কৰিছিল আনকো তেনেকৈ

কবিবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল। অসম সাহিত্য সভাই গুৰুত্ব দিব নোখোজা কিতাপ সাহিত্য সভাৰ চকুত নপৰা বাস্তৱ ভিন্ ভিন্ ঠাইৰ লেখক সকলৰ সাহিত্য কৰ্মৰ বিষয়ে তেখেতে ভালদৰে খবৰ বখাৰ কথা বহুতে জানে। তত্পৰি তালুকদাৰ ডাঙৰীয়া কোনো গোষ্ঠী বা দলত অন্তৰ্ভুক্ত নাছিল। তেখেতৰ লগত বৰ্তমান লেখকৰ আত্মীয়তাব ই আছিল অন্যতম কাৰণ। বয়সত কেবাবছৰৰ তেষ্ঠা হ'লেও তেখেতে আমাক বহুৰ স্থান দিছিল।

মৃত্যুৰ আগলৈকে স্বৰ্গীয় তালুকদাৰে বাজ্যৰ উচ্চমানৰ আলোচনী, বাতৰি কাকত সমূহত অসংখ্য প্ৰবন্ধ পাতি লেখিছিল। আলোচনী সমূহৰ পূজা সংখ্যা, বিছ সংখ্যাত এইজন লেখকৰ বচনা থকাটো প্ৰায় নিশ্চিত ধৰণৰ আছিল। এতিয়া আলোচনী বিলাকৰ সম্পাদক প্ৰকাশক পাঠক সকলে তেওঁৰ অভাৱ নিশ্চয় অনুভৱ নকৰাকৈ নাথাকিব। তত্পৰি গোটেই বছৰৰ উল্লেখযোগ্য পুঁথিসমূহৰ সমালোচনা কৰি “অসম বাণী”ত লেখি অহা “বছৰৰ সাহিত্য” আছিল স্বৰ্গীয় তালুকদাৰৰ উল্লেখনীয় সাহিত্য কৰ্ম। সাহিত্যৰ সকলোবিভাগৰ উল্লেখযোগ্য পুঁথিসমূহৰ সংক্ষিপ্ত পৰিচয় “বছৰৰ সাহিত্যত” সামৰিবৰ দিহা কৰিছিল।

বিগত শতাব্দীৰ প্ৰকাশিত পুঁথি পত্ৰৰ লগত এওঁৰ পৰিচয় অতি নিবিড়। ভাষা সাহিত্যৰ এই সময়ছোৱাৰ পৰ্য্যায়ানু প্ৰতিটো সংবাদ তেওঁ সংগ্ৰহৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। কিতাপ, আলোচনীৰ লেখক বা সম্পাদক, প্ৰকাশক, প্ৰকাশ-কাল মূল্য আদি সকলেও শুধা স্বৰ্গীয় তালুকদাৰে জনাব চেষ্টা কৰিছিল। বিভিন্ন আলোচনীত এই সময়ছোৱাৰ বিষয়ে একোটােই শুধাৰ্পূৰ্ণ প্ৰসঙ্গ-পাতি বচনা কৰাৰ কথা পাঠক সকলে নজনা নহয়। আমি নিজেও তেখেতৰ লগত উনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া সমাজৰ বিভিন্ন দিশৰ কিয়দৰে আলোচনা কৰি উপকৃত হৈছোঁ।

প্ৰয়াত সাহিত্যিক গবাকীৰ বিটো অমূল্য সম্পদ - সি হ'ল তেখেতৰ ব্যক্তিগত পুথিভঁৰালটো। অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰগতি কিস্তিমান সি সৰ্বাৰ্থে জনাজাত। ইয়াৰ বিশৰীফে অসমীয়া তালুকদাৰে ব্যক্তিগত উচ্চ আৰু যত্নেৰে বিমান প্ৰেছ সংগ্ৰহ কৰিছে। ই অসমত নহলেও বিবল দৃষ্টান্ত। পুৰণি পুথি, আলোচনী সংগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতন বিজ্ঞান, সংগ্ৰহালয়, অসম সাহিত্য সভা আদি ভৱিষ্যতৰ বি কাম কৰিব পৰা নাই অসমত তালুকদাৰে একক প্ৰচেষ্টাৰে সেই কাম সমাধা কৰিছে। ভুলীয়া ভীতনৰ পৰা প্ৰেছৰ প্ৰতি এনে আগ্ৰহৰ কথা তেওঁ আঁহাৰ আগত প্ৰকাশ কৰিছিল। এদিনাখন তেখেত জানিবলৈ দিছিল— কলত পঢ়ি থকা কালতে হেনো যবলৈটোৰ কোনোবা এজন উদাৰ মনা ব্যক্তিয়ে নিজৰ ঘৰৰ সমস্ত পুৰণি আলোচনী উপযুক্ত বন্ধনৰে বন্ধনৰ বাবে তালুকদাৰ ডাঙৰীয়াৰ হাতত পোৱাই দিছিল। বৰ্তমান কুপ্ৰাপা বন্ধনত। পুৰণি আলোচনী, পুথি আদি এওঁ সমতলৈ বাৰি থৈ দিছে। পাঁচখন মান আলোচনী, গুৱাহাটীৰ মান প্ৰেছ তালুকদাৰৰ সংগ্ৰহত থকাটো। অকল তেখেতৰ বাবেই নহয়, বাটজৰ বাবেও সুখৰ সন্ধান। আনকি বুদ্ধন আকাৰৰ খবৰৰ কাকতো বহুখিনি তেখেতে কঢ়াই বাৰিছে। যিবিলাক পুৰণি আলোচনী, কিতাপ আদি কিনিবলৈ পোৱা নাযায় সেইবোৰ তেওঁ নকল অথবা কটোকপি কৰি সংগ্ৰহ কৰে। লগুনৰ বৃটিছ মিউজিয়াম, কলিকতাৰ বাটীয়া প্ৰেছাৰ আদিৰ পৰা বহুতো পুৰণি নথি-পত্ৰ সংগ্ৰহ কৰিব পৰাটো সুখৰ কথা নহয়। এইবোৰত খবৰবোৰ এটা প্ৰশ্ন আছে। তেখেতৰ সংগ্ৰহীত নথি-পত্ৰ কিছু দেখাৰ সুযোগ আমি পাইছোঁ। অন্য ঠাইৰ পণ্ডিত গবেষক হাজিৰ প্ৰায়ে তেখেতৰ পুথি ভঁৰাললৈ যায়। সেইলৈ পুথি পঁজিবোৰ তেখেতে নিৰ্বলৈ বিধি নিজৰ ঘৰতে চাবলৈ দিছিল। আগতে কৰ্মলৈ নিব বিয়া কৰাৰ কলত দেখক গবাকীৰ হুই এটা কুখ কৰা অভিজ্ঞতা হৈছিল। এয়াৰ কোনো এজন অধ্যাপক (গৱেষকী)

আমাক জনাইছিল) তেখেতৰ পুৰণি “আত্মাহন” সঙ্কলনৰ বাবে নি
 প্ৰতিজ্ঞাপি কৰাৰ সলনি মূল আলোচনীখিনিকে ছপাশালত দি দিছিল।
 ছপাশালৰ সম্পাদকীয়ে সুবিধাৰ বাবে দুটা কলমৰ মাজেৰে ফালি
 কালি লৈছিল। সুবাই দিয়াৰ বেলিকা আলোচনীৰ বিলৈ দেখি
 স্বৰ্গীয় তালুকদাৰৰ বৰ হুখ লগাৰ লগতে প্ৰচণ্ড খণ্ডো উঠিছিল।
 ভুক্তলোকক তেখেতে হাতেৰে মাৰিবলৈ হে এৰিছিল। পিছত পুনৰ
 খবৰহাট হৈ তাক বন্ধাই লৈছিল।

স্বৰ্গীয় তালুকদাৰদেৱৰ গ্ৰন্থপ্ৰীতিৰ আৰু এটা আশোদজনক
 উদাহৰণ আমি জানো। কেইবছৰ মান পূৰ্বৰ কথা। তেখেতৰ ঘৰত
 চুয়োজনে কথা পাতি আছিল। আমি সোধাত তেখেতে কলেজৰ
 অধ্যাপকৰ সীমিত উপাৰ্জনৰ পৰা কিতাপ আলোচনী কিনাৰ বাৰদ
 গড়ে মাহত কিমান খৰছ কৰে জানিবলৈ দিছে। গৃহস্থালীৰ অন্যান্য
 সামগ্ৰীতকৈ গ্ৰন্থ ক্ৰয় কোনো গুণে কম দৰ্কাৰী বুলি বিবেচনা নকৰে।
 দেউতাকৰ কিতাপৰ প্ৰতি হেপাহ দেখি লৰা-ছোৱালী হালে এৰাৰ
 পূজাৰ বতৰত হেনো কথা পাতিছিল—“দেউতাই আমাক ক’ত
 পূজাৰ কাপোৰ দিব, তাতকৈ কেইখন মান কিতাপ আলোচনীকে
 কিনিব।”

চাওঁতে চাওঁতে নন্দ তালুকদাৰৰ বিয়োগৰ ছবছৰ হবৰ হলছি
 শিছে আজিলৈকে তেখেতৰ জীৱনৰ অমূল্য সম্পদ পুথি ভঁৰালটোৰ
 কিবা সুব্যৱস্থা হোৱাৰ কথা শুনা নাই। আমাৰ বোধেৰে ই বৰ
 হুখ আৰু পৰিতাপৰ বিষয়। অমম সাহিত্য সভা, গুৱাহাটী বিশ্ব-
 বিদ্যালয় প্ৰমুখ্যে অগ্ৰজ্ঞান সমূহে বিষয়টোৰ প্ৰতি মনোনিবেশ কৰিব
 লাগে। সবশেষত ভাবে ডক্টৰেট উপাধি প্ৰদান কৰা দাবীটো পূৰ্ণ
 হোৱাৰ পিছত বাইকেও নিবৰ সৰ্বকৰ ভূমিকা লোৱাটো সমীচিন
 নহ’ব বেন “শাওঁ”। অসীম কষ্ট কৰি সংগ্ৰহ কৰা পুথি প্ৰীতিবোধৰ
 সুব্যৱস্থা হলেহে প্ৰয়াত তালুকদাৰদেৱৰ আত্মাই শান্তি পাব।
 তেখেতৰ প্ৰতি সন্মান-প্ৰদৰ্শনৰো সন্ধান একটো পৰা দেখে।

জীৱনীকাৰ নন্দ তালুকদাৰ

অজলী শৰ্মা

নন্দ তালুকদাৰ অসমীয়া সাহিত্য সমাজত এটি পৰিচিত নাম।
তেখেতক যিহেঁতৈ এবাৰ চপ পাইছে, তেহেঁতৈ তেখেতৰ সাহিত্য
চৰ্চাৰ প্ৰতি আগ্ৰহ আৰু নিষ্ঠাৰ কথা অকুণ্ঠৰ নকবাকৈ থকা
নাই। তেখেতে ব্যক্তিগত প্ৰচেষ্টাৰে যুত্থাৰ সময়লৈকে প্ৰকাশিত
পুথি, আলোচনী আৰু কুস্তাণ্য গ্ৰন্থৰ যি সংগ্ৰহ কৰি থৈ গৈছে,
সেইয়া অসমীয়া সাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ। এই সম্পদ যে তেখেতে
অকল নিজৰ বাবেহে কৰিছে, তাৰ সঁহাৰ আনক দিয়া নাই, এনে
নহয়। তেখেতৰ ওচৰলৈ সাহিত্যৰ বুকীত নোপোৱা তথ্য বিচাৰি
আন বহুতো লোক যোৱাৰ দৰে ময়ো গৈছিলো। তেখেতে অকনো
আমনিবোধ নকবাকৈ, অকুণ্ঠচিত্তে আৰু আনন্দেৰে সেই তথ্য দি
মোক সঁহাৰ কৰিছিল। যোৰ দৰে আৰু কত লোকেই যে তেখেতৰ
ওচৰত এনে সঁহাৰৰ বাবে ধনী।

নন্দ তালুকদাৰ অসমীয়া সাহিত্য সমাজত প্ৰধানকৈ জীৱনী-
কাৰ হিচাপেহে পৰিচিত। অৱশ্যে জীৱনীৰ উপৰিও তেখেতে কেবাখনো
পুৰণি আৰু আধুনিক লেখকৰ বচনাসংগ্ৰহ সম্পাদনাও কৰিছে।

তালুকদাৰে জীৱনীৰ প্ৰকাশৰ হিচাপে 'আৰম্ভণি' কৰে ১৯৭০
চনত, 'কাকতাল কবি জুৰা' নামৰ পুথি প্ৰকাশৰ লগে লগে, ইয়াৰ
পাছত তেখেতৰ কৰ্মকেইখন জীৱনী প্ৰকাশ হ'ল। সেই কেইখন
হ'ল—'হেমবৰুৱাৰ ব্যক্তিগত জীৱন প্ৰতিভা' (১৯৭১), 'কনকলাল বৰুৱা'
(১৯৭২), 'তিব্বতজীয়া মোৰ ভাৱৰ জৰী' (১৯৭৭), 'হেমবৰুৱা' (১৯৭৮),
'কনকলাল' (১৯৮০), 'কালিৰাম মেৰি' (১৯৮৮)।

তালুকদাৰ বৰ্চিত জীৱনীসমূহ পৰ্যালোচনা কৰি চালে দেখা যায় যে, প্ৰায় আটাইকেইখন গ্ৰন্থ কম বেছি পৰিমাণে একে গুণ বিশিষ্ট।

‘কনকলাল বৰুৱা’ আৰু ‘কালিৰাম মেধি’ তালুকদাৰৰ দুখন জীৱনী। এই জীৱনী দুখনৰ এটা লক্ষণ হ’ল, এই দুখনৰ বিষয় দুগৰাকী বৃটিছ চৰকাৰৰ উচ্চপদস্থ বিষয়া। অৰ্থাৎ চৰকাৰী চাকৰি কৰিও এই দুজনাই অসমীয়া সাহিত্যৰ উন্নতিলৈ যথেষ্ট অৰিহণা যোগায়। একাধিক বৃটিছ আই. চি. এছ বিষয়াই William Jones ৰ পদাঙ্কসৰণ কৰি গধুৰ চৰকাৰী দায়িত্ব পালন কৰিও ভাৰতৰ পুৰাতত্ত্ব, বুৰঞ্জী, সাহিত্য আদিৰ নতুন তথ্য উলিয়াটনৰ আৰু সেই-বোৰৰ বিশ্লেষণৰ ৰাট দেখুৱাই যায়। তেনে ভাৰতীয় বিষয়া বমেশ চন্দ্ৰ দত্ত, আনন্দৰাম বৰুৱাৰ উদাহৰণ আমাৰ সকলোৰে কণ্ঠত। অসমৰ বৃটিছ উচ্চপদস্থ বিষয়া Edward Gait এ সেই আৰ্হিতেই আধুনিক পদ্ধতিত ‘History of Assam’ (1905) ৰচনা কৰে। তেওঁৰ পদাঙ্কসৰণ কৰি অসমীয়া এ. চি. এছ. বিষয়া ‘কনকলাল বৰুৱাই’ ‘Early History of Kamrup’ (1938) ৰচনা কৰে। এনেদৰে অসমীয়া উচ্চপদস্থ বিষয়া ‘কেশৱচন্দ্ৰ গোস্বামী’, ‘কালিৰাম মেধি’, আদিয়ে অসমীয়া সাহিত্য, পুৰাতত্ত্ব আদিৰ বিষয়ত অনেক কাম কৰে। যদিও ‘কালিৰাম মেধি’ গ্ৰন্থত (পৃ: ৪৫) এই কথা তালুকদাৰে সামান্যভাবে উল্লেখ কৰিছে, পূৰ্ব বৃটিছ বিষয়াসকলৰ এই পৰামৰ্শৰ লগত অসমীয়া বিষয়াসকলৰ কাৰ্য্য সঙ্গতভাৱে জড়িত কৰি দেখুৱাব পৰা নাই, বৰঞ্চ বিষয়ৰ একত্ৰ বৰণ এইবোৰত ফুটি উঠা নাই। কালিৰাম মেধিয়ে তেখেতৰ তথ্যসমূহ গ্ৰন্থত পুৰি আৱৰিছে অসমীয়া ভাষা সাহিত্য চহকী কৰাব উপৰি বিভিন্ন সাংবাদিক আৰু সাহিত্য জগতৰ লগত। তেওঁ কলকাতাৰ সমসাময়িক জড়িত হৈ আছিল। তালুকদাৰে বৃটিছৰ দিনৰ অসমীয়া উচ্চপদস্থ বিষয়া কনক-

জাল বন্ধ। আৰু কামিবাৰ মেথিৰে কেনেকৈ চৰকাৰী চাকৰি কৰিও সাহিত্য সেৱা আৰু অসমৰ উন্নতি কৰে বিভিন্ন অনুষ্ঠান গঢ়ি তোলে, বাজ্যিক সংগ্ৰহালয়, কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতি, সাহিত্য সভা আদিৰ জৰিয়তে অসমৰ উন্নতিৰ চেষ্টা কৰে, সেই কথা বহুলকৈ আলোচনা কৰিছে। ইয়াৰ উপৰি মাহুৰ হুজুৰ জীৱনৰ সৰু সৰু ঘটনা—বেনে, কনকজাল বন্ধাই কাছাৰীত হুপবীয়া চাহ খাবলৈ স্নানকৃত গাখীৰ লৈ বোৱা বা কামিবাৰ মেথিৰে কেতিয়াবা বাটৰ কাষত চিঠি পোষ্ট কৰিলেও চিঠিৰ বাকচৰ তলাটো টানি চোৱা আদি কথা উল্লেখ কৰি ব্যক্তি হুজুৰ চৰিত্ৰ আৰু ব্যক্তিৰ ফুটাই তুলিছে। সেই কালৰ পৰা তালুকদাৰৰ জীৱনীসমূহ বহুখিনি সৰল হৈছে বুলি ক'ব লাগিব।

জীৱনীকাৰ হিচাবে তালুকদাৰৰ জীৱনী বচনাৰ আহিলা সংগ্ৰহত বৰখৈ নিষ্ঠা দেখা যায়। সৰল সংগ্ৰহৰ বাবে তেখেতে বিহাৰৰ পৰিয়াল বৰ্গ, আত্মীয় হুজুৰক লগ ধৰে, বিহাৰৰ জগদানন্দ পৰাৰ্পণ কৰি তাক চাই সেলি লোৱাৰ উপৰিও সেই ঠাইৰ লোক-সকলক লগ ধৰে, বিহাৰৰ সমসাময়িক লোকসকল বা তেওঁৰ সহ-পাঠী, সহকৰ্মীসকলৰ সাক্ষাৎ লয়, বিহাৰত নিজে কৰি বোৱা টোকা চিঠিপত্ৰ, ডায়েৰী, বিহাৰৰ বচনাৱলী আৰু পুথিভঁৰালত পোৱা তেওঁৰ বিষয়ে প্ৰস্তুত পাতিবৰ সহায় লয়। এনেদৰে প্ৰাথমিক উৎসৰ সৰলৰ সহায়ত তেওঁ জীৱনী গ্ৰন্থ সমূহ বচনা কৰিছে।

অৱশ্যে এইবিধিত জীৱনীকাৰ হিচাপে তালুকদাৰৰ এক ক্ৰটিও থকা পৰে। তালুকদাৰে সংগৃহীত সকলো সৰলকেই জীৱনীত ঠাই দিয়ে। কিন্তু এখন প্ৰকৃত অৰ্থত ভাল জীৱনী জিবিবলৈ লিখক বিহাৰ জীৱনৰ সকলো সৰল সংগ্ৰহ কৰি, সেইবিলাক বিবেচনা কৰি, সেইবোৰ জীৱনীৰ বাবে এনেভাৱে নিৰ্বাচন কৰিব লাগিব যে জীৱনীত ঠাই দিয়া ঘটনাবিশেষে যাতে বিহাৰৰ বিভিন্ন

স্পষ্টক ফুটাই তুলিব পাৰে। ইয়াকে কবিবলৈ একোটা দিশত পোহৰ পেলাবলৈ এটা বা দুটা ঘটনাই যথেষ্ট। কেতিয়াবা, কিছুমান সমল সেইসময়ৰ অৰ্থনৈতিক দিশৰ বা সামাজিক বুৰঞ্জীৰ বাবে গুৰুত্বপূৰ্ণ আহিলা হব পাৰে, কিন্তু তাৰ বিশদ বিৱৰণ জীৱনীৰ বাবে প্ৰয়োজন নহবও পাৰে। এনে দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা চালে তালুকদাৰৰ জীৱনীগ্ৰন্থ সমূহ বহুসময়ত অনাৱশ্যকীয় বা তাৎপৰ্যবিহীন ঘটনাব সমাহাৰ হোৱা দেখা যায়। অৱশ্যে কিছুমান তথ্য জীৱনীৰ পিনৰ পৰা অনাৱশ্যকীয় হলেও অল্প কাৰণত মূল্যবান হোৱা দেখা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে ‘কালিৰাম মেধি’ গ্ৰন্থত বৰ্তমান গুৱাহাটীৰ কটন কলেজিয়েট স্কুলখনৰ আদি নাম যে গুৱাহাটী চেমিনাৰী হৈ আছিল, এই তথ্যই স্থান পাইছে। ইয়াৰ উল্লেখে জীৱনীখনৰ কলাব দিশটোক স্ক্ৰল কৰা নাই। কিন্তু বিষয়াৰ পৰীক্ষাৰ Mark sheet বা ডেৰ্ভৰ লগত উত্তৰ হোৱা পৰীক্ষাৰ্থীসকলৰ তালিকা বৰ প্ৰয়োজনীয় আছিল। এইবিলাক জীৱনীখনৰ পৰিশিষ্টত ঠাই পালেই বৰং গ্ৰন্থখনৰ মূল্য চৰিলহেঁতেন।

তালুকদাৰৰ জীৱনীবিলাকৰ অল্প এটা ক্ৰটি হ’ল, জীৱনীত থাকিব লগীয়া এটা বিশেষ গুণ—কেন্দ্ৰীয় ভাব বা উদ্দেশ্য (Central motif) অভাৱ। তেখেতৰ জীৱনীগ্ৰন্থ সমূহ পঢ়িলে সেইবিলাকৰ কেন্দ্ৰীয় ভাব বা উদ্দেশ্য কি, বা জীৱনীখন লেখাৰ তেখেতৰ মুখ্য উদ্দেশ্যনো কি, সেয়া পাঠকৰ মনত স্পষ্ট হৈ উঠে। এখন ভাল জীৱনীত কেন্দ্ৰীয় ভাব এটা সদায় থাকে; ভাল জীৱনীকাৰে ডেৰ্ভৰ নিজৰ জীৱন দৰ্শন বা দৃষ্টিভঙ্গি আনকি আনৰ জীৱনীৰ মাজেদিয়েই ফুটাই তুলিব পাৰে।

কেতিয়াবা তালুকদাৰে বিবৰণ সেই সময়ৰ পটভূমিত প্ৰতিষ্ঠা কৰি, সময়ৰ ওপৰত বিৱৰণ প্ৰভাৱ বা বিৱৰণ ওপৰত সময়ৰ প্ৰভাৱ কেনে ধৰণে পৰিছে, তাক ফুটাই তোলাত বিফল হয়।

উদাহৰণ স্বৰূপে হেৰ বকুৱাইনো এখন বাজনীতিজ্ঞ হিচাপে যুগটোত কিমান প্ৰভাৱ পেলাবলৈ সক্ষম হৈছিল বা সাহিত্যিক হিচাপে তেওঁ যুগটোত কি প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল বা তেওঁ বাজনীতিজ্ঞ যোগ দিয়াৰ পৰিণতিত যুগৰ প্ৰভাৱ আছে নেকি—এইবিলাকৰ তাৎপৰ্য—বিপ্লৱৰ ইংগিত নাই। ইয়াত কেৱল তেওঁৰ কাৰ্যাৱলীৰ সাধাৰণ বৰ্ণনাহে পোৱা যায়।

জীৱনীত এখন মাহুহৰ জীৱনী অৰ্থাৎ তেওঁৰ ব্যক্তিগত আৰু চৰিত্ৰ নিৰ্বাচিত ঘটনাৱলী বা কাৰ্য্যৰ মাজেদি ফুটাই তোলা হয়। জীৱনটোৰ লগতে ভাল জীৱনীকাৰে বিষয়ৰ লগত যুগটোৰ সম্বন্ধ বা যুগটোৰ লগত বিষয়ৰ সম্বন্ধ ফুটাই তোলে। ইয়াৰ উপৰি জীৱনী হ'ল এবিধ সাহিত্য। সাহিত্য যেহেতু এবিধ কলা গতিকে জীৱনীত সেই কলা ফুটি উঠিব লাগিব। জীৱনী ইতিহাসৰো অন্তৰ্গত। সেইবাবে ইয়াত ব্যৱহাৰ কৰা ঘটনাৱলী বা কাৰ্য্য বা ইয়াৰ উপাদান সমূহ সত্য বা সঠিক হ'ব লাগিব। এখন ভাল জীৱনীত এখন লোক বা বিষয়ক, সত্য আৰু অবিচল ঘটনাৰ অৱিস্তাৰ আৰু কলাৰ সহায়ত এখন ভেজ মঙহৰ জীৱা মাহুহ ৰূপে ফুটাই তোলা হয়।

এখন ভেজ মঙহৰ জীৱা মাহুহ ৰূপে অৰূপ কৰিবলৈ বিষয়ৰ জীৱনৰ সকলো সৈনসিন জীৱনৰ ঘটনা, তেওঁৰ ব্যক্তিগত অভ্যাসৰ কথা, পোচাক পৰিচ্ছদ আদিৰ বৰ্ণনাৰ নিত্য প্ৰয়োজন। তালুকদাৰে প্ৰায় আটাইকেইখন জীৱনীতে এনে সকলো ঘটনাৰ ব্যৱহাৰ কৰি বিষয়ক সম্বন্ধ কৰি তুলিছে বা মাহুহজনৰ লব্ধ্যৰ ধাৰণা এটা লাভি ধৰিব পাৰিছে।

কবি ৰত্নজি নাথ হুৱা বৰ্ত্তমান পতিকাৰ বাজনাৰ এখন প্ৰখ্যাত নীতিকবি। সেই কবিকাক লাক্ষ্মীয়া বাজিত

আৰু লোকচক্ষুৰ আঁতৰত থাকিব খোজা ব্যক্তি ৰূপে ফুটাই তোলা হৈছে এনেবোৰ বৰ্ণনাৰ মাজেদি :

“পোচাক-পৰিচ্ছদত সাধাৰণ ধূতি-পাজাৱী কিন্তু গেঞ্জীৰ পৰা জোতালৈকে শিছি থকা প্ৰতিটো বস্তুৱেই চাক্‌চিকন। হাতত আঙুঠি, চকুত বোন্ডগোন্ডৰ চশমা, বোন্ডগোন্ডৰ বুটাম, জেপত চেণ্টেনা কমাল।

হুৱাৰ বেশছবাহে ৰে নিকা এনে নহয়, চাহৰ কাপটোতও অকনো দাগ বা গাখীৰৰ সব লাগি থাকিব নোৱাৰিব।” (পৃ: ৫৭)

“গুৱাহাটীত থকা কালছোৱাত প্ৰায়ে আমি হুৱাক লগত লৈ ফুৰাৰ লাগে। ০ ০ ০ ০ ০ ০ ০ ০ ০ ০ ০ ০

এনেদৰে ফুৰোতে মাজে মাজে হুৱাক লুজন কিনি দিব লগা হয়। (পৃ: ৭৩)

হুৱাৰ লগত সমসাময়িক লোকসকল যেনে: বেজবৰুৱা, সেই সময়ৰ কলিকতাত কথা ছাত্ৰসকল বিনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা, অমূল্য বৰুৱা, লক্ষ্মীধৰ শৰ্মা, তীৰ্থনাথ শৰ্মা ইত্যাদি। হুৱাৰ সাহিত্য বচনাত এই সকললোকৰ প্ৰেৰণা আদিৰ উল্লেখ হুৱাক আৰু সেই যুগটোৰ লগত ডেওঁৰ সম্পৰ্ক ফুটাই তুলিছে।

“হেম বৰুৱাৰ ব্যক্তিত্ব আৰু প্ৰতিভা” আৰু “হেম বৰুৱা” পুথিতো আমি এনে সৰু সৰু ঘটনাৰ ব্যৱহাৰ দেখো। হেম বৰুৱা বৰ্তমান শতিকাৰ মাজভাগৰ সাহিত্য আৰু ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্ৰত এজন বিশিষ্ট ব্যক্তি। হেম বৰুৱা এজন প্ৰতিভাশালী বুদ্ধিৱান, শক্তিশালী লেখক আৰু কবি। ডেওঁ পশ্চিমীয়া সাহিত্যৰ বিস্তৃত অব্যাহতৰে আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ বিজ্ঞ ক্ষেত্ৰত নতুনকৈ সূচনা কৰাৰ উপৰিও তেনে ভাবেৰে উদীৰ্ণ এচাম ডেকা লেখকবোৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। এজন ভাল বক্তা হিচাপে ডেওঁ জনসাধাৰণৰ সকলৰ তিতবত এখন বিশিষ্ট আসন অধিকাৰ কৰিছিল। তালুকদাৰে এই

সকলোৰে কথা এই গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰিছে যদিও হেম বৰুৱাৰ চৰিত্ৰৰ বৈশিষ্ট্য কোনখিনিত, তেওঁৰ অসমীয়া সাহিত্যলৈ গুৰুত বৰঙণি কি, সেই কথা স্পষ্ট হৈ উঠা নাই।

আনহাতে তালুকদাৰে হেম বৰুৱাক এজন কৃতী সংসদী সন্দেহ কৰে চিত্ৰিত কৰাত সফল হৈছে। সংসদত হেম বৰুৱাই প্ৰধানমন্ত্ৰী নেহৰুকৈ আৰু কি সময়ে সময়ে কেনেকৈ বিপাকত পেলাইছিল, তাৰ সবল চিত্ৰ দাঙি ধৰাত সফল হৈছে। (পৃ: ৪২, ৪৩)

তালুকদাৰে বিহুৰ বচনাৱলীৰ সত্ত্বে একোটি পৰিচয় শেষৰ ফালে দাঙি ধৰে। কিন্তু সিবিলাক সমালোচনামূলক নহয়। হেম বৰুৱাৰ ক্ষেত্ৰতো তেওঁৰ বচনাৱলীৰ পৰিচয় এটি দিছে; কিন্তু সিবিলাকৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত স্থান কি বা ইংৰাজী বচনাৱলীৰ ক্ষেত্ৰত সেইবিলাকৰ তাৰতীয়া ইংৰাজী সাহিত্যত স্থান কি, তেনে আলোচনা ইয়াত নাই; বা এই বচনাৱলীয়ে বিহুৰক কেনে কণত চিত্ৰিত কৰিছে তাৰ উল্লেখ নাই।

একে নামৰ নতুন বৰ্দ্ধিত সংস্কৰণ 'হেম বৰুৱা' নামৰ পুথিখনতো অধিক তথ্য সংযোগ আৰু হেম বৰুৱাৰ পত্নী অম্বু বৰুৱাৰ বচনাৱলীৰ পৰিচয়মূলক তালিকা, পুথিৰ শেষত গ্ৰন্থপত্ৰী এখন সন্নিবিষ্ট কৰাৰ বাহিৰে গুণগত উৎকৰ্ষ সাধন কৰা হোৱা নাই।

তালুকদাৰে জীৱনীবিলাকৰ সমল সংগ্ৰহত বৰেই কষ্ট কৰে বা জীৱনীত বিহুৰ ঘটনা বাজিব চন, তাৰিখ আদিৰ উল্লেখ সত্ত্বেই কৰে; কিন্তু তেখেতক ঘটনাৰ বা উৎসৰ পৰিচয় পানীকা, মন্তব্য আদিৰ যোগেদি সেইবিলাকৰ প্ৰামাণিকতা নিৰূপণ কৰাত সত্ত্বেও সচেষ্ট যেন দেখা নাযায়। কিন্তু লুখৰ বিহুৰ তেখেত জীৱনীকাৰ হিচাপে শেষৰ ফালে এই বিহুৰত বহু পৰিমাণে সন্নিবেশন হৈছিল। "কাজিৰাৰ মেধি" নামৰ পুথিত প্ৰায় প্ৰতি পৃষ্ঠাতে কৰা পানীকাৰ সংযোগে সেই কথাৰে সূচায়।

“শ্ৰীসন্ন্যাসী” তালুকদাৰৰ এখন গতানুগতিক জীৱনী। “চিৰ-চেনেহী মোৰ ভাষা জননী” অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতিসকলৰ (পদ্মনাথ গোহাঞি বৰুৱাৰ পৰা চৈয়দ আব্দুল মালিকলৈ) আৰু লগতে পৰিশিষ্টত ছজন প্ৰধান সম্পাদক শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামী আৰু হৰিপ্ৰসাদ নেওগৰ জীৱনৰ ভিত্তিত ৰচিত বচনাৰ সংকলন। ইয়াত তালুকদাৰে গতানুগতিকতাৰ পৰা ঋতুৰি গৈ দুই এখন বচনা ব্যক্তিগত জীৱনীমূলক বচনাৰ শাৰীলৈ নিবলৈ যত্ন কৰিছে। তথাপি অৱশ্যে অধিকাংশ বচনাই গতানুগতিক জীৱন চিত্ৰৰ (life sketch) শাৰীতেই আছে।

তালুকদাৰৰ ভাষাও বহু পৰিমাণে আড়ষ্ট। সেইবাবে তেখেতৰ জীৱনীগ্ৰন্থ সমূহক বহুসময়ত বিষয়ৰ জীৱনৰ ঘটনাৱলীৰ আৰু কাৰ্য্য-ৱলীৰ সমলৰ মূল্যবান সংগ্ৰহ হিচাপেহে মাথোন গ্ৰহণ কৰিব লগীয়া হয়।

জীৱনীকাৰ হিচাপে তালুকদাৰৰ বহুক্ষেত্ৰত সাহসৰ অভাৱ যেনো অনুভৱ হয়। কাৰণ তালুকদাৰে বিষয়ক সৰ্বসাধাৰণে যেনেকৈ জানে তেনেভাৱেই অঙ্কণ কৰে। সৰ্বসাধাৰণে নজনা তথ্য তালুকদাৰে উল্কাটন কৰে যদিও, সেই তথ্যৰে বিষয়ক নতুন পোহৰত থিয় কৰোৱাৰ ক্ষমতা বা প্ৰয়াস তালুকদাৰৰ জীৱনীত ধৰা নপৰে।

তালুকদাৰৰ প্ৰকাশিত জীৱনী কেইখনিত বিষয়ক দাঙি ধৰিবলৈ কোনো বিশেষ নতুন পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰাৰ প্ৰচেষ্টা দেখা নাযায়। জীৱনীৰ নতুন পদ্ধতি সমূহৰ কোনোটো গ্ৰহণ কৰিবলৈ তালুকদাৰে চেষ্টা কৰিছিল বুলি তেখেতৰ জীৱনীৰোৰ পাঁচিলে ধাৰণা নহয়। আটাইকেইখন জীৱনী সাধাৰণ, গতানুগতিক পদ্ধতিত লিখা।

কিন্তু জীৱনীকাৰ হিচাপে তথাপিও নন্দ তালুকদাৰ প্ৰশংসনীয়। কিয়নো অসমীয়া জীৱনীৰ যি পুৰণো লগা অৱস্থা, তালৈ জাই আৰু লৰা-ছোৱালীৰ বাবে বুলি ছাৰ মৰা অধিকাংশ অসমীয়া সকলক

জীৱনীৰ তুলনাত, তালুকদাৰৰ ৰচিত জীৱনীত ইখন অকল বুজন আকাৰৰেই নহয়, বহু পৰিমাণৰ তথ্যৰ আৰু শুক উদ্ভেদৰো। গ্ৰন্থৰ সমল সংগ্ৰহে এইটো নিকৰ্ণ কৰে যে তেখেতৰ সমল সমূহ প্ৰাথমিক উৎসৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা প্ৰামাণিক। সেই হিচাপে এই বিলাক সমলত চকু আৰু গৱেষণা গ্ৰন্থ হিচাপে মূল্যবান। আমাৰ অগ্ৰজ কেইজনমান মান্দ্ৰ জীৱনীৰচকৰ কেইখনমান মান্দ্ৰ সফল জীৱনীৰ বাহিৰে, পিচৰ চামৰ জীৱনীকাৰৰ ভিতৰত নিষ্ঠা আৰু সততাৰে এই দিশত একাগ্ৰভীয়া চেষ্টাৰে সেৱা আগবঢ়াইছিল এই তালুকদাৰেই। তেখেত জীৱিত থকা হলে সোনকালেই নিশ্চয় তেখেতৰ পৰা অধিকতৰ সফল জীৱনী অসমীয়া সাহিত্যই উপহাৰ পালেহেঁতেন ; অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যও বহুপৰিমাণে চহকী হ'ল হেঁতেন। তেখেতৰ মৃত্যু অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যৰ বাবে নিঃসন্দেহে অপূৰণীয় ক্ষতি।

× × ×

নন্দ তালুকদাৰ : এটি শ্ৰদ্ধা তৰ্ণণ

ভিলক হাজৰিকা ।

জীৱনী লিখাটো সহজ ; কিন্তু সুখপাঠ্য জীৱন চৰিত লিখা সহজ কাম নহয়। সেই কাৰণেই বোধহয় যিকোনো ভাষাতে জীৱনী সাহিত্য বা জীৱনী সাহিত্যকাৰৰ সংখ্যা অপেক্ষাকৃত কম হয়। কৰ্মই যিদৰে জীৱন, সেইদৰে সময়ো জীৱন। এজন প্ৰকৃত অনুসন্ধিৎসু জীৱনীকাৰে কোনো ব্যক্তিৰ জীৱনৰ অনুসন্ধান কৰোতে তেওঁৰ সমকালীন সমগ্ৰ সময়কো সাৱধানে অনুসৰণ কৰে আৰু জীৱনী বীক্ষাৰ বিশ্লেষণ কৰে। নন্দ তালুকদাৰ এজন তেনেকুৱা গুৰু ভাৱৰ জীৱনীকাৰ আছিল। তেওঁ লিখা ব্যক্তিৰ জীৱন চৰিতৰ মাজেৰে ব্যক্তিজনৰ আকৌ এবাৰ জীৱন পাই উঠিছিল। তেওঁৰ সমকালীন সময়ৰ ইতিহাস, প্ৰজ্ঞা আৰু সংবাদ বৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ হৈ ধৰা দিছিল। ব্যক্তিজনৰ বৰঙণি সমষ্টিৰ বাবে মূল্যবান হৈ পৰিছিল নন্দ তালুকদাৰৰ গৱেষণামূলক এটা দৃষ্টিভঙ্গীৰ বাবে। ইত্যাদি বহুবোৰ দিশৰ পৰা নন্দ তালুকদাৰৰ জীৱনী চৰ্চা এটা বৰ বিৰল আৰু গভীৰ নিষ্ঠাৰ সাহিত্য সাধনা আছিল— যিটোৰ উদাহৰণ আমাৰ সাহিত্যত কেৱল তেওঁৰ বাবেই নুকীয়া হৈ পৰিছিল।

নন্দ তালুকদাৰে এজন শুলেখক জীৱনীকাৰ হিচাপে বহুসংখ্যক কৃষ্ণী লোকৰে জীৱনী লিখি গৈছে। আৰু বহুবোৰ লোকৰে লিখাৰ আচনি তেওঁৰ আছিল। অকল কৃতিত্বৰ বিশেষ মাপকাঠিৰে নহয়, বিশেষ কৃতিত্ব বহন নকৰা সকলৰো জীৱন আলোচ্যৰ প্ৰতি সামগ্ৰিক এটা দৃষ্টিভঙ্গী লৈ তেওঁ সৰ্বসাধাৰণ মানুহৰ মাজৰ পৰাও অসংখ্য লোকৰ জীৱন সন্ধানৰ টোকা যুগুত কৰিবলৈ কাম হাতত লৈছিল।

এই কাম বৰ কইসাধা আৰু বায় সাপেক্ষ আছিল যদিও তেওঁৰ যৎকামান্য আয়ৰ পৰাই বহন কৰি গবেষণাকৰ্মীৰ পদ্ধতিৰে তথ্য সংগ্ৰহ কৰিছিল। কেৱল সাহিত্য সংবাদৰ বাবেই এনেকুৱা এটা বাহুল্য চৰ্চাত অগ্ৰসৰ হ'ব পৰাৰ আশ্ৰয় আৰু নিষ্ঠা নন্দ তালুকদাৰৰ আগতে আনে দেখুৱাই যোৱা নাই।

বুৰঞ্জীবিদ বেঙ্গুধৰ শৰ্মায়ে গোটেইখন ভ্ৰমি কৰিছিল বুৰঞ্জীৰ সমল বিচাৰি আৰু বুৰঞ্জীৰ সঠিক ব্যাখ্যা কৰি। তেওঁৰ কাপ ছখন আৰু মনটো ইমান সজাগ আৰু শানত দিয়া আছিল যে কোনো আচহুৱা ঠাইৰ মানুহৰ একেটা শব্দৰো তেওঁৰ বুৰঞ্জীৰ চেতনাত খিটখিটৈ চোঁ তুলিছিল। তেওঁ টোকোৰা বাঁহৰ ফুটাৰ মাজত বুৰঞ্জীৰ অনুসন্ধান কৰিছিল। একেধৰে নন্দ তালুকদাৰেও তেওঁৰ চকু, কাপ আৰু মনক প্ৰশিক্ষিত কৰি তুলিছিল সাহিত্যৰ সংবাদ সন্ধানত। ভেৱো টোকোৰা বাঁহৰ ফুটা গোটাই লওঁতে যি এটা বুঢ়ী জাতীয়া সম্পত্তি গঢ়ি তুলিলে, সেইটোৱেই তেওঁক জাতিৰ ওচৰত স্বৰ্ণী কৰি ৰাখিবলৈ আৰু তেওঁক স্বৰ্ণীয় কৰি ৰাখিবলৈ যথেষ্ট। নন্দ তালুকদাৰৰ ব্যক্তিগত পুথিভালটো, অকল পুথিভালেনেই নহয়, এটা বহুশীয়া ছন্দাপা আৰু পুৰণি পুথি পাঞ্জিৰ গবেষণাগাৰিক প্ৰেছাগাৰো।

অসমত আন্তৰ্জাতিক আৰু ৰাজহুৱা, চৰকাৰী বা বেচৰকাৰী কেবাটাও পুথিভাল নিশ্চয় আছে। কিন্তু গুৱাহাটীৰ দৰে এখন নগৰৰ পণ্ডিত হস্তশীয়ে গবেষণাৰ বাবে বা অধ্যয়ন-প্ৰসঙ্গৰ বাবে নিকপায় হৈ নন্দ তালুকদাৰৰ প্ৰেছাৰৰ ওচৰ চাবি লাগে। এইটোৱেই নন্দ তালুকদাৰৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ আৰু সৰ্বশুদ্ধ এটা বৌদ্ধিক পৰিচয় সম্পূৰ্ণভাবে দাঙি ধৰে। নন্দ তালুকদাৰ মহৎ আছিল এই কাৰণেই যে তেওঁ নিবাস কৰি যোৱা জ্ঞান সাধনাৰ দ্বাৰা সম্বৰ্ণীয় অজ্ঞপ্ৰহত লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা এই অমূল্য প্ৰেছাগাৰটো জাতিৰ

বাবেই কৰিছিল আৰু সেই বথো তেওঁৰ জীৱন কালতে সৰিনয়ে ব্যস্ত কৰিছিল। এই গ্ৰন্থাগাৰ ভালেমান গবেষক পণ্ডিতৰ অধ্যয়ন গবেষণাৰ ব্যৱহাৰৰ বাবে দি তেওঁ সেই আদৰ্শৰ নিবন্ধ কপদানৰ প্ৰমাণো দি গৈছে।

বহুতেই পঢ়া শুনা কৰে, কিন্তু বাহুল্য সাহিত্য-সংবাদ আৰু প্ৰসঙ্গ সজ্জতি নথদৰ্পনত থকা লোক হয়তো বৰ বেছি নহয়। নন্দ তালুকদাৰে সেই অভাৱ পূৰণ কৰিব পাৰিছিল। পাণ্ডিত্যভিমানৰ পৰা তেনেই দূৰত, নিৰহংকাৰ, জ্ঞান-পিপাসু আৰু প্ৰচাৰ বিমুখ এই তঁৰ ডেংকৰ্মা ডেকা মানুহজনে লাগ বুলিলেই ততালিকে যুগুতাই দিব পৰা তথ্য সম্ভাৰ আৰু একেদৰেই লিখি উলিয়াব পৰা একোটা মুখপাঠ্য বচনাবে নিজকে এজন সুদক্ষ সাংবাদিকৰ শাবীত প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পাৰিছিল। তেওঁৰ নিয়মিত আৰু সময় উপলক্ষ্যৰ বিশেষ আৰু সুনিৰ্দিষ্ট প্ৰৱন্ধ সমূহৰ বাবে তেওঁক বহুতেই সংবাদপত্ৰ আৰু আলোচনীৰ মেজৰ মানুহ বুলিয়ে গণ্য আৰু মান্য কৰিছিল। সম্ভৱ তেওঁৰ জীৱনৰ সাহিত্য কৰ্ম এদিন তেওঁৰ অতি প্ৰিয় কাকত “অসম বাণী”তে আৰম্ভ হৈছিল তেওঁৰ বালা কালত। তেওঁ কাকতখনৰ লগত অজ্ঞানভাবে জড়িত হৈ আছিল— যুহা পৰ্য্যন্ত। তেওঁ কাকতখনৰ মেজৰ মানুহ নাছিল সচা, কিন্তু কাকতখনৰ লগত তেওঁৰ সম্পৰ্ক আৰু তেওঁৰ কাকতখনৰ প্ৰতি অৱদান আছিল তাতোকৈও বহুত বেছি।

অধ্যাপক নন্দ তালুকদাৰক

ত্ৰিনাৰায়ণ বৰপূজাৰী।

যোৱা ২৬ ফেব্ৰুৱাৰী (১৯৮৩) কাল সন্ধিয়া ব্ৰহ্মহাটীৰ বাতপথত দুটাৰ চুৰ্ঘটনাত পতিত হৈ মাত্ৰ আটেকুৰি বছৰ বয়সত অপ্ৰত্যা-
শিতভাৱে আৰু আকস্মিকভাৱে মৃত্যু বৰণ কৰা অধ্যাপক নন্দ
তালুকদাৰক তেখেতৰ ঘনিষ্ঠ বন্ধুবান্ধৱ সকলৰ বাহিৰে অসমৰ
বাইজে ভালকৈ চিনিকি নাপালে বুলি মোৰ সন্দেহ হয়। একেধাৰে
শিক্ষাবিদ, জীৱনীকাৰ, প্ৰবন্ধকাৰ, সমালোচক আৰু গবেষক অধ্যাপক
তালুকদাৰ আছিল ব্যক্তিগত প্ৰচাৰৰ প্ৰতি একেধাৰে উদাসীন।
ব্যক্তিৰ গুণপ্ৰাৰ্থিতা আছিল তেখেতৰ চৰিত্ৰৰ উজল মুকুতা। নিজলৈ
অকণো নেভাবি নামী অনামী শ শ ব্যক্তিৰ জীৱনী লিখি, জীৱনৰ
কৰ্মকাণ্ড আলোচনা কৰি তেখেতে সেইবিলাকক মচং কৰি থৈ
গ'ল। মানুহৰ ক্ষুদ্ৰ গুণক আৰু বৃহৎকৈ নিৰীক্ষণ কৰাই আছিল
তেখেতৰ স্বভাৱ। অসমীয়া সাহিত্যৰ আন এজন জীৱনীকাৰ অধ্যাপক
ত্ৰিভুৱেন্দ্ৰৰ দয়াল পৰ্মাই যোৱা ৯ মাৰ্চৰ (১৯৮৩) সানিৱাৰী জনবহুৱিত
তালুকদাৰদেৱৰ চমু জীৱনটোকা লিখি কৈছিল যে এবাৰ তেখেত
ব্ৰহ্মহাটীলৈ বাওঁন্ত কৰা সাহিত্যিক অধ্যাপক ত্ৰিৰোগেশ দাসক,
লগত লৈ তালুকদাৰদেৱৰ পুৰ পৰণীয়াৰ ঘৰলৈ লুবিবলৈ গৈছিল।
একটোমান তেখেতে তালুকদাৰদেৱৰ লগত নানা কথা পাতিলে।
কথা প্ৰসঙ্গত অধ্যাপক পৰ্মাই সেই সময়ত বোমহাটত বাস কৰা
৯৪ বছৰ বয়সীয়া ককা নীলমণি কুকনৰ চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য বিষয়ে
খুই এটা কথা ক'লে। গ'ল কথা শুনি। হস্তাহমান বিচিত

দেখা গ'ল— তালুকদাৰদেৱে শৰ্মাদেৱৰ কথা কেইটাৰ ওপৰতে ভেটি কৰি ককাৰ বিষয়ে এটা বিয়াগোম জীৱনী প্ৰবন্ধ ৰচনা কৰি কাকতত প্ৰকাশ কৰিলে। শৰ্মাদেৱে বিস্ময় মানিলে।

সেয়েহে, তালুকদাৰ দেৱৰ মহাপ্ৰয়াণৰ পিচত একেটা কথাই বাবে বাবে মনলৈ আহিছে— যে শ শ ব্যক্তিৰ জীৱনী লিখি তালুকদাৰদেৱে তেওঁলোকক মহৎ কৰি থৈ গ'ল। কিন্তু তেখেতৰ জীৱনী এতিয়া লিখে কোনে? বিশদ সমালোচনাই বা আছে কাৰ গাভত? কিন্তু তালুকদাৰদেৱে সকলো অসমীয়া সাহিত্যিক মনীষীৰে জীৱন টোকা লাগ বুলিলেই পোৱাকৈ মজুত কৰি ৰাখিছিল। ই আছিল তেখেতৰ এটা প্ৰিয় সাহিত্যিক কৰ্ম (Hobby)। সেই টোকা সমূহৰ পৰা তেখেতে খাওকতে জীৱনী একোটা লিখি উলিয়াব পাৰিছিল।

কথা প্ৰস্তুত কথা এটা মনলৈ আহিছে। কেইবছৰমান আগতে অপ্ৰত্যাশিতভাৱে তালুকদাৰ দেৱৰ পৰা দীঘল কাগজ এখিলা মোলৈ আহিছিল। তাত ব্যক্তিৰ জীৱন সম্পৰ্কীয় বাৰটামান প্ৰশ্ন দিয়া আছে। সেই প্ৰশ্ন কেইটাৰ সঠিক উত্তৰ পালে তাৰ পৰা উত্তৰ দাতা জনৰ চমু জীৱনী এটা লিখি উলিয়াব পৰা হয়। মই সেই প্ৰশ্নসমূহৰ বখাবথ উত্তৰ তেখেতলৈ ততাতয়াকৈ পঠাই তেখেতক অনুগৃহীত কৰিব লাগে। মই কথাটোৰ ওপৰত গুৰুত্ব নিদিলোঁ। ভাবিলোঁ— “মাজুহজন মই? মোৰ আৰ্শে জীৱনী। বাৰ দিয়া বাৰ দিয়া।” প্ৰশ্ন কাকতখিলা কাইলত ভৰাই মনে মনে বহি থাকিলোঁ। পিচৰ বেছি সাহিত্য সচাত তালুকদাৰদেৱে মোক জন পালেই বপহকৈ কলে: “বৰপুত্ৰাণী! মই আপোনাক বেয়া পাই আছোঁ।” মই কথাটো একেবাৰে পাহৰি আছিলোঁ। বিস্মিত হৈ বেয়া পোৱাৰ কাৰণ কি খিনীভাৱে জিজ্ঞাসা কৰাত তেখেতে কহিলে, “অমপুনি মোৰ পৰা কাগজ এখিলা পোৱা নাছিলনে?”

মই পাইছিলো বুলি কোৱাত ভেখেতে পুনৰ শ্রুতিলৈ : “ভেনেহলে উত্তৰ নিদিলে কিয় ?” মই কথাটোৰ ওপৰত গুৰু দিবলৈ নহল বুলি কোৱাত ভেখেতে আপুচোৰ শ্রুত কলে : “মই কিন্তু যথেষ্ট গুৰু দিয়ে কাগজখন আপোনালৈ পঠাইছিলোঁ।” বিহক কাগজখন যদি আছে ভেনেহলে আপুনি এইবাব গৈয়েই পূৰ কৰি মোলৈ শ্রুতাই পঠাৰ। নাই যদি মোলৈ লিখিব, মই আক এখন কাগজ পঠিয়াই দিম।” মই একো কৰলৈ নোশাওঁতেই, পিচ মূৰ্ছৰূতে মোৰ সোঁ-হাতখন ভেখেতৰ দুই হাতৰ মুঠিত লৈ আবেগেৰে কলে : বেয়া নেশাব দোঁ বৰপূজাবী। আপুনি মোৰ কালৰ পৰা কথাটো চিন্তা কৰি চাব। অসমৰ সকলো সাহিত্যিকেই মোৰ আগন্তকৈও আপোন। তেওঁলোকৰ জীৱনৰ বিষয়ে জানি, নুজি লিখি মই বৰ ভাল পাওঁ। সেয়ে চৰায়ে কুটা গোটোৱাৰ দৰে মই এইবোৰ সংগ্ৰহ কৰি ৰাখোঁ। এইবাব পঠাৰ দেই।” মই আক মুখেৰে মাতিব নোৱাৰিলোঁ। ভেখেতৰ প্ৰতি অপৰিসীম জ্ঞাত মোৰ শিৰ দোঁ খাই গ’ল।

এই গৰাকীয়েই আছিল অধ্যাপক নন্দ তালুকদাৰ। ভেখেতক মই বছৰাব লগ পাইছোঁ। কেতিয়াবা পাইছোঁ ওৱাহাটীৰ বাস্তাব ফটপাখত। ওখকৈ লাহী বেহেৰে, বগা ছবিয়া পাঞ্জাবী আক কলা কাবুলী চেণ্ডেল পিন্ধা, হাতত এটা ছাতি। কেতিয়াবা বেলা, কতিয়াবা জনোৱা— তালুকদাৰদেৱে বেগাই বাট বুলিছে। ওঠত বিচিকীয়া হাঁহি। চকু চুটা তীৱ্ৰ। হলেও যেন একজন অতি সাধাৰণ মানুহ তেতিয়া বৃজিব নোৱাৰি যে এই মানুহ গৰাকী অতি প্ৰতিভাধৰ। বিশাল জ্ঞানৰ অধিকাৰী।

কেতিয়াবা পাইছোঁ অসম সাহিত্য সভাৰ বিশাল জন-অবশ্যৰ বাস্তৱ। সভাত বক্তৃতা দিয়া হলে কেতিয়াও শুনা নাই। সভাৰ সভা সমিতিত বক্তৃতা দিয়াটো ভেখেতে সিবান পঢ়ৰ নকৰিছিল। ভেখেত আছিল বেজব মানুহ, কাল-বৈলাৰৰ সহচৰ। কিন্তু সাহিত্য

সভাৰ বিৰাট মণ্ডপৰ সভাপতিৰ মঞ্চৰ দাঁতিৰ কোনো এটা আচু-
টীয়া চুকলৈ লক্ষ্য কৰক,— দেখিব কেইজনমান অন্তৰঙ্গ বন্ধু লগত
লৈ নন্দ তালুকদাৰদেৱ তাত বহি আছে। তাত সাহিত্যৰ বিষয়ে
সাহিত্যিকৰ বিষয়ে, চলিত সভাখনৰ প্ৰতিবিম্বৰ বিষয়ে নানা সবস
আলোচনা, টীকা-টীপনী চলিছে। এইবাৰ কিন্তু তালুকদাৰদেৱ নীৰৱ
শ্ৰোতা নহয়, সবস বক্তা। সামগ্ৰীক ভাৱে আলোচনাত ভাগ লৈ
তেখেতে তেখেতৰ বুদ্ধিদীপ্ত মন্তব্য সমূহ দি গৈছে। বন্ধুসকলে তালুকদাৰ
দেৱৰ মাতৃ ভাষা উত্তৰ কামৰূপীয়া কথা ভাষাবেও তেখেতক নানা
ধৰণৰ ইতিকিং সূচক প্ৰশ্ন কৰি তেখেতৰ ধৈৰ্য্যৰ পৰীক্ষা কৰিব
খুজিছে। তাৰ জোৰাই জোৰাই উত্তৰ দি তেখেতে সেই পৰীক্ষাতো
উত্তীৰ্ণ হৈছে। মুঠতে, অপূৰ সেই বন্ধু মহলৰ আলোচনা। শুনিলে
শুনি থাকিবৰ মন যায়। মন থাকিলে তাৰ পৰা নানা জ্ঞান আহৰণ
কৰিব পাৰি। সাহিত্য সভা চলি থকা সময়ত তেনে দলীয় আলোচনা
বহুতো হয়। মই সততে তালুকদাৰ দেৱৰ দলৰ লগত বহি আলোচনা
শুনিবৰ চেষ্টা কৰোঁ। বৰ ভাল লাগে।

এইখিনিতে আক এটা ব্যক্তিগত কথা মনলৈ আহিছে। ১৯৭২ চনত
অসম সাহিত্য সভাৰ গুৱাসকুছি অধিবেশনৰ সময়ত মই অসম সাহিত্য
সভাৰ ইতিবৃত্ত বা বুৰঞ্জী সম্পৰ্কে এটা কিছু দীঘলীয়া প্ৰৱন্ধ লিখিছিলোঁ।
সেই প্ৰৱন্ধটো “দৈনিক অসম”ৰ সাহিত্য সভা সংখ্যাত “অসম
সাহিত্য সভাৰ কিছুমান তথ্য” শিৰোনামাৰে প্ৰকাশ পাইছিল।
প্ৰৱন্ধটো পঢ়ি কোনে কেনে পাইছিল সেজানে। কিন্তু ছগৰাকী
সাহিত্যিকৰ পৰা প্ৰৱন্ধটোৰ ব্যাপকতা, বিষয়বস্তুৰ শুদ্ধতা আৰু
কাৰ্য্যকাৰিতাৰ বাবে অকুণ্ঠ প্ৰশংসা পাইছিলোঁ। তাৰে এজনে প্ৰশংসা
কৰিছিল যোঁক লগ পাই যৌথিকভাৱে। সেইজন হ’ল অসম সাহিত্য
সভাৰ প্ৰাক্তন প্ৰবাসী সম্পাদক অধ্যাপক ত্ৰীৰ্ণসেবৰ শৰ্মা। আনজন
হ’ল অধ্যাপক নন্দ তালুকদাৰদেৱ। তেখেতে কাৰ্ড এখনৰে লিখিত

ভাৱে প্ৰৱন্ধটোৰ পৰিমা পাইছিল। শুনীয়েহে শুনীৰ মৌল বুজো।

এইজনেই আছিল অধ্যাপক নন্দ তালুকদাৰদেৱ। তেখেতৰ জন্ম হৈছিল ১৯৩২ চনত কামৰূপ জিলাৰ সবভোগ অঞ্চলৰ ভেৰ্ভেৰী নামৰ ভিতৰুৱা গাঁৱত। তেখেত আছিল ব-প্ৰতিষ্ঠিত ব্যক্তি। প্ৰেভাক নন্দল নাথ তালুকদাৰৰ অকাল মৃত্যু হোৱাত তেখেতে বিধবা মাক আৰু ভায়েক শুনীয়েকাৰে সৈতে অতি কষ্টকৰ অধাৱসায়ৰ মাজেৰে নিজৰ প্ৰবৃত্তি থিয় দিয়ে। এম, এ, পাঠ কৰাৰ শিহুত তেখেতে এজন নৈটিক শিক্ষাবিদ আৰু সাহিত্যিকৰূপে আত্ম প্ৰতিষ্ঠা কৰে। আনন্দিক মৃত্যুৰ সময়লৈকে তেখেত পাঠ কলেজৰ অসমীয়া বিভাগৰ প্ৰবক্তা আছিল। অসম সাহিত্য সভাৰ লগত তেখেত আছিল ঘনিষ্ঠ ভাৱে জড়িত। ১৯৬৬-৭০ চনলৈকে একেবাৰে চাৰিবছৰ কাল তেখেতে বৰ্তমানে সভাৰ সহকাৰী সম্পাদক। ড° হেন্ৰী শইকীয়াৰ লগত যুটীয়াভাৱে সভাৰ সহকাৰী সম্পাদকৰ দায়িত্ব বহন কৰিছিল। এই কালছোৱাৰ প্ৰথম তিনি বছৰৰ প্ৰধান সম্পাদক আছিল কৰ্ম-প্ৰাণ হৰি প্ৰসাদ নেওগ ডাঙৰীয়া। এই সময়তে ১৯৬৮ চনত, পোটেই অসম জুৰি আনকি অসমৰ বাহিৰতো, সাহিত্যৰণী লক্ষীনাথ বেজবৰুৱাৰ জন্ম শত-বাৰ্ষিকী উৎসৱ উদযাপিত হৈছিল। নেওগ ডাঙৰীয়াৰ যোগ্য সহকাৰী ৰূপে এই সময়ত তালুকদাৰ দেৱৰ কৰ্ম বিচক্ষণতা বাইজৰ চকুত ধৰা পৰিছিল। এই চাৰিবছৰ কাল তেখেত গুৱাহাটীত অৱস্থিত অসম সাহিত্য সভাৰ “ভগৱতী বৰুৱা ভৱনৰো সঞ্চালক আছিল। এসময়ত তেখেত “অসম লেখক সমাৰ”ৰ সম্পাদক আছিল আৰু বৰ্তলৈকে তেখেত “অসম একাডেমীৰ কালচাৰেল, বিলেভনচ”ৰ যুটীয়া সম্পাদকৰ দায়িত্ব বহন কৰিছিল।

তালুকদাৰ দেৱে এক সুস্থ সমগ্ৰো অপচয় নকৰিছিল। অতি কষ্টেৰে নিজৰ সাংসাৰিক খৰচ কৰ্তন কৰিও, তেখেতে যথেষ্ট পুঁথি ভঁৰাল পাতি লৈছিল। তাত সংগ্ৰহীত প্ৰতিখন গ্ৰন্থক তেখেতে

খবৰি মাৰি অধ্যয়ন কৰিছিল আৰু সম্ভৱতঃ সেই গ্ৰন্থবোৰৰ ওপৰত একোটি সৰু বৰ প্ৰৱন্ধ বচনা কৰি বিভিন্ন আলোচনী, স্মৃতি-গ্ৰন্থ, বাতৰিকাকত আদিত প্ৰকাশ কৰিছিল। সম্ভৱতঃ অসমতঃ একোটাৰৈ প্ৰৱন্ধ লিখাটো তেখেতৰ সৰু আছিল। অসমীয়া ভাষাত প্ৰকাশিত প্ৰায় প্ৰতিখন গ্ৰন্থকে তেখেতে নিজৰ পুথিভঁৰালত বাখি-বলৈ যত্ন কৰিছিল আৰু প্ৰতি বছৰে “বছৰটোৰ সাহিত্য” শীৰ্ষক একোটি দীঘলীয়া প্ৰৱন্ধ লিখি প্ৰকাশ কৰিছিল। জীৱনী সাহিত্য বচনাব ক্ষেত্ৰত অসমীয়া সাহিত্যৰ তেখেত আছিল এজন একক সাহিত্যিক। অধ্যাপক শ্ৰীজিহ্মেশ্বৰ দয়াল শৰ্মাই তেখেতক “জীৱনী সাহিত্যৰ যাহুকৰ” বুলি অভিহিত কৰিছে। সঁচাকৈয়ে এই ক্ষেত্ৰত তেখেত এজন যাহুকৰেই আছিল। কোনো এজন গুণী ব্যক্তিৰ মৃত্যুৰ পিচদিনাই মৃতকৰ বিষয়ে এটা মৃদুৰ তথ্য গধুৰ জীৱন আলোচনা বচনা কৰিব পৰা বিচক্ষণতা অৰু তেখেতৰহে আছিল। এই গুণৰ বাবেই তেখেতৰ ঘনিষ্ঠ বন্ধু মহলত কোনো কোনোৱে তেখেতক “মৃতকৰ সাহিত্যিক” বুলি মৰমৰ উপলুঙা কৰাও শুনা গৈছিল। অৱশ্যে ইয়াত কাৰো কতো ডুল বৃজাবজিৰ সৃষ্টি নহৈছিল।

অধ্যাপক তালুকদাৰদেৱে বচনা আৰু সম্পাদনা কৰা কেইখনমান উল্লেখযোগ্য গ্ৰন্থ হ’ল—(১) কৱি আৰু কৱিতা, (২) বনকুলৰ কৱি যতীন্দ্ৰ নাথ চক্ৰৱাৰ্তী, (৩) ভেম বৰুৱা, (৪) কালিৰাম মেধি, (৫) পাবিকাণ্ঠ হৰণ, (৬) কল্পিত হৰণ, (৭) অৰ্জুন ভট্টাচাৰ্য, (৮) বাণী প্ৰতিভা ইত্যাদি। ইয়াৰ উপৰিও ভালে কেইখন গ্ৰন্থৰ সঙ্কলন আৰু সম্পাদনাত তেখেতে উল্লেখযোগ্য অৱিহনা যোগাইছিল। ভালেমান বছৰ একেৰাহে পৰেৰণা কৰি তেখেতে অসমীয়া সাহিত্য পত্ৰৰ বুৰঞ্জী এখন সম্পূৰ্ণকৈ সংকলন কৰাৰ কাৰ্য্য হাতত লৈছিল। সৰু ইয়াৰ কিছু অংশহে লিখা হ’ল। এইখিনি বিভিন্ন কালক্ৰমে পত্ৰে প্ৰৱন্ধৰূপে প্ৰকাশ হোৱা বুলি শুনা যায়। যোৱা ২৫ বছৰ

ধৰি একেলগীয়ে তেখেতে বিভিন্ন কাকত পত্ৰত লিখা বিভিন্ন গুণী লোকৰ জীৱনীসমূহ সংগ্ৰহ কৰি খণ্ড খণ্ডকৈ প্ৰকাশ কৰিলে কেবাখনো মূল্যবান গ্ৰন্থ হ'ব। এই গ্ৰন্থসমূহ হ'ব অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যৰ ভঁৰাললৈ আপুৰুগীয়া অৱদান।

১৯৮২ চনৰ এপ্ৰিল মাহৰ দ্বিতীয় পৰ্য্যেকৰ “প্ৰান্তিকত” প্ৰকাশ পোৱা এটা সাক্ষাৎকাৰ মতে অধ্যাপক তালুকদাৰ দেৱৰ ব্যক্তিগত পুথিভঁৰালত ৫/৬শ খনমান আলোচনী/সংবাদপত্ৰ আৰু দুই ছোৱাবোৰ বেছি গ্ৰন্থ নিয়াবীকৈ সংগৃহীত আৰু সংৰক্ষিত হৈ আছে। ইয়াৰ ভিতৰত ১২০০ শ মান ন-পূৰণি কাব্য, ৬০০ মান নাটক আছে। ঊনবিংশ শতিকাতে প্ৰকাশিত অসমীয়া আলোচনী, গ্ৰন্থ আদিও ইয়াত ভালেখিনি আছে। হাইস্কুলৰ তল শ্ৰেণীত পঢ়ি থকা কালৰে পৰা তেখেতে এই সংগ্ৰহ-কাৰ্য্য আৰম্ভ কৰিছিল। ফলত ই তেখেতৰ এটা অভ্যাসত পৰিণত হৈছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ গ্ৰন্থ আৰু আলোচনীৰ প্ৰতি তেখেতৰ আগ্ৰহ আছিল প্ৰবল। সেই শতিকাৰ গ্ৰন্থ বা আলোচনী পালেই তেখেত প্ৰতিলিপি কৰি জেৰণ বা আন উপায়ে কটো কপি সংগ্ৰহ কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল।

তালুকদাৰ দেৱৰ পুথি ভঁৰালত থকা বিশেষকৈ পুৰণি গ্ৰন্থ আৰু আলোচনী সমূহৰ পৰা আৱশ্যকীয় তথ্য লৈ বহুতো সাংবাদিক, প্ৰবন্ধকাৰ আৰু গবেষক উপকৃত হৈছে। পূৰ্বতে তেখেতে পুথি-পত্ৰ আনক বৰলৈ নিবলৈ দি সহায় কৰিছিল। কিছু তিন্ত অক্ষিজ্ঞতা লাভৰ পিছত তেখেতে এই নিয়ম বহু কৰিবলৈ বাধ্য হয়। অসম সাহিত্য সভাৰ এগৰাকী বৰেন্দ্ৰ প্ৰাক্তন সভাপতিয়ে হেনো আঁঠোৰ বহুৰৰ সম্পূৰ্ণ “বামৰেহু” যিনি তেখেতৰ পুথিভালৰ পৰা নি খুৰাই নিদি ছোৱাৱা কুলি কলে। সাহিত্য সভাৰ আন এগৰাকী বিশিষ্ট প্ৰাক্তন সভাপতিয়ে “নতুন প্ৰতিনিধি” নি খুৰাই নিবিলে। এগৰাকী বিশিষ্ট অধ্যাপকে সংকলনৰ বাবে পুৰণি “আৱাহন” নি পাতকালি

কম্পোজ কৰিবলৈ দিলে। কম্পোজিটেৰে ছুটা কলম মাজেৰে কালি
 দুভাগ কৰিলে পাছত গাঠিৰ ধন ভাঙি তেখেতে তাক ভালদৰে
 বন্ধাই ল'ব লগা হ'ল। বীণা বদল্লৰ “জীৱনৰ বাটত” খন তেখেতে
 হেনো ছবাবো হেৰুৱালে, তৃতীয়বাৰ কিনাখনহে তেওঁৰ হাতত বলগৈ।
 এবাৰ এগৰাকী গবেষক অধ্যাপকে বঘুনাথ চৌধুৰী দেৱে তেখেতক
 দান কৰা “কেতকী” (পুৰণি সংস্কৰণ) আৰু যতীন্দ্ৰ নাথ ছৱৰাৰ
 “বনফুল” (প্ৰথম সংস্কৰণ) গবেষণাৰ বাবে লৈ গ'ল। গবেষক
 গৰাকীয়ে শি এইছ ডি ডিগ্ৰী লাভ কৰিলে। কিতাপ দুখন কিন্তু
 তেওঁৰ পুথিভঁৰাললৈ ঘূৰি নাহিল। এইবোৰ কাৰণতে তেখেতে
 পাছলৈ তেখেতৰ পুথিভঁৰালৰ পৰা কিতাপ আলোচনী বাহিৰলৈ
 নিবলৈ দিয়াটো বন্ধ কৰিলে। তেখেতৰ লগত সময় আৰু সুবিধা
 মিলাই কোনোবা আহিলে পুথিভঁৰালৰ ভিতৰতে তেখেতে কিতাপ
 পত্ৰ চাবলৈ দিয়াৰ নিয়ম কৰিলে। আনকি পুথি ভঁৰালৰ দুৱাৰত
 তলা লগাই ছাবি অনববতে নিজৰ লগত বখাৰ ব্যৱস্থা কৰিলে।
 অৰ্থাৎ তেখেত ঘৰত থকা সময়তহে আনে কিতাপ / আলোচনী
 চুব আৰু চাব পাবিব।

এইদৰে ভালুকদাৰ দেৱে তেখেতৰ নিজস্ব পুথি-ভঁৰালটো আতোজ-
 তোলাকৈ গঢ়ি তুলিলে। এই পুথি ভঁৰালটো নিসন্দেহে আমাৰ এটা
 জাতীয় পুথি ভঁৰাল হ'বৰ যোগ্য। তেখেতৰ বহুমূলীয়া সম্পদটি
 যদি তেখেতৰ পত্নী আৰু সন্তান সকলে সময়তি দিয়ে ভেনেইলে অসম
 সাহিত্য সভাই কিবা গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে তেখেতৰ নামত ভালদৰে
 সৰক্ষণ কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিব বুলি অশি কাৰ্য্যনা কৰে। অলপতে
 আকাশবাণীৰ গুৱাহাটী কেন্দ্ৰই এটা বাতৰি প্ৰচাৰ কৰা শুনিও
 বৰ ভাল পাইছে। সম্ভৱ ভালুকদাৰদেৱৰ আশা-আকাংক্ষা মিলা তেখে-
 তৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা নিবেদন কৰিবলৈ ডঃ বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ সভা-
 পতিত্বত গুৱাহাটীত অনুষ্ঠিত এখন জন সভাই প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰে

যে— তালুকদাৰ দেৱে অসমীয়া ভাষা সাহিত্যলৈ দি থৈ যোৱা বিপুল গৱেষণামূলক সাহিত্যিক অৱদানৰ বাবে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে ডেখেতক মৰণোত্তৰভাৱে সাহিত্যৰ ডক্টৰেট উপাধি দিয়াৰ ব্যৱস্থা আনিও এই প্ৰস্তাৱ সৰ্বসন্মতিকৰণে সন্মতি জনাওঁ। ইতিমধ্যে ডেখেতক সেই উপাধি দিয়া হৈছেই, সেইবাবে সংশ্লিষ্ট কৰ্তৃপক্ষক ধন্যবাদ জনাইছোঁ।

অধ্যাপক নন্দ তালুকদাৰ দেৱে অমৰ হওক।

জীৱনী লেখক নন্দ তালুকদাৰ ॥

প্ৰবীৰ চক্ৰবৰ্তী ।

মানুহে যেতিয়া জীৱনৰ বিশেষ এক দিশত খ্যাত হৈ উঠে তেতিয়া সেই ব্যক্তি বিশেষে জন জীৱনত এক স্পষ্ট স্বাক্ষৰ বহন কৰি ভবিষ্যতৰ বাবে বাটকটীয়া হৈ পৰে আৰু জীৱনৰ বাস্তৱতাব নতুন কণত পৰিচালিত কৰাৰ ইংগিত দিব পাৰে । শিল্পীয়ে হওঁক, সাহিত্যিকে হওঁক, বৃত্তজীবিদে হওঁক, গায়কে হওঁক বা জীৱনী লিখকেই হওঁক—সকলোতে তেনে বিশেষ ব্যক্তিয়ে জনসমাজৰ কল্যাণৰ বাবে নিজকে উচৰ্গা কৰি এক মহান দিশলৈ উদ্ভীৰ্ণ হব পাৰে ।

আমাৰ এই ক্ষুদ্ৰ নিবন্ধৰ আলোচনা—প্ৰয়াত নন্দ তালুকদাৰৰ সাহিত্য জীৱনৰ বিশেষৰ সম্পৰ্কে । অসমীয়া ভাষা সাহিত্যত যিটো বিষয়ৰ ওপৰত অত্যাৱশ্যক কৰা হৈ আহিছিল, সেই বিষয়ৰ ওপৰত সামগ্ৰীক ভাৱে আৱদ্ধ কৰি এক আলোক-সন্ধানী দৃষ্টিলৈ প্ৰয়াত তালুকদাৰে ভাষা জননীক সেৱা কৰাৰ উপৰিও সাহিত্য সংস্কৃতিলৈ এক অভিনৱত্ব কঢ়িয়াই আনিব পাৰিছিল । জ্ঞাত অজ্ঞাত, খ্যাত অখ্যাত ব্যক্তিৰ জীৱনক লৈ এনে এটা কণত প্ৰয়াত তালুকদাৰে অংকণ কৰিছিল যিটো কাৰণত অসমৰ সকলো ঠাইতে তালুকদাৰৰ নাম জানিব পাৰিছিল । প্ৰয়াত সাহিত্যিক জীৱনী লেখক তালুকদাৰে “মৰা-লেখক” হিচাপেহে আখ্যায়িত হৈছিল আৰু জীৱনৰ শেষ ছোৱা কালজৈকে বিভিন্নজনৰ ঘটনাবলীৰ জীৱন সংক্ষিপ্ত ভাবে সন্ধানি পৰাই, কেতিয়াবা সংক্ষিপ্ত কাহিনীৰ উৎসক বহুল ভাৱে ব্যাখ্যা কৰি ভাত নতুন মূল্যাংকনেৰে প্ৰতিষ্ঠা কৰি থৈ গৈছে । বিভিন্নজনৰ দিনপঞ্জীৰ মাৰফৎ সেই কৰ্মবান্ধক জনসমাজত নতুন মূল্যাংকনেৰে

পৰিচালক কবি এটা আদৰ্শত প্ৰতিষ্ঠা কৰি থৈ গৈছে । সেয়েহে ইমান কম সময়ৰ ভিতৰতে বিভিন্ন জনৰ জ্ঞাত-অজ্ঞাত ব্যাভ-অব্যাহত কৰ্মৰাশি তেওঁৰ ব্যক্তিগত পুৰুষোত্তমজীৱিত সন্নিবিষ্ট কৰি বোৱাটোও বৰ আচৰিত লাগে । বৰ আচৰিত লাগে তেওঁৰ এই স্মৃহাটোৰ প্ৰতি ।

সাহিত্যত মানুহৰ চৰিত্ৰৰ বিশ্লেষণ এটা বিশেষ ধৰ্ম । গল্পকাৰ বা উপন্যাসিকে বিভিন্ন চৰিত্ৰৰ পৰিস্ফুটনৰ লগে লগে সাধাৰণ চিত্ৰও পৰিস্ফুটন কৰিব পাৰে । ঠিক সেইদৰে, প্ৰখ্যাত তালুকদাৰ জীৱনী ৰচনাত অসমীয়া সাহিত্য জগততো তেনে এক প্ৰতিকলন ঘটিছিল । অল্পপৰি তেওঁৰ এই লক্ষ্য কেৱল জীৱনী ৰচনাত সীমাবদ্ধ নাছিল । প্ৰাচীন আলোচনী কাকত, আদি সংগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰতো নিজৰ অধিকাৰ বাৰিষ পাবিছিল । প্ৰাক অকল্যাণৰ মূৰৰ পৰা বৰ্তমানলৈকে অসমীয়া সাহিত্যত প্ৰকাশ পোৱা, সংগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰত এক বৰ্গীৰ্ত সাহসৰ পৰিচয় দিছিল । যদিও সেই সকলোবোৰ কৰা কৰতেই চিন্তা কৰি চোৱাই নাছিল । কিন্তু তালুকদাৰ সেই চিন্তাৰ ব্যক্তিগত আছিল । ব্যক্তিগত আছিল বাবেই তেওঁ সংগ্ৰহ কৰা বিভিন্ন অধ্যাত কাহিনীয়ে মূল্যবান হৈ পৰিছিল । একপ্ৰকাৰে তেখেতে আছিল প্ৰথমক ।

মৃত্যুৰ পাচতো তালুকদাৰৰ অজ্ঞাত অহুতৰ কথা হৈছে । কিন্তু, তালুকদাৰৰ জীৱন কাহিনী, কৰ্মজীৱন সম্পৰ্কে লিখি কেইজন সাহিত্যিক তেওঁক প্ৰশংসা জনাইছে ।

কেইবছৰ মান আগতে অসমৰ অন্যতম বুৰঞ্জীবিদ ৬৬বছৰৰ ওপৰা অমূল্যপুৰ বাবুজীৰ পাততে “টোকোবা বাহৰ কুটা” নামেৰে ৩৪টা বিৱেক বুৰঞ্জী কাহিনী প্ৰকাশ কৰিছিল । সেইবোৰ বুৰঞ্জী প্ৰভু বা কাহিনী বোবেও অসমৰ বুৰঞ্জীৰ অজ্ঞাত বিশ কিছুমান কথাক কৰিছিলহি ।

প্ৰায় তালুকদাৰৰ মূল্যবান প্ৰভুৰ ভিতৰত ১৯৮০ জনৰ বৰ্গীৰ্ত বিহু লগত “অসম বাৰীত” প্ৰকাশিত “অসমীয়া দশা

কিতাপ আৰু ছপাযন্ত্ৰ" নামৰ প্ৰবন্ধটিও উচ্চমান বিশিষ্ট আছিল। অহুসন্ধিৎসু এই গৰাকী লেখকে ১৮১৩ চনত প্ৰকাশিত "ধৰ্ম পুস্তক", ১৮৪৬ চনত প্ৰকাশিত "অকনোদয়" আৰু ১৮৮৫ চনত প্ৰকাশিত 'আসাম বন্ধু'ৰ বেটুপাতৰ আৰ্হি ফটোষ্টেট মাধ্যমেৰে প্ৰকাশ কৰি যি অল্পদান আগবঢ়ালে সি বাস্তৱিকতে প্ৰয়াত লেখকৰ গভীৰ অহুসন্ধান স্পৃহাৰ পৰিচয় দিয়ে। তেনেধৰণৰ আৰু আন তৰু বিষয়ক প্ৰবন্ধ লেখকৰ বহুঠাইত হয়তো সিঁচবিত হৈ আছে আৰু সেই বিলাকৰ মূল্যায়ন বৰ্ত্তমানে কৰা উচিত হ'ব। কিন্তু অসমত এষাৰ কথা আছে অসমীয়া লেখক শিল্পী, সাহিত্যকৰ মূল্যায়ন জীৱিত কালত কেতিয়াও নহয়, মৃত্যুৰ দুই এবছৰ পাছত হয় আৰু সিও সম্বন্ধ নোহোৱা হয়। বিশ্বস্তিৰ অটল ভলীত সেই স্মৃতি নাইকীয়া হৈ যায়। স্বৰ্গীয় ডালুকদাৰ জীৱন কালত জীৱনী সাহিত্যৰ চৰ্চ্চা ইমান ব্যাপক হৈ উঠা স্বত্বেও, আমি অসমীয়া পাঠকে মন্থজিলোঁ—তেখেতৰ গুণ গৰিমা গাবলৈ আমাৰ যেন সম্বন্ধে নাই।

১৯৮০ চনৰ এপ্ৰিল সংখ্যা 'প্ৰকাশ' আলোচনীত অধ্যাপক লেখক শ্ৰী বোগেশ দাসে "নন্দ ডালুকদাৰৰ স্মৃতিত" শীৰ্ষক প্ৰবন্ধটিৰ মাৰ্জ্জৰে প্ৰয়াত ডালুকদাৰৰ কৰ্মমুখী জীৱনৰ কিছু কথাৰ সন্মুখদ দাঙি ধৰিছে। উয়াৰ বাহিৰেও, ভালেকে জন লেখকে প্ৰয়াত ডালুকদাৰৰ জীৱন বৃত্তৰ নানা কথাৰ জাননী দিছে।

ধূলুমূলভাৱে প্ৰয়াত ডালুকদাৰ সম্বন্ধে যিবিলাক কথা জানিব পৰা গৈছে, সেই বিলাকৰ ভিতৰত প্ৰবন্ধলেখা, কিতাপ বা গ্ৰন্থৰ পৰিচয় দিয়া, বহুৰৰ জ্যেষ্ঠ কবিতা, গল্প, প্ৰবন্ধ নাটক, উপন্যাসৰ ধূলুমূল আলোচনা আগবঢ়ালেও, অভ্যাস বা অখ্যাত ব্যক্তি বিশেষৰ জীৱন বৃত্তক লৈ জীৱনী লেখাত ডালুকদাৰৰ যি দক্ষতা আছিল, বৰ্ত্তমান সময়ত তেনে কোনো লেখকৰ হাত নথকা বুলি কলেও বঢ়াই কোৱা নহ'ব। এই প্ৰসংগত উল্লেখ কৰিব পাৰি যে অসমৰ এগৰাকী আগশাৰীৰ সাহিত্যিক-সাংবাদিক—শ্ৰীহোমেন বৰপোহাঞি দেৱে এখন

আলোচনীত কিছুবছৰ আগতে এটা প্ৰবন্ধ লেখিছিল—“মসবীয়া সাহিত্যত জীৱনী সাহিত্যৰ অভাৱ কিয়? সেই প্ৰবন্ধত লেখকে আত্মজীৱনী লেখাৰ পৰা বিবৰ্ত্তন ধৰা আশাৰ নিম্নী সাহিত্যকে কোনো দিনে কথাটো নাভাৱে বুলি উল্লেখ কৰিছিল। কথাৰাৰ সত্য। সেয়েহে আত্মজীৱনীৰ খ্যাতি সম্পন্ন মনীষা পণ্ডিত-প্ৰবন্ধ প্ৰৱক্তা কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈয়ে আত্ম-জীৱনী নেলেখি প্ৰবন্ধ সাহিত্যক জী আকৃষ্ট হোৱাৰ দৰা নিজে জীৱনীৰ কিছু কথা জানিবলৈ দিছিল। উক্ত কথাৰ ওপৰতে কিজানি ভিত্তি কৰি প্ৰৱক্তা তালুকদাৰে বিভিন্নজনৰ জীৱনী বচনা কৰিছিল। সংগ্ৰহ কৰিছিল। আৰু তথা সমূহ জীৱন কাহিনী সেইজন লোকৰ মৃত্যুৰ পিচ মুহূৰ্ত্ততে প্ৰকাশ কৰিছিল।

১৯৮০ চনৰ মে সংখ্যা “প্ৰকাশ” আলোচনীত স্বৰ্গীয় তালুকদাৰে “চক্ৰকান্ত কলিতা” নামেৰে এটি প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ কৰিছিল। “প্ৰকাশ” আলোচনীৰ মতে ‘এইটোৱেই তেওঁৰ জীৱন কালত লেখা শেষ প্ৰবন্ধ’।

যি কি নহওক, স্বৰ্গীয় তালুকদাৰে লেখা-মেলা কৰাৰ উপৰিও গবেষণাৰ কাৰণেও ব্যাপক পৰিবেশ গঢ়ি তুলিছিল। সেয়েহে, তেওঁৰ, “আনন্দ বাম ডেকিয়াল ফুকন এণ্ড দি আৰ্চি নাটটল চেঞ্চুৰী” বেনেটী অৰ আশাম নামৰ গবেষণাৰ প্ৰবন্ধই তেওঁৰ পাণ্ডিত্য স্বীকাৰ কৰি গৈছে। যদিও এই প্ৰবন্ধ বাবে জীৱিত কালত ডক্টৰেট উপাধিটো নেপালে। মৰণোত্তৰ ভাবেহে অৰূপতে প্ৰদান কৰা হৈছে।

মুদীৰ্ঘ নহয়—খুব কম দিনৰ ভিতৰতে অসমৰ সাহিত্য জগতত উজ্জল নক্ষত্ৰৰূপে জ্যোতিমান হোৱা প্ৰৱক্তা তালুকদাৰে তথা সংগ্ৰহ বাবে দিহিঙে দিগাঙে ভ্ৰমণ কৰি নিজৰ স্পৃহা জাগ্ৰত কৰি বখাটোও তেওঁৰ অজুসৰিত্ত্ব মনৰ পৰিচয় দাঙি ধৰে। আনকি নিজৰ অধ্যয়ন কোঠাটোও এটা পূৰ্ণ পৰ্য্যায়ৰ পুৰি ভৰাল কৰি তুলিছিল। আৱশ্যক হলে বোধ্যজনেও তেওঁৰ পৰা দিহা পৰাৱৰ্ণ লৈছিল।

১৯৮০ চনৰ ৬ আৰু ৭ আগষ্ট তাৰিখে বজাইদাঙ চহৰত

অনুষ্ঠিত সাহিত্য সভাৰ সোণালী জয়ন্তী উৎসৱত শাৰীৰিকভাবে উপস্থিত থাকিব নোৱাৰিলে । কিন্তু তেওঁৰ আত্মাই কিমানি উৎসৱত অংশ লৈছিল । অনুষ্ঠানৰ স্মৃতিগ্ৰন্থত প্ৰকাশিত স্বৰ্ণীয় তালুকদাৰৰ লেখা এটি চকুত পৰিছে । ‘অসম সাহিত্য সভা : চমু পৰিচয় ’ সেইবাবে—সাহিত্য সভাৰ দৰে অন্যান্য অনুষ্ঠানতো স্বৰ্ণীয় তালুকদাৰৰ সক্ৰিয় অংশ আছিল ।

প্ৰায়ত তালুকদাৰলৈ, অসম চৰকাৰে পোন্ধৰ আগষ্ট স্বাধীনতা দিৱসত (১৯৭০) অসমীয়া সাহিত্য সংস্কৃতিলৈ অনুদানৰ স্বীকৃতি স্বৰূপে নগদ ৫,০০০/ টকাৰ বঁটা এটা আগবঢ়োৱা বুলি জনা গৈছে ।

এটি মটৰ চাইকেলৰ দুৰ্ঘটনাত পতিত হৈ ৫১ বছৰ বয়সত তালুকদাৰে ইহলীলা সম্বৰণ কৰিলেও তেখেতৰ অমূল্য কীৰ্ত্তিৰাজিৰ কাৰণে চিৰদিন আমাৰ সাহিত্য সমাজত তেওঁ “কৃতি লেখক” হিচাবে স্মৰণীয় হৈ ৰব ।

সুসাহিত্যিক নন্দ তালুকদাৰ : এটি স্মৃতি

ড° হুমায়ুন মোকাম্মিল

অকালতে হৃৰ্ষটনাত হুত্বা বৰণ কৰা নন্দ (মোহন) তালুকদাৰে অসমীয়া সাহিত্যত জীৱনীকাৰ হিচাপে সৰ্বপ্ৰথমে পৰিচিত হোৱাৰ পাচত গল্পবৰ্ণনা আৰু সখালোচনা সাহিত্যতো বিশেষ অৰিহণা যোগাই থৈ গ'ল। ১৮৫৪ শকৰ (১৯০২ চন) জ্যৈষ্ঠ মাহৰ ৭ তাৰিখ শনিবাৰে কৃষ্ণ পক্ষৰ দ্বিতীয়া তিথিত কামৰূপ জিলাৰ বৰনগৰৰ ভেৰভেৰী গাঁৱত তালুকদাৰে জন্ম গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁৰ ১৯৮০ চন, ২৬ ফেব্ৰুৱাৰী শনিবাৰে মাত্ৰ ৫১ বছৰ বয়সত অকাল হুত্বা হোৱাত অনেক কাৰেই আশ্চৰ্য্য হৈ ব'ল। ২৭ ফেব্ৰুৱাৰীৰ আবেলি ধাৰাসাৰ বৰদুপৰ মাজত নৱগ্ৰহ জ্ঞানত চিত্তাৰ জুই হালি থকা সময়ত ড° বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য্যই সন্মত কৰা গুনিছিলে। “আমি এজন নিৰ্বাৰ্থ সাহিত্যিক হৈছোঁ।” সাহিত্যচাৰ্য ৩৮তম চক্ৰ হাজৰিকাক লগ ধৰোতে কৈছিল, “ভাবিছিলো মই মৰিলে এটা আশা নৈ মৰিব পাৰিব, মোৰ জীৱনী নন্দই লিখিব। কিন্তু এতিয়া মইহে নন্দৰ জীৱনী লিখিব লগীয়া হ'ল।” নন্দ তালুকদাৰৰ মাতৃ মোকন্দা তালুকদাৰক লগ ধৰোতে কান্দি কান্দি কৈছিল, “মুচা কালত মই মৰিব লাগে, মোৰ বাপাহে অকালতে গ'ল। ১২ বছৰ বয়সতে দেউতাক (৩ বছৰে লাল তালুকদাৰ) চুকাল। মই দুকুত বাস্তি বাস্তি ডাঙৰ কৰিলে। বাপা এতিয়াও পুৰিডকালত সোবাই থকা যেন লাগি আছে।”

তালুকদাৰৰ ব্যক্তিগত পুৰিডকালটো: মূল্য উল্লেখযোগ্য। ইয়াত অনেক ছাপোপা ডাঙা আৰু গ্ৰন্থ আছে। হুত্বাৰ সময়ত তেওঁৰ

ক্ষেপত এই পুৰিভড়ালটোৰ চাবি হুপাতহে আয়ীয়া সজ্জনে বিচাৰি পাইছিল। তেওঁৰ পত্নীকো (ইন্দিৰা তালুকদাৰ) পুৰিভড়ালৰ চাবি দিয়া নাছিল।

তালুকদাৰে ল'ৰা কালৰ পৰা পইচা পালেই কিতাপ কিনা স্বভাৱ এটা আছিল। পুৰণি আৰু হুস্তাপা গ্ৰন্থ, আলোচনী, বাতৰি সংগ্ৰহ কৰা তেওঁৰ অন্ততম বৈশিষ্ট্য আছিল।

বাব বছৰ বয়সতে পিতৃক হেৰুৱা তালুকদাৰৰ পিতৃ-মাতৃৰ প্ৰতি অগাধ ভক্তি আছিল। তেওঁ দেউতাকৰ চাইকেলখন, ঘড়ীটো, কলমটো মৃত্যুৰ সময়লৈকে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। দেউতাকৰ খবৰমোৰ তেওঁ সযত্নে বাখিছিল।

তেওঁৰ জীৱনৰ ছুটা মহৎ কীৰ্তি মৰণোত্তৰ হিচাপেহে প্ৰকাশ হল। প্ৰথমটো হ'ল তেওঁৰ ডক্টৰেট ডিগ্ৰীৰ খবৰ আৰু দ্বিতীয়টো হ'ল 'সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা' (১৯৮৪, ৫ জুলাই) গ্ৰন্থ প্ৰকাশ।

লোক-সংস্কৃতিৰ ডয়েন (Doyen) ড° প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামীৰ ওত্থা-বধানত 'আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকন এণ্ড দি আৰ্গি নাইনটিয় চেঞ্চুৰী বেনাইটেল অৱ আসাম' গৱেষণা গ্ৰন্থ লিখি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত দাখিল কৰি তাৰ মৌখিক পৰীক্ষা নোহোৱাৰ আগতে তেওঁৰ মৃত্যু হয়। তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাচত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অধিবিত্তা পৰিষদৰ ৪ এপ্ৰিলৰ (১৯৮৩) সভাত প্ৰয়াত তালুকদাৰক মৰণোত্তৰ ভাৱে ডক্টৰেট ডিগ্ৰী দিয়াৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে এয়ে প্ৰথম বাৰৰ বাবে এনে মৰণোত্তৰ সন্মান বাছে।

তেওঁৰ 'সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা' গ্ৰন্থখনো প্ৰায় দহ বছৰ কালৰ সাধনাৰ ফল। এই গ্ৰন্থখন তেওঁ আগদিনাখন লিখি শেষ কৰিছিল যদিও ইয়াত বহন পিহন বাকী আছিল। তালুকদাৰে কিতাপখন নিৰ্দ্ধাৰণ পৰিকল্পনাৰতে ড° সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞাৰ কণিষ্ঠ পুত্ৰ জীৱিক্য কুমাৰ ভূঞাৰ লগত কলিকতালৈ গৈ হপোৱাৰ চিন্তা কৰিছিল।

সেই মৰ্মে তেওঁৰ হৃদয়ৰ অংগদিনা ভূঞালৈ কোনো কবিছিল।

সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাৰ জীৱনী বচনা কৰিবলৈ বাওতে ড° নন্দ তালুকদাৰে গৱেষণা মূলক ভাৱে সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞাৰ লগত জড়িত হৈ থকা অস্থিষ্ঠান আৰু ভূঞাৰ কৰ্ম জীৱনৰ আতি গুৰি বিচাৰি, সেইবোৰৰ ইতিহাসো ডাঙি ধৰিছে। অসমৰ নিকা বাদৰ্হা, অসমৰ প্ৰথম উচ্চ শিক্ষাৰ অস্থিষ্ঠান কটন কলেজৰ বুৰঞ্জীৰ লগতে অসম ছাত্ৰ সন্মিলন, সাহিত্য সভা, ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ ইতিহাসো ইয়াৰ মাজত সোমাই আছে। কটন কলেজ আৰু অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ কথা কবলৈ যাওঁতে অসমীয়া ভাষাই কি ভৰ ভেন কৰি বিশ্ববিদ্যালয়ত অনাৰ্চৰ পাঠ্যক্ৰম হল তাৰো আতি গুৰি বিচাৰ কৰিছে। ড° ভূঞা গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্পেচিয়েল অফিচাৰ হৈ থাকি বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপনৰ কামত কিদৰে আত্ম নিৰ্ব্বোধ কৰিছিল সেই কথাৰ আতি গুৰিয়ো ইয়াত আছে। কি দূৰ্ব্বোগ ভেন কৰি ১৯৪৮ চনত বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন হ'বলৈ পালে এই সৰু, সৰু কথা এই জীৱনীখনতে আছে।

ড° তালুকদাৰে 'সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা' জীৱনীখন গতানুগতিক জীৱনীতকৈ শুকীয়া ৰূপত লিখি উদিয়াইছিল। ড° ভূঞাৰ সময়ৰ ই এখন ইতিহাস স্বৰূপ। ড° প্ৰফুল্লকান্ত গোস্বামীয়ে 'সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা' গ্ৰন্থৰ আগকথাত লিখিছে— 'জাতি হিচাপে আমি অসম, আমি শাৰীৰিক আৰু মানসিক দ্ৰৱ্যে ক্ষেত্ৰতে জন্ম কৰিবলৈ অনা গ্ৰহী। আমাৰ বিহুই চাবি কৰ্মী পুৰুষ ওলায় ব্যতিক্ৰমৰূপে, তেওঁলোকৰ কথাও আমি শোনকালে পাহৰি য়াওঁ। এনে স্থলত নন্দ তালুকদাৰে ভূঞাৰ কৰ্ম জীৱনৰ যি নথি যুজুত কৰিলে সি প্ৰশংসাৰ যোগ্য।'

ড° তালুকদাৰৰ 'সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা' গ্ৰন্থৰ আৰম্ভিত আমাৰ কেইবা জনো কৃতি সন্তানৰ জীৱনী লিখা এতিয়ালৈ হৈ উঠেনাই। ড° তালুকদাৰে এই আঁচনি দ্বাৰত লৈছিল। তেওঁৰ সেই আঁচনি পূৰ্ণ কৰিলেহে আমি নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতি জীয়াই ৰাখিব পাৰিম আৰু তেওঁৰ পৰিচয়ৰো সাৰ্থক হ'ব।

নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিত

ড: বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ তালুকদাৰ

স্বৰ্গীয় নন্দ তালুকদাৰৰ সকলোৱে নাজানিলেও অসমীয়া সাহিত্য সংস্কৃতিৰ লগত সম্পৰ্ক থকা বহুতেই জানে। বিশেষকৈ জীৱনী সাহিত্যিক হিচাবে নন্দৰ নাম স্মৰণীয়। সচাকৈয়ে ১৯৮০ চনৰ ২৬ ফেব্ৰুৱাৰীৰ সেই কালিকা লগা দিনটোৰ কথা মনত পৰিলে আজিও শোকে আবৰি ধৰে। কেনেকৈয়ে সেই দুই লগা ছুৰ্ঘটনাটো ঘটিবলৈ পালে আৰু কেনেকৈয়ে আমাৰ সকলোৰে মৰমৰ নন্দই 'আমাৰ ঘৰ' এৰি থৈ চিৰ বিদায় ল'লে সেইকথা ভাবিবলৈও টান লাগে। আচলতে কালৰ কুটিল গতিত এনেবোৰ ঘটনা প্ৰায়েই ঘটে আৰু আমি তাক হুখেৰে মানি লব লগাত পৰে। নন্দ তালুকদাৰ আছিল মোৰ খুৰাদেউতাৰ ল'ৰা। অৰ্থাৎ তেওঁ আছিল মোৰ সৰু ভাই। সৰু কালৰ পৰাই অতি বিনয়ী আৰু কৰ্ম-ভংগৰ ছোৱা বাবে নন্দ আছিল সকলোৰে প্ৰিয়পাত্ৰ। কাৰো লগত কোনো মিনে হাই কাকিয়া নকৰা, অথচ সকলোৰে লগত মিলা-প্ৰীতিৰে যিকোনো কামত আগবঢ়াটো আছিল নন্দৰ স্বভাৱৰ বৈশিষ্ট্য।

বৰ্তমান বৰপেটা জিলাৰ অন্তৰ্গত দমকা চকাবাতিসী মৌজাৰ ভেৰভেৰী গাঁওত নন্দৰ জন্ম হৈছিল ২১ মে ১৯০২ চনত সেইসময়ত আমাৰ গাঁওখন পিচপৰা আছিল যদিও নন্দৰ ঘনটোৱে সন্মান আৰু গণিত গতি কৰিছিল। তেওঁ ঘৰৰ পৰা কেবামাইলো খোজ কাঢ়ি মৈ সৰ্বভোগত থকা বৰনগৰ জুবোবাৰ পাঠক হাইস্কুলত পঢ়ি পিচত ওৱাহাটিৰ সোণাবাৰ হাইস্কুলৰ পৰা প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষা দাখ কৰে। ইয়াৰ পিচত বি, বক্সা কলেজৰ পৰা অসমীয়া বিদ্যালয় সন্মান (Honours) সহ নি, এ পাহ কৰে আৰু পিচত ওৱাহাটি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ

পৰা অসমীয়া বিষয়ত এম. এ পাচ কৰে। বিশেষ মন কৰিব লগীয়া কথা হ'ল এই যে হাইস্কুলত পঢ়া দিনৰে পৰা নন্দই সাহিত্য চৰ্চ্চা কৰিবলৈ লয়। আচলতে সাহিত্য চৰ্চ্চাৰ প্ৰতি তেওঁৰ আছিল অগাধ ধাউতি। সেইহিচাবে পঢ়ি থকা সময়ত তেওঁ কলেজ আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আলোচনীৰ সম্পাদকো হৈছিল।

কলেজত পঢ়া দিনবোৰত নিজে কষ্ট কৰি বান্ধি বাঢ়ি খাইছিল। অথচ যথেষ্ট টকা পইচা ভাল ভাল কিতাপ, আলোচনী আদি কিনাত খৰচ কৰিছিল। ইয়াৰ উপৰিও স্থানীয় দোখানত নোপোৱা বহুতো কিতাপ পত্ৰ দূৰৰ পৰা ডাকযোগে সংগ্ৰহ কৰি আনিছিল। অৰ্থাৎ ভান কিতাপ, আলোচনী আদিৰ প্ৰতি তেওঁৰ আছিল অসীম তুৰ্বলতা। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে তেওঁৰ ঘৰত পঢ়ি উঠিছিল এটি সুন্দৰ পুথিভঁৰাল, যিটো পুথিভঁৰালত আৰ্জিও বহুত আপুৰুগীয়া কিতাপ, আলোচনী আদি পোৱা যায়। আমি লক্ষ্য কৰিছো বিশ্ববিদ্যালয়ত গবেষণা কৰা বহুতো লোকে নন্দৰ পুথিভঁৰালৰ পৰা নিয়া কিতাপ পত্ৰ পঢ়ি যথেষ্ট সহায় পাইছিল। উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ বিখ্যাত সাদিনীয়া কাকত 'অসমবাণী' খনৰ আবহুণিৰে অৰ্থাৎ প্ৰথম সংখ্যাৰ পৰা তেওঁ জীৱিত থকা সময়লৈকে ওলোৱা সকলোবোৰ সংখ্যা সংগ্ৰহ কৰি সুন্দৰকৈ বন্ধাই তেওঁৰ পুথিভঁৰালত ৰাখিছিল।

অকল সেয়াই নহয়, এনেধৰণৰ বহুতো আলোচনী প্ৰবন্ধ আদি সংগ্ৰহ কৰি আনি পঢ়িছিল। তেওঁ নিজেও নিয়মিত ভাবে প্ৰবন্ধ আদি লিখাৰ উপৰিও কেবাখনো কিতাপ লিখিছিল। আচলতে নন্দ আছিল এজন প্ৰকৃত গবেষক। পাণ্ডুকলেজত অধ্যাপনা কৰি নানা কামৰ মাজেৰে তেওঁ এক বিশেষ বিষয় Ananda Ram Dhekial Phukan and the early nineteenth century Renaissance of Assam. গুণবত প্ৰবন্ধ কৰি তেওঁৰ প্ৰবন্ধ

পত্ৰ (Thesis) খন সময়মতে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত দাখিল কৰিছিল। কিন্তু যব পৰিতাপৰ কথা যে জীৱিত কালত তেওঁ 'ডক্টৰেট' উপাধি লবলৈ সুবিধা নাপালে। অৱশ্যে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে মৰণোত্তৰ ভাৱে তেওঁক এই উপাধি দান কৰি প্ৰশংসনীয় কাম কৰিছে। ইয়াৰ বাবে আমি সকলোৱে সুখী হৈছো।

নন্দ তালুকদাৰ আজি আমাৰ মাজত নাই। কিন্তু তেওঁৰ গাত থকা গুণবোৰ, বিশেষকৈ সৰল জীৱনবোধৰ মাজেৰে উচ্চ চিন্তা কৰা, নিয়মানুবৰ্ত্তিতা মানি চলা আৰু কৰ্তব্যৰ প্ৰতি সজাগ থকা ইত্যাদিবোৰৰ কথা সদায় আমাৰ মনত থাকিব। সচাকৈয়ে এজন আদৰ্শ শিক্ষক আৰু এজন আদৰ্শ নাগৰিক হিচাপে আমি সকলোৱে নন্দ তালুকদাৰক সোঁৱৰণ কৰিব পাবো। সেই জ্ঞানসেৱে আজি আমি তেওঁৰ পবিত্ৰ স্মৃতিত অঞ্জলি অঞ্জলী যাচিছোঁ। ভগবান ওচৰত প্ৰাৰ্থনা যাতে তেওঁৰ আত্মাই সবগত শান্তি লাভ কৰে।

আমাব নন্দ তালুকদাৰ

ড° বীৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত।

নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতি-তৰ্পণ কবিৰ খুজিছোঁ কিছু ব্যক্তিগত স্মৃতি - চাৰণাবে । 'বিজয় বিষয়ে ক'বলৈ নহয়, নন্দ তালুকদাৰৰ বিষয়ে ক'বলৈ—সম্পূৰ্ণ দৃষ্টান্তৰ মাজেৰে ডেওঁৰ ব্যক্তিগত কিছুমান অনন্য সাধাৰণ দিশ উজ্জ্বল হৈ উঠিব, এই প্ৰত্যাশাবে ।

১৯৫৪-৫৬ চনত আমি বিদ্যালয়ৰ প্ৰাক্কোন্ডৰ মহলাৰ ছাত্ৰ থাকোঁতেই নন্দ তালুকদাৰৰ লগত পৰিচয় । তেতিয়া তেওঁ এজন তৰুণ অৰ্থচ শ্ৰীবীকৃত সাহিত্যকৰ্মী । মই তেওঁক 'আপুনি' বোলে' । এম্ এ পাছ কৰি ১৯৫৭ চনত যেতিয়া বি বক্স কলেজত যোগ দিলে', তেতিয়া তালুকদাৰ এই কলেজৰ চূড়ান্ত শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ, আনি দুজন বন্ধুৰে সৈতে (সেই দুজনৰ লগতো মোৰ সম্পৰ্ক আছিল সমপৰ্যায়ৰ) এদিন তালুকদাৰে মোৰ ওচৰত দাবী কবিলে : "আপুনি এতিয়া আমাৰ 'চাব', আমাক 'আপুনি' বুলিব নোৱাৰে, 'তুমি' বুলিব লাগিব ।" এই আন্তৰিকতাপূৰ্ণ দাবী মানি লবলৈ বাধ্য হৈছিলোঁ । তেতিয়াৰ পৰা—পিছৰ কালত বাকচুৱা জীৱনত সুপ্ৰতিষ্ঠিত হৈও তালুকদাৰে মোৰ লগত কৰা আচৰণত যি ছাত্ৰ-সুলভ বিনয় আৰু সন্তৰ্ভ প্ৰকাশ কৰিছিল, সি মোৰ মনত গভীৰ-তাৱে বেখাপাত কৰিছিল কাৰণ, তালুকদাৰ মোতকৈ বয়সত কমিট নাছিল, সমানতো নাছিলেই । এই সৌজস্যবোধ আৰু ঔচিত্যবোধ আছিল তালুকদাৰৰ সহজাত—মোৰ নিচিনাকৈ ডেওঁৰ সম্পৰ্কেই অহা সকলোৱে ইয়াৰ দাবা আকৃষ্ট হৈছিল ।

এবাব মই নন্দ তালুকদাৰক 'কাবুলী' বিশেষণ দিছিলোঁ—
ক'ব বা বিশেষত নহয়, ডেওঁৰ 'অত্যাচাৰৰ বলি' হৈ 'মেহবিস্তিত বোৰ'ত

তাও আছিল তেওঁৰ ঐকান্তিক নিষ্ঠাৰ পবোন্ধ স্বীকৃতি ।

বাঠি চনৰ ওচৰা-উচৰি সময়ৰ কথা । মই বি বন্ধুৱা কলেজত । বন্ধুবৰ ভদ্ৰ বৰাই ছিলগুৰ পৰা ‘মৌচুমী’ নামৰ এখন আলোচনী উলিয়ায় । এদিন হঠাৎ ছিলগুৰ পৰা নামি আহি মোক দস্তবমত জোৰ কৰি মান্তি কবালে যে এটা সংকটৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ ‘মৌচুমী’ৰ বাবে ইংৰাজী উপন্যাস এখনৰ অন্ততঃ এটা খণ্ড অনুবাদ কৰি দিম কেইদিনমানৰ ভিতৰত । আলোচনী গুৱাহাটীত ছপা হৈ আছে । এদিনে দুদিনে কেইপিঠিনানকৈ লেখা মোক পৰা লৈ যোৱাৰ ভাৱ নন্দ তালুকদাৰৰ । আৰম্ভ হ’ল তালুকদাৰৰ ভাগিনা— এদিনে দুদিনে বাতিপুৱাই বাবান্দাত মূঢ় অথচ অবিচলিত কণ্ঠস্বৰ— ‘চাৰ’ । ফলত কিছুদিন সন্ধিয়া সোনকালে ঘৰ সোমাই কিছু অনুবাদ সাজু কৰি ধোৱাতো বাধ্যতামূলক হৈ পৰিল । এদিন সন্ধিয়া এইদৰে এক বন্ধুক লবালবি ক’ব ক’বৰ ব্যাখ্যা কৰি কলো— যাৱই লাগিব, নন্দ কাবুলী ওলাবহি বাতিপুৱাতে । কথাষাৰ কৈ শেষ কৰিছোঁনে নাই, পিছফালৰ পৰা নন্দ তালুকদাৰ চাইকেলৰ পৰা মোৰ ওচৰতে নামি ষ্টিচিক-মাচাকটৈ টাঙি কলে— ‘কাইলৈ পুৱা যাম চাৰ ।’ জেওঁ নিশ্চয় মোৰ কথা শুনিছিল আৰু তেওঁক কাবুলী বোলাৰ ভাৎপৰ্য্য বুজি পাই মজা পাইছিল । সঁচাকৈয়ে তালুকদাৰে ঠিকমতে ভাগিনা দি মোৰ পৰা লেখা আদায় কৰি প্ৰেছত বিন্ধিল আৰু আলোচনীত লেখা ওলাইছিল । অথচ এই কাৰ্য্যটোৰ লগত তেওঁৰ ব্যক্তিগত বৈষয়িক বা অবৈষয়িক কোনো স্বার্থ জড়িত নাছিল । দাৱিষ এটা গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু তাক অনুজ্ঞাৰ নিষ্ঠাৰে পালন কৰিছিল ।

তালুকদাৰক লৈ গোৱৰ সজ্জা কৰিছিলোঁ । যেতিয়া থেগিছিলোঁ । জেওঁ ক’ব ক’ব কলেজত তেওঁৰ নিষ্ঠাৰ স্বীকৃতি খাইছিল প্ৰায় ক্ৰিয়াকৰীৰ ৰূপত । ১৯৭৭ চনৰ কথা ১৯৭৯ চনৰ ভিতৰত মই

পাণ্ডু কলেজৰ অধ্যক্ষ হৈ থাকোঁতে ভাব প্ৰবীণতাৰ কাৰ্য্যালয়—
কৰ্মীসকলৰ মুখত শুনিছিলে। এনে ধৰণৰ কথা—‘চাব, ভালুকদাৰ
চাবৰ কথা বেলেগ । বড়ৰ বেয়া, খুসুহা আহোঁ আহোঁ, ক্লাচ
থাকিলে ভালুকদাৰ চাব উপস্থিত । বাতি ন বজাব ক্লাচ, এখন
মাহ ছাত্ৰ, ভালুকদাৰ চাবে পুৰা ক্লাচ কৰিব ।’

শুনি মন ভৰি গৈছিল, তালুকদাৰৰ প্ৰতি প্ৰজ্ঞা বাঢ়িছিল । ভালুক-
দাৰৰ এই কৰ্ত্তব্যনিষ্ঠাৰ ব্যক্তিগততা নাছিল, আছিল স্ব-আবোপিত
উচ্চ নৈতিক মানদণ্ড, উচ্চ মূল্যবোধ । কৰ্মৰ ক্ষেত্ৰ সেৱাৰ
অদৰ্শৰে গ্ৰহণ কৰিছিল ।

তালুকদাৰে আমাৰ বহুতকৈ ব্যক্তিগত ভাবে আক আতিটোকে
সমূহীয়া ভাবে ধৰ্মী কৰি থৈ গৈছে ।

যোৱা কিছুদিনৰ ভিতৰৰ কথা । অসমৰ চিত্ৰকলা সম্পৰ্কীয়
গ্ৰন্থ এখনত ১৯৬১ চনত কলিকতাৰ পৰা ওলোৱা এখন আলোচনীত
প্ৰকাশিত এটা প্ৰবন্ধৰ উল্লেখ পালে। প্ৰবন্ধটো পোৱা যায় ক’ত ?
স্বাভাৱিকতে নন্দ তালুকদাৰক অৰণ কৰা হ’ল । টেলিফোনত
কথা পাতিলে। আৰু আশা কৰা মতেই আশ্বাস পালে। সোনকালেই
প্ৰবন্ধটো মই পোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিব । আৰু সচ’লটিকৈ কেইবিশমান
পিছত প্ৰবন্ধটোৰ নকল এটা মোৰ হাতত পৰিল । নকল কৰোৱা
হৈছিল তালুকদাৰৰ পুত্ৰ নে কন্যাৰ হতুৱাই । এয়া এটা বিকিণ্ড
উদাহৰণ মাত্ৰ । মোৰ দৰে কত জনে কত বাৰ তালুকদাৰৰ
আপুৰুগীয়া সংগ্ৰহ আৰু আশাশুধীয়া সেৱাৰ বাৰা উপকৃত হৈছে ।
এইদৰে এটা জাতীয় দায়িত্ব তালুকদাৰে নিজৰ হাতত ফুৰি গৈছিল ।
অশেষ ভাগ্য, অম আৰু ভালগোৱাৰে গঢ়ি ফুৰিছিল বৰ্ত্তমান আৰু
অভীভৱ মূলভ-হৰ্গত অসংখ্য আলোচনী, গ্ৰন্থ আৰু নথি পত্ৰৰে
এটা সমৃদ্ধ আৰু প্ৰণালীবদ্ধ গ্ৰন্থাগাৰ । সচাকৈয়ে নন্দ তালুকদাৰ
নিজৰ জীৱনকালতে এটা প্ৰতিষ্ঠানত পৰিণত হৈছিল ।

এনেকুৱাই আছিল নন্দ তালুকদাৰ মানুহজন । জ্যেষ্ঠ সকলৰ স্নেহ আৰু আস্থাৰ স্থল—‘আমাৰ নন্দ’, সহকৰ্মী, সহযোগীৰ বিশ্বাস আৰু সৌহাৰ্দ্যৰ পাত্ৰ—‘আমাৰ তালুকদাৰ’; ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আৰু কণিষ্ঠসকলৰ আস্থা আৰু প্ৰেৰণাৰ উৎস—‘আমাৰ তালুকদাৰ চাব’ আৰু অসমীয়া জাতীয়-জীৱনৰ অক্লান্ত অকৃত্ৰিম, উৎসৰ্গাকৃত সেৱক-কৰ্মী—‘আমাৰ নন্দ তালুকদাৰ’ ।

জাতীয় জীৱনত স্বীকৃত আৰু প্ৰতিষ্ঠিত কিমানজন ব্যক্তিৰ বিষয়ে এইদৰে কোৱা যাব পাৰে বাক ?

তালুকদাৰৰ কৰুণ মৃত্যুৰ পিছদিনা পুৱা গুৱাহাটী মেডিকেল কলেজৰ প্ৰাঙ্গনত শোকাভিভূত এগৰাকী বয়োবৃদ্ধ বিচক্ষণ ব্যক্তিয়ে কৈছিল, “চকুত ছাঁত মাৰি ধৰা চিকমিকনি হয়তো নাছিল, কিন্তু মাটিত খোপনিটো আছিল পূৰ্বাকৈয়ে ।” কিমান সচ’ল কথা । আৰু আজি অসমীয়া জাতিক এই উপকৱা চিকমিকনিতকৈ ভিতৰুৱা খোপনিৰ কিমান প্ৰয়োজন । *

• তালুকদাৰৰ মৃত্যুৰ অলপ দিন পিছতেই গুৱাহাটীৰ পৰা ওলোৱা ‘প্ৰতীতি’ নামৰ আলোচনীত প্ৰকাশিত এই প্ৰবন্ধটো পুনৰ প্ৰকাশ কৰা হ’ল ।—সম্পাদক

নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিত

ড° প্ৰফুল্লদৰ গোস্বামী

১৯৭৮ চনৰ কথা। পুনাত বহা অবিয়েক্টেল কনকাৰেকত যোগ দিবলৈ আমি চাৰিজনকে একেলগে আহা কৰিলো। এই চাৰিজন আছিল ডঃ প্ৰমোদচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্য, ডঃ নিৰ্মলেন চৌধুৰী নন্দ তালুকদাৰ আৰু মই। দীঘলীয়া যাত্ৰাত মনৰ মিল থকা যাত্ৰী হলে ভাল। আমাৰ ভিতৰত ময়ে আছিলোঁ। বকুলীয়া, বাকী কেইজন হ'ব ছাত্ৰ নহ'ব ছাত্ৰজ্বল্য। মোৰ সা-সুবিধালৈ এওঁলোকে সততে চকু দিছিল। এই বিষয়ৰ আগ বঢ়া আছিল নন্দ তালুকদাৰ। নন্দৰ লগত ভেটিয়াৰ পৰা মোৰ সম্পৰ্ক অলপ ঘনিষ্ঠ হয়।

পুনাৰ সভা শেষ হ'লত আমি যাত্ৰা কৰিলো বাল্গালোৰলৈ। তাত নন্দ তালুকদাৰৰ লগত থকা বক্তৃতাৰ জোৰত আমি আগলী ধাক্কাবলৈ সূচাগ পালে। দাস নামৰ এক ইনজিনিয়াৰৰ ঘৰত। আমি তাত ছুৰাতি আছিলোঁ। বাল্গালোৰৰ পৰাই আমি বাহেবে গৈ মহীশূৰৰ বায়ুশুষ্কী মন্দিৰ, কৃষ্ণৰাজ সাগৰৰ মাজ বাটত পালে। টিপু চুলতানৰ সমাধি ত্ৰীৰঙ্গপতনক নামে ঠাইত। মনোমোহা কন্দাৰন উদ্যান আমি চালোলৈ। বাহৰ টিকেট কটা, কলৈ যাব লাগিব কি কৰিব লাগিব সকলোতে নন্দ উৎসাহী। বাল্গালোৰৰ পৰা বাহেবে আমি ভেলোৰৰ মানেৰে গৈ মাজাজ পালোঁ। মাজাজত ভেটিয়া মে মাহত অজিলাত গৰম। গৰমৰ কাৰণেই আমি চহৰখনত সবহ হুৰাচকা নকৰিলোঁ। আনহাতে বাহত গৈ আমি কাকিপুৰ, মহাবলীপুৰ, আদি পুৰি ঠাইৰ মঠ-মন্দিৰ, পুৰি ভাৰ্য্য আদি চাই আনন্দ লভিলোঁ।

এই দীঘলীয়া ভ্রমণটোত নম্ৰ আৰু উৎসাহী নন্দ তালুকদাৰ সাহচৰ্য্য আছিল তৃপ্তিদায়ক । ইয়াৰ পিচত নন্দই মোৰ তলত আৰম্ভ কৰিলে গবেষণা । আনন্দবাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ বিষয়ে সমল গোটাৰৰ অৰ্থে তেওঁ যিমান কষ্ট কৰিলে সিমান কষ্ট সাধাৰণ গবেষকে নকৰে । অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ ঊশ'ৰও ত্ৰিবামণুব, কলিকতাৰ সাহিত্য পৰিষদৰ পুথিভঁৰাল, নেশ্যনেল লাইব্ৰেৰী আদিলৈ গৈ তেওঁ তুলভ সমল আহৰণ কৰিলে । তালুকদাৰৰ ইংৰাজী ভাষাৰ জ্ঞান আছিল দুৰ্বল, মই যিমান পাবোঁ কাট কুট কৰি দিওঁ, কেতিয়াবা বিৰক্ত হৈ টানটেকৈও কওঁ । নন্দই মান ননে শুনি থাকে আৰু যি দিহা দিওঁ মানিবলৈ যত্ন কৰে । এওঁৰ সততা আৰু আন্তৰিকতাৰ কাৰণেই মই তেওঁক আপোন মানুহৰ দৰে যথাসক্তি সহায় কৰিছিলো । খিচিহ দাখিল কৰা হ'ল, পৰীক্ষকৰ অক্ৰমোদনো আছিল, দুৰ্ভাগ্য বশতঃ কলাকল ঘোষণা কৰিব পৰাৰ আগেয়ে নন্দ হাঁওকৈ আমাৰ মাজৰ পৰা অন্তৰ্হিত হ'ল । ডিগ্ৰীটো অৱশ্যে মৃত্যুৰ পিচত ঘোষণা কৰা হ'ল ।

এই মূল্যবান গবেষণা কৃতি এতিয়া ছপাই উলিয়াব কোনে ? এই প্ৰসঙ্গত কথা এটা মনত পৰিছে । গবেষণাৰ কালত নন্দ তালুকদাৰে ঢেকিয়াল ফুকনৰ অসমীয়া ল'ৰাৰ মিত্ৰ'ৰ প্ৰথম সংস্কৰণ পোৱা নাছিল, পাইছিল গুণাভিবাম বৰুৱাই সম্পাদন কৰি ছপোৱাখন খিচিহ দাখিল কৰাৰৰ পিচতহে প্ৰথম সংস্কৰণৰ কপি এটা মোৰ হাতলৈ আহে । এই দুপ্ৰাপ্য কিতাপখনো ছপাই উলিওৱা দৰ্কাৰ ।

পুৰণি আলোচনী, পুৰণি কিতাপ আদিৰ প্ৰতি নন্দৰ আকৰ্ষণ আছিল প্ৰবল । এওঁ পাবিলে এনে বস্তু সংগ্ৰহ কৰিছিল, কলত নন্দই ভাঙাৰৰ পৰা সময়টো আনে সহায় লাভ কৰিছিল । মই কমজাকাত ভট্টাচাৰ্য্যৰ বচনাৱলী গোটাৰৰ সময়ত এখন বচনা নন্দই বৰপেটাৰ পৰা কপি কৰি আনি মোক দিছিল ।

উজল চকুৰে এই গুৰু গুৰু মানুহজনৰ বিয়োগত মই যি
বেজাৰ পাইছোঁ সি মোৰ ব্যক্তিগত অজুতুতি । ডাঙৰ কথা,
পুৰণি বস্ত্ৰৰ মোল বুজা আৰু গুণী মানুহৰ ক্ৰিয়া-কলাপ বৰ্ণনা
কৰি তেনে মানুহক জীৱনীৰ মাজেদি জীৱাই ৰাখিবৰ চেষ্টা কৰা
লোক নন্দ তালুকদাৰৰ উপৰি আৰু কেইজন আছে? তেওঁ নন্দ
তালুকদাৰৰ মৃত্যু সেইকাৰণে আমাৰ জাতীয় ক্ষতি ।

সাহিত্য-প্ৰাণ নন্দক সুঁৱৰিছোঁ।

ড° গোলোক চন্দ্ৰ গোস্বামী

আজি নন্দক সুঁৱৰিছোঁ। নন্দৰ স্মৃতি মোৰ অন্তৰত সদায় সজীৱ হৈ আছে, ই চিৰদিন একেদৰেই সমুজ্জ্বল হৈয়ে থাকিব।

নন্দ তালুকদাৰ অসমী আইব এজন সুসন্তান, অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ এজন অতি নিষ্ঠাৱান নীৰৱ সাধক। তেওঁক নিঃসন্দেহে অসমীয়া সাহিত্য-প্ৰাণ আখ্যা দিব পাৰি। নন্দৰ পঢ়াশলীয়া ছাত্ৰাৱস্থাতে সাহিত্যৰ প্ৰতি নিচা লাগিছিল। তেতিয়াৰে পৰাই তেওঁ অসমীয়া সাহিত্যৰ পুথি-পাঁজি আৰু আলোচনী আদিত সন্ধানত বত তৈছিল আৰু সংগৃহীত গ্ৰন্থ অতি সযতনে সংৰক্ষণ কৰিছিল। মহাবিদ্যালয় আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষা-প্ৰশিক্ষাই নন্দৰ সাহিত্য-আকাশৰ পৰিধিও ক্ৰমে বিস্তাৰিত কৰি নিছিল, লগে লগে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যক আপুৰুগায়ী হুপ্তাপ্য পুথি পাঁজিৰ অন্বেষণ আৰু আহৰণত ততোধিক উৎসাহ-উদ্বীপনা লাভ কৰিছিল। অতি লাগতিয়াল হুপ্তাপ্য পুথি অসমৰ, ভাৰতৰ আৰু দেশ-বিদেশৰ বিভিন্ন গবেষণা প্ৰতিষ্ঠানৰ সংগ্ৰহালয়ৰ পৰা ফটো কপি বা মাইক্ৰ'ফিল্ম কপি কৰি হ'লেও তেওঁ সংগ্ৰহ কৰিছিল। এনে নিচা আৰু মনোবলৰ কাৰণেই তেওঁক আৰ্থিক বা অন্য কোনো প্ৰকাৰৰ দুৰ্বলতাই কোনো কালে হেঁচা দি বাধিব নোৱাৰিছিল। ডাকবীয়া অৰ্থোপাৰ্জনেৰে ঘৰৰ পোহপাল দিও কিতাপ কিনাত তেওঁ কোনো দিনে কুশণালি নকৰিছিল। আৰু তেনেকৈয়ে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ বহুমূলীয়া পুথি ভৰাল এটা নিৰ্মিত হৈছিল। ঘৰ-সংসাৰ চলাই মহাবিদ্যালয়ৰ অধ্যাপনা আৰু অন্যান্য সামাজিক কাম-কাজৰ ব্যস্ততাৰ মাজতে সময় উলিয়াই তেওঁ পুথি ভৰালটোৰ কিতাপ-পত্ৰ

আক আলোচনী আদিৰ প্ৰবন্ধ-পাতিৰ বিৱৰণাত্মক টোকাও তৈয়াৰ কৰি ৰাখিছিল। কিবা গল্প, কবিতা, প্ৰবন্ধ কেতিয়া কোন আলোচনীত ওলাইছিল নন্দৰ ওচৰত খবৰ কবিলেই তাৰ সকলো সম্বন্ধ পোৱা গৈছিল। নানাজন প্ৰস্তুকাৰে আনকি নিজৰ গল্প, কবিতা, প্ৰবন্ধ আদিকো প্ৰয়োজনৰ সময়ত নিজৰ হাতত বিচাৰি নাপালে আমাৰ ‘আৰ্কিভিষ্ট’ নন্দ তালুকদাৰৰ ওচৰ ক্ৰাশিৰ লগী হৈছিল।

পুথিভঁৰালটোক তেওঁ মন্দিৰৰ দৰে পৱিত্ৰ জ্ঞান কৰি আটোম টোকাৰি কৈ ৰাখিছিল। অসমীয়া কেইবাগৰাকীও বিশিষ্ট সাহিত্যিক আৰু গৱেষকে তেওঁৰ পুথি-ভঁৰালৰ পৰা পুথি খাবলৈ নি সেইবোৰ ঘূৰাই দিয়া নাছিল, অথবা হেৰুৱাইছিল। সেই কাৰণে নন্দই অত্যন্ত চুংখ পাই অনিচ্ছা স্বৰ্বেও পিচলৈ কাকো কোনো কিতাপ-পত্ৰ খাবলৈ নিদিবলৈ সংকল্প কৰিছিল। সেইবুলি, যাব নিতান্ত প্ৰয়োজন, তেওঁ গৈ তেওঁৰ ঘৰতে পঢ়ি টোকা আদি কৰি অনাত অকনো বাধা নাছিল; বৰং তাৰ সকলো সুবিধা তেওঁ কৰি দিছিল। মোৰ মনত আছে, স্নাতকৰ কাব্যপ্ৰভাখনৰ সংকলনৰ সময়ত কেইবাটাও কবিতা আমি সংগ্ৰহ কৰিব পৰা নাছিলোঁ; নন্দই উপযাচি সেইবোৰৰ সংগ্ৰহৰ দায়িত্ব লৈছিল, আৰু নিজৰ সংগ্ৰহৰ পৰাই সেইবোৰ নিজে আৰু তেওঁৰ পুত্ৰৰ হতুৱাই নকল কৰাই যোগান ধৰিছিল।

নন্দ তালুকদাৰ আছিল প্ৰধানতঃ সমালোচক আৰু জীৱনীকাৰ। অসমীয়া সাহিত্যকাৰ সকলৰ কি পৰলোকগত, কি জীৱিত, সকলো লিখকৰ সকলো তথ্য তেওঁ সংগ্ৰহ কৰি ৰাখিছিল। অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ পূৰ্বাৱসিকলৰ যুত্থাৰ লগে লগে, সেয়েহে, নন্দৰ সমালোচনাত্মক জীৱনী আমি সকলোৱে পঢ়িবলৈ পাইছিসে। তেওঁৰ আলোচনাবোৰ যে অতি গভীৰ সমালোচনা মূলক আছিল তেনে নহয়, এইবোৰত তেওঁ পাৰ্য্যমানে তথ্য আৰু তথ্য দাঙি ধৰিবলৈ

চেষ্টা কৰিছিল। নানান উধ্যাসমূহ আছিল কাৰণেই তেওঁৰ লিখাবোৰে সকলোৰে মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিছিল।

অসমীয়া সাহিত্য সম্পৰ্কীয় উধ্যাপতিৰ তেওঁ ভঁৰাল স্বৰূপ আছিল; প্ৰত্যেক বছৰে গোটেই বছৰটোৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষা আলোচনীৰ পাতত, বিশেষকৈ অসমবাণীত, তেওঁ দাঙি ধৰিব পাৰিছিল। তেওঁৰ এনে আলোচনাৰ পৰা আমি যথেষ্ট উপকৃত হৈছিলোঁহঁক।

১৯৭০ চনৰ পৰা ১৯৮৩ চনলৈকে মাত্ৰ তেওঁৰ বছৰ কালৰ ভিতৰতে আঠখনকৈ পূৰ্ণাঙ্গ জীৱনী আৰু দুখনকৈ বৃহৎ জীৱনীসংগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিব পৰাটো নন্দৰ চৰম অধ্যয়নৰ পৰিচায়ক বুলি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব, ই তেওঁৰ এটা ডাঙৰ কৃতিত্ব। এই কালছোৱাৰ ভিতৰতে তিনিগৰাকী কৃতী সাহিত্যিকৰ ৰচনাৱলীও তেওঁ সম্পাদন কৰি উলিয়াইছিল। এইবোৰৰ উপৰিও কেইবাখনো পুৰণি অসমীয়া অঙ্কীয়া নাট আৰু কাব্য তেওঁৰ সুসম্পাদনাত প্ৰকাশ হৈছিল।

তত্ত্বাত্মকমূলক মনটোৱে নন্দক কেতিয়াও জ্বিৰণিকে নিদিছিল। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতি, অসম একাডেমী আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ দৰে অনুষ্ঠানৰ গুৰু দায়িত্ব নিয়ামিকৈ পালন কৰিও সেইবোৰৰ যাজতে সময় উলিয়াই নন্দই গবেষণাও কৰিছিল। তেওঁৰ গবেষণাৰ বিষয় আছিল ‘আনন্দবাহু ঢেকিয়াল ফুকন আৰু উনবিংশ শতিকাৰ আগভাগত অসমৰ নৱোদয়’। দুৰ্ভাগ্যৰ বিষয়, কৃতিত্বৰে গবেষণা শেষ কৰি গৱেষণাগ্ৰন্থ বিশ্ববিদ্যালয়ত দাখিল কৰিলে যদিও জীৱিত কালত তেওঁৰ ডিগ্ৰীলাভ সম্ভৱ নহ’ল। নন্দৰ আশান্তৰীয়া প্ৰচেষ্টাত স্বীকৃতি স্বৰূপে বিশ্ববিদ্যালয়ে গৱেষণামূলক উচ্চতম পি এইচ. ডি. ডিগ্ৰী মৰণোত্তৰ কালতহে প্ৰদান কৰিব লগা হ’ল। তেওঁ যে অকালতে আমাক সকলোকে হৰণী কৰি এৰি থৈ গুচি গ’ল!

নন্দক মই ছাত্ৰ ৰূপেও পাইছিলোঁ; অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ

স্নাতকৰ সন্মান (বি. এ. অনাৰ্ছ) আৰু স্নাতকোত্তৰ, — ছয়োটা শ্ৰেণীতে তেওঁ যোৰ এখন অতি সবসৰু ছাত্ৰ আছিল । ছাত্ৰ হিচাবে নন্দ যে অতি তীক্ষ্ণ আছিল এনে নহয় । নন্দনা কথা জানিবলৈ, শুবুজা কথা বুজিবলৈ তেওঁৰ যি অলুসন্ধিসা, যি নিষ্ঠা, যি দায়িত্ব বোধ আৰু অধ্যৱসায়, সেয়ে তেওঁক শিক্ষকসকলৰ অতিশয় প্ৰিয় পাত্ৰ কৰি তুলিছিল । নন্দৰ অলুৰখন গাঙিল অতি সৰল, অতি উদাৰ । তেওঁৰ এই সবলতা, উদাৰতা আৰু অলুৰখোলা হাঁহিয়ে সকলোকে মুগ্ধ কৰিছিল ।

নন্দৰ অকাল আৰু আকস্মিক বিয়োগ অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ কাৰণে এটা অপূৰণীয় ক্ষতি, আমি তেওঁৰ পৰা আৰু বহুতো আশা কৰিছিলোঁ । অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ সেৱাৰ অৰ্থে প্ৰস্তুত কৰা বহু আঁচনি তেওঁৰ অসম্পূৰ্ণ হৈয়ে ব'ল তথাপি যিখিনি অৱদান দি গ'ল তাৰ কাৰণেই অসমৰ শ্বখীসমাজে নন্দক চিৰদিন শূঁৱৰিব লাগিব ।

সাহিত্য-প্ৰাণ নন্দ তালুকদাৰৰ কিবা এটা দ্বাৰী সৌৱৰণীৰ ব্যৱস্থা কৰিব পাৰিলে ভাল হয় । তেওঁৰ গুণস্বৰূপ অসমীয়া ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতি প্ৰেমী বাইজে এনে এখন অক্লান্ত অৰুচ নীৰৱ নিঃস্বাৰ্থ সাহিত্য সেৱীৰ স্মৃতিৰ হকে অবিহণা যোগাবলৈ কাৰ্পণ্য নকৰিব বুলিয়েই যোৰ একান্ত বিশ্বাস । নন্দৰ আত্মাই আনন্দধামত চিৰশান্তি লাভ কৰক । •

ড° নন্দ তালুকদাৰ : সমাজ বুৰঞ্জীৰ অন্যতম খনিকৰ

শ্ৰীমণী তালুকদাৰ

প্ৰয়াত সাহিত্যিক—সমালোচক অধ্যাপক ড° নন্দ তালুকদাৰৰ কথা মনত পৰিলেই এটি আধৰুৱা জীৱনৰ অনুভূতি মনলৈ আহে। আনহাতে বিশ্বকবি বৰাদ্ৰনাথ ঠাকুৰে কৈছিল যে যি ফুলটি মুকুটোতে মাটিত সৰি পৰিল বা যি নদীয়ে মৰুৰ পথত জলধাৰা হেৰুৱাই পেলালে তাৰো সাৰ্থকতা কেতিয়াও হেৰাই নেযায়। কবিৰ আধ্যাত্মিক দৃষ্টিৰে বিশ্বকৰ্ত্তাৰ গুচৰত নিবেদন কৰা এই আকৃতিয়ে সৃষ্টিৰ তান্ত্ৰ-নিহিত জীৱন দৰ্শনৰ কথা কে সূচায়। অকল সময়ৰ মাপক ঠিৰ সফলতা বা বিফলতাৰ নিৰ্ণয় হ'ব নোৱাৰে, ধৰ্মৰ প্ৰচেষ্টাৰ মাজতহে মানুহৰ কৃতিত্বৰ অভিলেখ বিচাৰি পোৱা যায়। প্ৰয়াত ড° নন্দ তালুকদাৰৰ অবদানৰ বিচাৰো আমি তেনে দৃষ্টিৰেই কবিৰ লাগিব। বৰ্ত্তমান জগতৰ সা-সুবিধা তথা আৰ্থ-সামাজিক ক্ষেত্ৰত নিচপৰা বৰনগৰ অঞ্চলৰ এজন সংগ্ৰামী ডেকাই আত্মবিশ্বাস আৰু আত্মপ্ৰচেষ্টাৰ মাজেৰে সাহিত্যিক-সমালোচক হিচাপে সনগ্ৰ অসমত নিজে প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাৰ লগতে অসমীয়া সমাজ তথা সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ জগতলৈ যথেষ্ট অবিহণা যোগাই গ'ল। আটেকুৰি বছৰৰ দেহনা পাৰ হৈয়েই অভাবনীয় ভাৱে পথ দুৰ্ঘটনাত অকালতে মৰি যোৱা এই ফুলপাহ,— বাস্তৱ জীৱনৰ মকতুমিত সোঁত হেৰুৱাই পেলাৱা এটি উজ্জ্বল প্ৰবাহ— আমাৰ স্মৃতিৰ মণিকোঠাত সঞ্চিত হৈ ৰ'ল। বিশ্বকবিৰ বাণীৰ যেন সাৰ্থকতা বিচাৰি পাওঁ তেনে এগৰাকী ব্যক্তিৰ চমুজীৱন কালত ৰচিত আৰু সম্পাদিত কেইবাখনো পুথিৰ মাজত।

সদা-হাস্যমুখ ড° নন্দ তালুকদাৰৰ সমাজ-সচেতনতাৰ কথা আমি ব্যক্তিগত সাক্ষাৎৰ মাজেৰে গম পাইছিলো। চাইকেলখন লৈ বিশাল

গুৱাহাটীৰ বাটে পথে ঘূৰি কুৰা বিছোংসাহী ব্যক্তিজনক লগ পালেই আলোচনাৰ পাতনি মেলিছিল সামাজিক অৱস্থানৰ বাতৰিৰে নাইবা অসমীয়া সাহিত্য সংস্কৃতিৰ বিষয়ে কি কবিব পাৰি সেই দৃষ্টিৰে। ডঃ তালুকদাৰে পূৰ্বণি পুথি-পাঁজি, আলোচনী আদি সংগ্ৰহ কৰি ভাল পাইছিল, তেওঁৰ ঘৰত তথ্য-সমৃদ্ধ পুথিভঁৰাল এটি গঢ়ি তুলিছিল। মনত পৰে আমাৰ পৰা অসমীয়া কথাছবিবোৰৰ প্ৰচাৰ পুস্তিকাবোৰা সংগ্ৰহ কৰিছিল। তেওঁ জানিছিল যে এইবোৰ সমাজ বুৰঞ্জীৰ একোখিলা অমল্য পাত হৈ বৰ। বিশেষকৈ অসমীয়া মানুহৰ স্মৃতি-সঞ্চয়ৰ বাস্তৱ দৃষ্টিভঙ্গী অতি কম। সেয়েহে আশি মাত্ৰ দুকুৰি বছৰৰ আগৰ বিভিন্ন ঘটনাবাজিৰো সঠিক বিবৰণ পোৱা নাযায়। অকল কিছুমান ব্যক্তিৰ স্মৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিতো জাতি এটাৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক উপান-পতন আৰু উত্তৰণৰ বাবে চলা অৰ্হনিশ, প্ৰচেষ্টাৰ অভিলেখ উত্তৰ পুৰুষলৈ থৈ যাব নোৱাৰি। এই দৃষ্টি আছিল নন্দ তালুকদাৰৰ, আৰু তেওঁৰ অকাল বিয়োগত সেই দিশৰে অসম পৰোক ভাবে সমাজবুৰঞ্জী গঢ়োতা ব্যক্তিগৰাকীকে হেঁকৰাই নিঃস্ব অন্তৰ কৰাটো স্বাভাৱিক।

ডঃ তালুকদাৰে সততে একে অকলৰ মানুহ হিচাপে যোক বৰনগৰৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিবলৈ ছেচা দিছিল। নিজেও সেই দিশত যোগাই যোৱা বৰঙনিও উল্লেখনীয়। অনুজোপম হাঁহিমুখীয়া সেই গৰাকী ব্যক্তিক মনত পৰিলেই সেইবোৰ স্মৃতিয়ে জুৰি দি ধৰে। ১৯৬২ চনৰ চীনা আক্ৰমণৰ পিচতেই জীৱনাব্যয়ণ শাস্ত্ৰীৰ উদ্যোগত আৰু জীৱামপ্ৰসাদ বেজবৰুৱাৰ আন্তৰিক প্ৰচেষ্টাত স্থাপিত অসম লেখক সমিতিৰ নম্বৰ অৱস্থানটি যেতিয়া বহুবছৰে নিশ্চিন্ন হৈ আছিল, তেতিয়া ডঃ নন্দ তালুকদাৰেই অধ্যাপক বোম্বেশ দাস, ডঃ হেমন্ত কুমাৰ শৰ্মা আৰু আমাক সৈ পুনৰ জীৱিত কৰি তুলিছিল। লগতে ডঃ বাণীকান্ত কাকতিৰ

আপুগগীয়া প্ৰবন্ধ কিছুমানৰ সঙ্কলন এখন উক্ত সমবায় যোগে প্ৰচাৰ কৰি মৃত অন্তৰ্জাতিত কাৰ্য্যতঃ প্ৰাণ সঞ্চাৰ কৰিছিল।

আমাৰ সমাজ-সংস্কৃতিৰ বুৰঞ্জীৰ তথ্য সংৰক্ষণ, মহৎ লোকৰ জীৱনী সংগ্ৰহ, প্ৰবন্ধ ৰচনা আদি আৱশ্যকীয় ক্ষেত্ৰত সজীৱনী সুধা ঢলা ব্যক্তি গৰাকীয়ে কিছু কৃত কৰ্মৰ কৃতিত্বৰ আনন্দ নিজে উপভোগ কৰাৰ আহৰি নাপালে। তেওঁৰ কেইবাখনো জীৱনীমূলক গ্ৰন্থৰ মাজত শেহতীয়াকৈ সম্পাদিত সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা নামৰ প্ৰায় চাৰে তিনিশ পৃষ্ঠাৰ সঙ্কলনটি শেষ কৰিও প্ৰকাশ হোৱা দেখিবলৈ নেপালে। পুথিখনৰ বাবে ১৯৮৩ চনৰ ২৫ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে নিজে লিখা ‘নিবেদন’ শীৰ্ষক আগকথাত ডঃ তালুকদাৰে লিখি কৰিছিল এইবুলি : “বহু বছৰ পৰিভ্ৰমণৰ ফলত জীৱনী এটি লিখি সম্পূৰ্ণ কৰা হ’ল যদিও, এই গ্ৰন্থ ৰচনা কৰি আমি অকনো আনন্দ লাভ কৰা নাই। আনন্দ লাভ কৰিব নোৱাৰাৰ বাই কাৰণ এই গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰি জননী-স্বৰূপা যি গৰাকীৰ হাতত তুলি দি পৰম সন্তোষ লাভ কৰিবলৈ আকাংক্ষা কৰা হৈছিল, যিজনাই আমাক এই গ্ৰন্থ ৰচনাৰ বাবে প্ৰেৰণা যোগাই পুথিভাণ্ডাৰ সকলো তথ্যপাতিৰ যোগান ধৰাৰ উপৰিও সুদীৰ্ঘ ছুকুৰি ছয় বছৰীয়া বিবাহিত জীৱনৰ অলেখ কাহিনী শুনাইছিল, উক্তৰ সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাৰ সেইগৰাকী সুযোগ্য সত্ৰধৰ্মিনী লক্ষ্মেশ্বৰী ভূঞা আজি ইহ সংসাৰত নাই। হয়তো ৬ লক্ষ্মেশ্বৰী ভূঞাৰ জীৱিত অৱস্থাত এই গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশ কৰিব পৰা হলে, গ্ৰন্থখনিৰ ৰূপেই সলনি হ’লহেতেন। তেওঁৰ জীৱদ্বেশাত গ্ৰন্থখনি প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা বাবে আমি দুঃখিত।”

অৰ্থচ কালৰ কি ক্ৰকুটি, সেই বছৰতে ডঃ তালুকদাৰ নিজেও জীৱতি যাবলগীয়া হ’ল, আৰু গ্ৰন্থখনিৰ আগকথা লিখা ডঃ প্ৰফুল্ল হস্ত পোখাৰীয়ে একেদৰে খেদ কৰিলে : জাতি হিচাপে আমি অলস, আমি শাৰীৰিক আৰু মানসিক দুয়োক্ষেত্ৰতে শ্ৰয় কৰিবলৈ

অনাগ্ৰহী। আমাৰ যি দুই-চাৰি কৰ্মী পুৰুষ ওলায় ব্যতিক্ৰমৰূপে
এওলোকৰ কথাও আমি পাহৰি যাওঁ। এনে স্থলত নন্দ তালুকদাৰে
ভূঞাৰ কৰ্মজীৱনৰ যি নথি সূক্ত কৰিলে সি প্ৰশংসাৰ যোগ্য।
....হুৰ্ভাগ্যৰ বিষয়, কিতাপখন ছপা কৰি উঠাৰ পিছত ডঃ তালুকদাৰ
আকস্মিক ভাৱে আমাৰপৰা আঁতৰি গ'ল, তেওঁ তাত বহন-শিহন
কৰিবলৈ সন্মত নাগালে। ”

এনেদৰে ডঃ তালুকদাৰে গবেষণা কৰি উলিওৱা ‘আনন্দবাস
চেকিয়াল ফুকন আৰু উনৈশ শতিকাৰ আগভাগত অসমত নবজাগৰণ’
শীৰ্ষক তথ্যমূলক গ্ৰন্থখনি গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰত নিবেদন কৰিও
তাৰ ভেটিত লাতকৰা ‘ডক্টৰেট ডিগ্ৰী’ মৰণোক্তৰ ভাৱেহে লাভ
কৰিলে। কৃত্তিব এনে আনন্দলাভৰ পৰাও যেন শ্বেৰমুহুৰ্ত্তত তেওঁ
বঞ্চিত হ’ল।

কিন্তু, তেওঁ নিজে এইবোৰ কৃত্তিব তথা অবিহণাৰ পৰা ব্যক্তিগত
ভাবে চৰম আনন্দলাভৰ অবসৰ নেপালেও, সমাজখনৰ বাবে অসমীয়া
সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ বিশত যোগোৱা অবিহণাবোৰ কালজয়ী হ'ব।
তেওঁৰ মুখৰ সেই পৰিচিত হাঁহিটিৰ উজল বেখাই ভবিষ্যত পুৰুষৰ
সমাজজীৱন কিছুদূৰ হলেও উজাসিত কৰিব। কৃত্তজ জাতিয়ে এই
দিশেৰে প্ৰস্তুত ব্যক্তিগৰাকীক স্মৰিব বুলি আমি বিশ্বাস কৰো।
আৰু সেই কাৰণেই আমাৰ মনত বিশ্বকবিৰ অমৰ বাদী বাৰি
বাবেগতি প্ৰতিধ্বনিত হৈছে যে,—যি নদীয়ে মৰুপৰ্বত দৌঁত
হেৰুৱালে, সেয়াও নিবৰ্ণক নহয়, হেৰাই নেযায়। স্মৃতিৰ মণিকোঠাতেই
নহয়, সমাজ জীৱনৰ উত্তৰণৰ ভেটিতো এনে প্ৰচেষ্টাৰ বৰঙণিৰ
স্থিতি সম্ভাৱীকৃত হৈ ব'ব। নন্দ তালুকদাৰ তাৰ ব্যতিক্ৰম নহ'ব।

নন্দ তালুকদাৰ : স্মৃতি চাৰণ

ডক্টৰ নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মা

মাতৃহ জন্মে, সময়ৰ সোঁতত অভ্যাস দেশলৈ গুচি যায়। সংসাৰ নামৰ সাৰ্থকতা প্ৰাণী সবৰ অহা যোৱা ক্ৰিয়াই বন্ধা কৰিছে। জন্ম বা মৃত্যু জীৱৰ স্বাভাৱিক পৰিণতি। এইকালবপৰা কাৰোবাৰ মৃত্যুত দুখ-শোক কৰিবলৈ বিশেষ কাৰণ নাথাকে; কিন্তু স্বদেশ-প্ৰাণ, কবি-সাহিত্যিক শিল্পীৰ অকালীয়, আকস্মিক আৰু অস্বাভাৱিক মৃত্যু দেশবাসীৰ বাবে, জন-গণৰ বাবে শোক দুখৰ কাৰণ হৈ পৰে, কাৰণ তেনে ভাষা-সংস্কৃতি-পূজাৰীৰ বিয়োগে মানৱনিক জগতৰ অশেষ ক্ষতি সাধন কৰে।

৩ নন্দ তালুকদাৰ তেনে এগৰাকী প্ৰখ্যাতমণ্ডা ভাষা সংস্কৃতিৰ পূজাৰী। আটেকুৰি বছৰ আয়ুস পূৰ্ণ নোহওঁতেই তেওঁ মাটিৰ পৃথিৱীৰ মৰম-চেনেহ এৰি, সাহিত্য চৰ্চ্চা পৰিহাৰ, প্ৰস্তুতকৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণ পৰিত্যাগ কৰি, সাহিত্য-সংস্কৃতি জগতৰ হীৰা মুকুট। সংগ্ৰহ-সঞ্চয় আৰু সংৰক্ষণ একলোকে এৰি থৈ তেওঁৰ প্ৰাণ-পক্ষী উৰি গ'ল নজনা-জ্ঞানা দিক্‌চৌ বনলৈ। অকল ইমানেই নহয়; স্বাভাৱিক মৃত্যুৱে তেওঁক সাধুটি ললেও অল্প সাধুনা চাব পাৰি; কিন্তু তেওঁ স্বাভাৱিক মৃত্যুৰ কবাল প্ৰাসত পৰা নাছিল, দুইবৰ প্ৰেত আঘাতত তেওঁ শেষ নিশ্বাস এৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। কলেজৰ পৰা বৃত্তি আহি পৰিয়াল বৰ্গৰ লগত দুগৰীয়সীৰ সাজ খোৱাৰ আশা বুকুত লৈ এৰুটি চিৰা-সান্নিহ খাই তেওঁ যাত্ৰা কৰিছিল। বাটতে বহি আছিল কালে। কালজনী দুট'ৰে তেওঁক অতৰ্কিত ভাৱে খুন্দা মাৰি দিলে—ভূপতিত হ'ল তেওঁ। মৰমৰ পত্নী পুত্ৰ আৰু পুত্ৰীয়াৰা মাককো তেওঁ এবাৰ মাত দিব নোৱাৰিলে। কত

সপোন, কত পৰিকল্পনা, কত - পাশা-আকাঙ্গা মুক-নিৰ্ধাৰ কৈ গ'ল।
পাক ভৌতিক দেহ সিদ্ধাব পৰা মূৰ্খৰ উদ্দেশ্য থিয়াই বিদেহী
আত্মা উৰি গ'ল। নিসাব, নিস্পন্দ, ক্ৰিতি-অপ-ভেজ-মকং-বোম্বেৰে
নিৰ্মিত দেহটি নৱগ্ৰন্থৰ আশানত ছাই হৈ গ'ল। এইদৰে, আততায়ীৰ
হাতত অৰ্থাৎ মটৰ ফুটাৰৰ প্ৰচণ্ড আঘাতত আমাৰ সকলোৰে
নবমুখ, কবি-সাহিত্যিক-ঐপন্যাসিক এম্ ইত্যাদিম আলিমেও মহা-
কালক সায়টিবলৈ বাধা হৈছিল।

৬ তালুকদাৰ নিজৰ অক্লান্ত আৰু অৰ্থপূৰ্ণ পৰিশ্ৰমৰ যিনিময়ত
আত্মপ্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা লোক, তেওঁ ভালকৈ
জানিছিল যে পৰিশ্ৰমৰ মৰ্যাদা কোনো দিনে ঘান নহয়। তেওঁৰ
অন্তৰাছাট যেন তেওঁক কিবা ইংজিত দিছিল— কৌশল-বস্তিৰ শলিতা
লাহে লাহে কমি আহিছে— কাম কৰা। আটো কুৰি বছৰ তেওঁৰ
আত্ম হৈছিল মাত্ৰ। ২৫/২৭ বছৰত নিশ্চয় এম্ এ পাছ কৰি-
ছিল। মুঠতে ২০-২২ বছৰৰ মধ্যৱৰ্তী কালছোৱাত তেওঁ একুৰি
পোন্ধৰখন কিতাপ ৰচনা কৰিছিল। আনন্দবাম ঢেকিয়াল ফুকন
আৰু তেওঁৰ সমসাময়িক কালৰ ওপৰত গৱেষণা কৰি তেওঁ
ডক্টৰেট ডিগ্ৰী (Ph. D) লাভ কৰিছিল। অৱশ্যে ডক্টৰেট ডিগ্ৰী
আত্মৰ্চনিক ভাৱে লাভ কৰাৰ আনন্দ লাভ কৰিবলৈ নিৰ্ভৰ কালে
তেওঁক সময় নিছিল। ইয়াৰ উপৰিও বিভিন্ন আলোচনী, দৈনিক,

-
১. মৰণোত্তৰ ডক্টৰেট ডিগ্ৰী। তেওঁৰ খেচিচ খনৰ নাম '*Ananda Ram Dhekial Phukan and Early Nineteenth Century Renaissance in Assam* গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ
প্ৰাক্তন কলাত্মক আৰু লোকসংস্কৃতি বিভাগৰ অৱসৰ প্ৰাপ্ত
কৃষকী প্ৰফেছৰ ড° প্ৰমুদকান্ত সোণাৱীৰ তথ্যবান্ধত ৬ তালুক-
দাৰে পছন্দ কৰিছিল।

সপ্তাহিক আদি কাকতত, বিভিন্ন আন্তর্জাতিক আলোচনা চক্র উপলক্ষে ছপা হোৱা স্বাধীনতা আন্দোলন তেওঁৰ দ্বাৰা ইংৰাজী আৰু অসমীয়া ভাষাত বচিত্তিৰিবিধ প্ৰবন্ধ ছপা হৈছে। অসম সাহিত্য সভাৰ অধিবেশনৰ পূৰ্বে সেই অধিবেশনৰ সভাপতি আৰু সেই বছৰটোত প্ৰকাশিত বিভিন্ন অসমীয়া পুথিৰ ওপৰত তালুকদাৰ বচনা কৰা কেইবাটাও প্ৰবন্ধ দৈনিক আৰু সপ্তাহিক অসমীয়া কাকতত ছপা হোৱাটো এটা 'ত্ৰেডিং'ৰ নিচিনাই হৈছিল। দ্বিতীয়তে, বিশিষ্ট লোকৰ মৃত্যুৰ প্ৰসংগত শ্ৰদ্ধা জ্ঞাপন কৰি তেওঁ দৈনিক বা সাপ্তাহিক অসমীয়া কাকতত প্ৰবন্ধ লিখিছিল। এনে ধৰণৰ প্ৰবন্ধবোৰ স্মৃতিচাৰণ বৈশিষ্ট্যৰে সমুজ্জল হলেও নিৰাপত্তা আৰু মননশীলতাৰে আৱৰণ নাই।

তালুকদাৰৰ দ্বাৰা সম্পাদিত আৰু সংকলিত গ্ৰন্থসমূহৰ বিষয় আৰু প্ৰকৃতিত বিশেষৰূপে বৰ্তমান। বিভিন্ন আন্তর্জাতিক কংগ্ৰেছত অংশগ্ৰহণ কৰা, আনন্দবাহু চেকিয়াস ফুকন, নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ আদি বৰণালোকৰ বচনা সম্ভাৰ সংগ্ৰহ কৰি পদ্ধতিগতভাৱে সংকলন আৰু সম্পাদন কৰি তালুকদাৰে নিষ্ঠা, পৰিশ্ৰম আৰু স্বদেশ স্বাধীনতা আঁতৰি পৰিচয় দিব পাৰিছিল। ইয়াৰ বাহিৰেও তেওঁ 'অচিনা', 'ভিত্তিক নেওগ' স্মৃতিগ্ৰন্থ, অস্থিকাগী বায় চৌধুৰী স্মৃতিগ্ৰন্থ, অসম সাহিত্য সভাৰ পঞ্চাশ বছৰ, বোজ নীলমণি, মানস প্ৰতিমা, কল্পিত-হৰণ, পাৰিজাত গৰণ, অৰ্জুনভঞ্জন, বৰদলৈ বজাৰনী বিচিহ্ননাৰায়ণ স্মৃতিগ্ৰন্থ, আনন্দবাহু চেকিয়াস ফুকন বচনা-সংগ্ৰহ, খটামুৰ বধ আদি গ্ৰন্থ সম্পাদন কৰিছিল। সম্পাদিত গ্ৰন্থসমূহৰ প্ৰায়নিম্নাংকতে দীৰ্ঘ পৰিসৰ বিশিষ্ট ভূমিকা-টীকা-উল্লিখিত আদি সংযোজিত হোৱাৰ ওপৰিও আন আন প্ৰাসংগিক বিষয়ৰ সন্দেশ দিবলৈও চেষ্টা কৰা হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে আমি আনন্দবাহু চেকিয়াস ফুকন বচনা-সংগ্ৰহ বাৰৰ প্ৰথমটো আঙুলিটোৰ পাৰ্থক্য। এই প্ৰথমটো প্ৰায়নিম্নাংক

সমলেই 'অকনোদই'ৰ পাতৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা। ভূমিকাত সম্পাদকে
 ঢেকিয়াল ফুকনৰ পূৰ্ব পুস্তক, নিতুমাত্ৰ, কন্য, বৈশ্বকাল, শিক্ষা,
 নিব্বাট, কৰ্ম জীৱন, মিত্ৰছ পাশৰ লগত শাস্তাৰ আৰু পাতবেদন
 দাশিল, ঢেকিয়াল ফুকনৰ সাহিত্য কলা, কল্যাণ শীতি ব্যক্তিৰ,
 তেওঁৰ বিভিন্ন বচনাৰ বিষয়বস্তুৰ আভাৰ পদ্য। সেইবোৰৰ সমা
 .সোচনা. ছপা হোৱা পুথিৰ দাখৰণ টাইলৰ প্ৰাচীৰ ইণ্ডিত
 আদিৰ বিস্তৃত বৰ্ণন দিয়াৰ পাছতও গ্ৰন্থ নিৰ শেষৰ কালে
 ঢেকিয়াল ফুকনে বচনা কৰা *Note on The Laws of Bengal*
 গ্ৰন্থৰ *Preface*, ভূমিকা 'নৰ্বটৰ সংকেত দিয়াৰ জৰিয়তে বঙলা
 সমাজ-সঙ্ক্ৰতৰ ওপৰত ঢেকিয়াল ফুকনৰ দৃষ্টি কিমান গভীৰ
 আছিল— তাৰ আভাস সাধাৰণ পাঠকও পালেই সক্ষম হৈছে।
 ঢেকিয়াল ফুকনৰ দ্বাদশ অধ্যায় বিধাই এই গ্ৰন্থখনৰ 'বহুত' আমি
 বহুতই একা নাভানে। সম্পাদকে থাইলতে ইয়াৰ সংকেত আভাৰ
 দিছে। দ্বিতীয়তে গ্ৰন্থখনৰ নাম 'ঢেকিয়াল ফুকনৰ বচনা সংগ্ৰহ'।
 গতিকে ঢেকিয়াল ফুকনৰ বচনাবলী. - অসমীয়া-বঙলা বা ইংৰাজী
 যি ভাষাতেই লিখা নহওক তাত সন্নিবিষ্ট হোৱা বাঞ্ছনীয়।
 ভানুকদাৰে গ্ৰন্থখনৰ নামান্তৰণৰ সাৰ্থকতা একা কবিন্ধৈ সাৰ্থক
 ভাষে চোৱা কৰিছে। ইয়াৰ বাইবেও গ্ৰন্থখনৰ শেষভাগত ঢেকিয়াল
 ফুকনৰ জীৱনৰ উল্লেখযোগ্য ঘটনা, তেওঁৰ বচনা-মুঠা, বিভিন্ন
 সমালোচক সাহিত্যিক আদিয়ে ঢেকিয়াল ফুকনৰ জীৱন-ব্যক্তিৰ আৰু
 বৰঙনিৰ সম্বৰ্ভত লিখা বিভিন্ন বচনা, ঢেকিয়াল ফুকনৰ বংশৰ
 লোকসকলৰ সাহিত্য চৰ্চাৰ সংকেত ঢেকিয়াল ফুকনৰ বংশজাত
 আদিৰ উপস্থাপনে আনন্দবান ঢেকিয়াল ফুকন আৰু তেওঁৰ সম-
 সাময়িক সমাজখনক সামগ্ৰিক ভাৱে বচাব বিবেচন কৰাৰ প্ৰসঙ্গত
 তৎকালীন ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে আৰু ভবিষ্যতৰ অনুসন্ধিৎহ পণ্ডিত
 আৰু গৱেষকৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় ক্ষেত্ৰৰ বিবৰ্ণন কৰাওলৈও সক্ষম

হৈছে। তালুকদারৰ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ, মূল উপাদানৰ (*Source material*) লগত সুপৰিচয়, প্ৰাথমিক উৎস সন্ধানী বিচাৰ-বিশ্লেষণ আৰু মননশীলতাৰ বাস্তৱ নিদৰ্শন তেওঁৰ শেহতীয়া নিৰ্মিত ‘সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা’ শীৰ্ষক গ্ৰন্থখনি। অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যৰ নতায়মণ্ডলত এই গ্ৰন্থখনিৰ স্থান নিশ্চিত ভাবে অনন্ত। প্ৰকৃত জীৱনী-সাহিত্য ব্যক্তি বিশেষৰ প্ৰশস্তি নহয়, ব্যক্তি বিশেষৰ জীৱন-বৃত্তৰ নিৰপেক্ষ বিচাৰ বিশ্লেষণ হৈছে। জীৱনী স্বৰূপাৰ্থত সমাজ-জীৱনৰ মুকুৰ যদিও ব্যক্তি বিশেষ ইয়াৰ অৱলম্বন। ‘সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা’ গ্ৰন্থখনিত বিষয়বস্তু উপস্থাপন আৰু বিশ্লেষণৰ প্ৰসংগত বচনিতাই নিয়তভাবে নিৰপেক্ষতা আৰু মননশীলতাৰ প্ৰতি আত্মশীল মনোভাৱ পোষণ কৰিছে। গ্ৰন্থখনিত সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা, তেওঁৰ পূৰ্বপুৰুষ, ভূঞাদেৱৰ জন্ম-মৈশৱ কাণ্ড, শিক্ষা, কৰ্মজীৱন আৰু ভূঞাদেৱৰ লগত সম্পৰ্ক থকা বিভিন্ন অনুষ্ঠান আদিৰ বিশ্লেষণীয় আৰু আকৰ্ষণীয় বৰ্ণনা পৰিবেশন কৰাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত ভূঞাদেৱৰ সমসাময়িক সমাজ-জীৱনৰ প্ৰতিচ্ছবি প্ৰতিফলন হোৱা দেখা যায়। জীৱনী লিখক এক প্ৰকাৰ সমাজবিজ্ঞানীয়েই। প্ৰকৃত সমাজবিজ্ঞানীয়ে ক্ষেত্ৰৰ পৰা সমল সংগ্ৰহকৰি সমাজ আৰু সমাজৰ বুকুত সংঘটিত বিভিন্ন আচৰণৰ বাস্তৱ ৰূপ দিয়ে। অন্তহাতে জীৱনী লিখকে ব্যক্তিৰ লগত ওতপ্ৰোতভাবে জড়িত সমাজ-জীৱনৰ চিত্ৰ আওপকীয়াকৈ প্ৰতীকৰ সহায়ত অংকন কৰে। অন্তহাতে ব্যক্তিৰ বহুবচনেই সমাজ, গড়িকে ব্যক্তিৰ বিষয়ে কবলৈ গলে সমাজৰ বিষয়ে কৰা লগীয়া হয়। তালুকদাৰৰ ‘সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা’ অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যত বৰ্জিত পদক্ষেপ। এইখনি জীৱনী-গ্ৰন্থৰ সমপৰ্যায়ৰ আন কেইবাখনিও জীৱনী তালুকদাৰে ৰচনা কৰিছিল : বনফুলৰ কবি ব্ৰহ্মা, হেম বৰুৱাৰ ব্যক্তিৰ আৰু প্ৰতিভা, কনকলাল বৰুৱা, কালিৰাম শ্ৰেষ্ঠ, হেম বৰুৱা, প্ৰদীপ লাল, সীতানাথ ব্ৰহ্ম চৌধুৰী, বিবিধ

কুমাৰ বক্সা উল্লেখযোগ্য। শেষৰ খন বৰ্তমানলৈকে পাণ্ডু-
লিপি অৱস্থাতে পোহৰৰ আলো গলি আছে। তালুকদাৰে অতি কম
আয়ুসৰ ভিতৰতে দহখন জীৱনী বচনা কৰিছে। আমাৰ বোধেৰে
আজিলৈ কোনো অসমীয়া সাহিত্যিককৈ নতিলৈও প্ৰচেষ্টাৰে দহখন
জীৱনী প্ৰণয়ন কৰা নাই। নন্দ তালুকদাৰেই একক ব্যক্তি - বি-
গৰাকী ব্যক্তিয়ে ব্যক্তিগত প্ৰচেষ্টাৰে অসমীয়া ভাষাত সৰ্বাধিক
জীৱনী বচনা কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। গুণগত আৰু পৰিমাণগত—
উভয় দিশৰ ফালৰ পৰা এই জীৱনী কেইখনৰ গ্ৰন্থলৈ অস্বীকাৰ
কৰিব নোৱাৰি।

তালুকদাৰ বহুবাহী আদৰ্শৰ সম্পূৰ্ণ পৰিণতি আছিল— আদৰ্শ
আৰু নিষ্ঠা—এই দুয়েটি দিবল গুণৰ সমাহাৰ তেওঁৰ ব্যক্তিৰ আৰু
কাব্যায়ত্তোত স্পষ্ট। সাংস্কৃতিক চেতনাৰে উৎকৃষ্ট-জাগ্ৰত-অনুভূতি-
হৈ নিজৰ কষ্টোপাৰ্জিত ধন খৰচ কৰি তেওঁৰ যুত্মৰ সময়লৈকে
বৰ্চিত হোৱা অসমীয়া পদ পুথি, গীত নাটক, গল্প উপন্যাস, কাব্য-
কবিতা, জীৱনী-আলোচনা, বুৰঞ্জী-ইতিহাস তত্ত্ব-মন্ত্ৰ সম্পৃক্ত-মৌসমী
কথা, শিশু সাহিত্য পাঠাগুৰি, পত্ৰিকা সম্বাদ পত্ৰ আদি সংগ্ৰহ,
সঞ্চয়ন আৰু প্ৰণালীবদ্ধভাৱে সেইবোৰৰ বৰ্ণনাবেৰ্ণন কৰি তালুক-
দাৰে অসাধাৰণ হুপ্ৰীতি আৰু অননুকৰণীয় সাধনাৰ পৰচয়
দিবলৈ সক্ষম হৈছে। তালুকদাৰৰ গ্ৰন্থমাৰত সঙ্গৃহীত মূল্যবান
অখণ্ড হুপ্ৰাপা গ্ৰন্থৰ সংখ্যা প্ৰায় বাৰ হাজাৰ। বিভিন্ন - ভিত্তি
আৰু প্ৰৱেশক এই গ্ৰন্থ আৰু আলোচনীৰ দ্বাৰা বিধেৰাজে উপকৃত
হৈ আহিছে।

নন্দ তালুকদাৰৰ জীৱনৰ আদৰ্শ আৰু কৰ্মপ্ৰেৰণাৰ চালক
শক্তি আছিল স্বদেশ প্ৰীতি, জাতীয় চৈতন্য আৰু মাতৃভাষাৰ প্রতি-
ধ্বক পতীৰ শ্ৰদ্ধা। সাংস্কৃতিক চেতনা আৰু জাতীয় প্ৰীতি প্ৰকাশৰ
বিশিষ্ট বাধ্য—স্বদেশ সেৱা। জ্ঞান-চৰ্চ্চা, সাহিত্য-চৰ্চ্চা, সৰ্বজনীন

সেৱাৰ অগ্ৰতম অংশ। সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ অবিহনে জাতীয় সংস্কৃতিৰ বিকাশ হ'ব নোৱাৰে আৰু সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ বচনাৰ বাবে প্ৰয়োজন অতীত বোম্বুৰন। অতীতৰ প্ৰতি ঐতিহাসিক সজ্ঞাপতাই পৰম্পৰা। পৰম্পৰাৰ ওপৰতেই প্ৰতিষ্ঠিত হয় অনাগত ভৱিষ্যত। পৰম্পৰাৰ প্ৰতি দেশবাসীক জ্ঞানশীল কবি তুলিব পাৰিলেহে অভীপ্সিত সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ বচনা হ'ব পাৰে। তালুকদাৰে অভীপ্সিত সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ সৃষ্টিৰ বাবেই জীৱনী বচনাত একানপতীয়াকৈ মনোনিৱেশ কৰিছিল।

বিবল আদৰ্শৰ অধিকাৰী, শিক্ষাব্ৰতী, ভাষা-সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ একনিষ্ঠ উপাসক নন্দ তালুকদাৰ আমাৰ জাতীয়-জীৱনত জাতীয়-চৈতন্য উদ্ভাবক অপ্রতিহত আৰু প্ৰভৱক শক্তি ৰূপে ভাৱৰ হৈ থাকিব।

জয়ন্তু নন্দ তালুকদাৰ

নন্দ তালুকদাৰক স্মৃতি

ড° বীৰেন্দ্ৰ কুমাৰ ভট্টাচাৰ্য

এবাৰ পুৰণি 'জয়ন্তী'ৰ (বিহগা কবি বহু চৌধুৰী সম্পাদিত) এটা সংখ্যা বিচাৰি হাৰাথুৰি খাইছিলো। কাৰোবাৰ পৰামৰ্শ মতে উজান বজাৰৰ মেচ এটালৈ গলো। তেতিয়াই নন্দ তালুকদাৰৰ লগত চিনাকি। খীন্-মিন্ মাছুহ। চকু কেইটা আৰু হাঁহিটোৱে কেৱল গাচল মাছুহটোৰ ভিতৰখন প্ৰকাশ কৰিছিল। মই আলোচনীখন তেওঁৰ ভাতে পালো। পুৰণি অসমীয়া কিতাপ আৰু আলোচনা সংগ্ৰহ কৰাৰ অভ্যাস তেওঁৰ তেতিয়াৰ পৰাই আছিল। ছাত্ৰজন এদিন গৃহস্থী হ'ল, পাণ্ডু কলেজত অধ্যাপকৰ পদো পালে। কিন্তু সংগ্ৰহ বৃত্তি পৰিহাৰ নকৰিলে। জাৰ্মান বোমাষ্টিক জাতীয়তাবাদৰ এটি মূল মন্ত্ৰ আছিল, 'সাহিত্যই জাতিৰ আত্মা প্ৰকাশ কৰে।' 'আত্মা' মানে অস্তব জীৱন। কহু সৰা-লোচক বেলিকাকিলেও এনে এটা মন্ত প্ৰকাশ কৰিছিল। আমাৰ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাইয়ো এনে এটা মন্ত আমাক দি গৈছে। নন্দ তালুকদাৰেও ভাৰা সাহিত্যিক জাতীয় উন্নতিৰ সিংহ দ্বাৰা বুলি গণ্য কৰিছিল। নহ'লে দৰতে পুৰণি অসমীয়া কিতাপ আলোচনীৰ আনুসঙ্গীয়া পুৰিডবাল কিয় কৰিলোহেতেন? (এই পুৰিডবালটো হাতীভাৱে সংৰক্ষণ কৰিলেহে নন্দ তালুকদাৰৰ আত্মাই শান্তি পাব। বিবিৰু কুমাৰ বৰুৱা আৰু নূৰা কুমাৰ ভূঞাৰ পুৰিডবাল দুটাও আনুসঙ্গীয়া। সেই দুটাও সংৰক্ষণ কৰাটো জাতীয় কৰ্তব্য। ~~কিন্তু~~ নন্দ তালুকদাৰৰ স্মৃতিৰে মাক্স।

এদিন নন্দ তালুকদাৰে বাটত গাই বোৰা গৈছে

আহিবচোন, আপোনাৰ কবিতা কেইটামান পঢ়িবিহি। মই টেপ্-বেকৰ্ড কৰিম।” এইবিলাক কবিশলৈ মোৰ মনে সহজে আগবাঢ়ি নেযায়। কাচৰ মুখ চলন্ত সোমাই থকা দৰে মোৰ মনটো নিজৰ ভাবৰ চলন্ত মাজত সোমাই পৰে। যোৱা নহ’ল। কিবা এটা অনীহা নে লাঞ্জে সদায় হেঁচা মাৰি ধৰে। ভাব হয় “এইবোৰ লেখাৰে ছদ্মিনো নিজাওঁ। বেকৰ্ড কৰি লাভ কি?” কিন্তু সেই-দিনা নন্দৰ সংগ্ৰহৰ আকাজক্ষা নতুন দিশত বঢ়াৰ ইঙ্গিত পালে। ডেওঁ কেইবাজনো কবিৰ নাম ক’লে যাৰ কণ্ঠ তেওঁ ধৰি ৰাখিছে। কিমান কণ্ঠস্বৰ সংৰক্ষিত হৈ আছে নেজানো। এইবোৰ সংগ্ৰহো সুলংবক্ষিত হওঁক তাৰ কামনা কৰিলো।

জীৱনত বহু লিখিলো। গুণৰ কথা নকওঁ, কাৰণ বহুত লেখা সাংগঠিক। কিন্তু সেইবোৰৰ লেখ লোৱা মানুহৰ সংখ্যা অতি কম। প্ৰকাশক সকলে সদায় নতুন বচনা বিচাবে, কিন্তু তেওঁ লোকৰ চকু সদায় বজাবত। লেখকৰ অন্তৰত কি আছে তাক ডেওঁলোকে বিচাৰ নকৰে আৰু তৃতীয় নয়নটিৰো অভাৱ। গুণ-বাদী সমাজত সাহিত্যও বজাবৰ বস্তু হৈ পৰিল। প্ৰকাশকসকলে লেখকসকলক শোষণ কৰে। প্ৰকৃত সাহিত্যসেৱী সকলে কিন্তু সাহিত্য আৰু সাহিত্যিকৰ গুণ প্ৰকাশলৈহে চকু দিয়ে। এনেবিলাক হুখৰ সময়ত নন্দ তালুকদাৰলৈ মনত পৰে। এজন লেখকে ক’ত কি লিখিলে, কিমান গ্ৰন্থ কেতিয়া লিখিলে কোন আলাচনী কোনে সম্পাদনা কৰিছিল, কাৰ জন্ম আৰু মৰণ কেতিয়া—এইবোৰ তথ্য ডেওঁ গোটেই কৰে। ডেওঁ লেখকৰ প্ৰকৃত বহু আছিল। প্ৰকাশক সকলৰ বজাবৰ চিন্তাৰ তুলনাত নন্দ তালুকদাৰৰ দৰে সাহিত্য-সেৱাৰ সোৱাদ ভাৱ উচ্চ খাপৰ।

বকৱাস কৰিতাবোৰ ‘অৰ্চিমা’ নামৰ সংকলনত ডেওঁ হ’লে অৰ্জুনাৰ কথা আৰু কবিতা বাহুৰে হুজুৰা

পাহৰি পেলালেহেঁতেন। অমূল্য বোৰ বহু আৰু সহপাঠী আছিল। কিন্তু অমূল্যৰ আচল বহু হ'ল নন্দ তালুকদাৰ। এইবাবে মই নন্দৰ ওচৰত চিৰ কৃতজ্ঞ। অমূল্যই যেনেকৈ গম্ভীৰ কবিতা-বোৰ লোহৰলৈ আনিছিল নন্দই তেনেকৈ অমূল্যবোৰ আনিলে। লগতে ৬ ঘটি নাৰায়ণ বৰ্মা, জীবন বৰুৱা আৰু জীৱীন দত্ত বৰুৱাও আমাৰ কৃতজ্ঞতাৰ পাত্ৰ। যতি নাৰায়ণে অমূল্যৰ কবিতা-বোৰ গোটাই থৈছিল। বন বৰুৱাৰ হাততো কিছু বহু আছিল। সেইবোৰ নন্দই তেওঁলোকৰ পৰা আনিলে। মুনীন দত্ত বৰুৱাও অমূল্যৰ সহপাঠী আছিল। তেওঁ 'অচিন্তা' খন হুলাই উলিয়ালে।

হেম বৰুৱাৰ দৰে গুণী আৰু সববৰহী লোক অসমত অতি কমইহে ওলাব। হেম বৰুৱাৰ নাম দ্বিতীয় ৰাজনৈতিক আৰু বুদ্ধিজীৱী মহসতো জনাজাত আছিল। তেওঁৰ নাম ৬ সজ্জিয়ানন্দ হীৰানন্দ বাৎসায়ণ, আৰু জনাজাত আইনবিল এল এম সিংহীৰ মুখতো শুনিছিলো। সিংহীয়ে কৈছিল, "হেম বৰুৱাৰ জন্ম বা মৃত্যু বাৰ্ষিকী দ্বিতীয় পাতক। মই সব লোপ্ৰকাৰে সহায় কৰি দিম।" তেওঁ লোকসভাৰ কামৰ মাজতে এসমীয়া আধুনিক কবিতাৰ সংকলন এখন ইংৰাজীত উলিয়াইছিল, আৰু পুথিও বচনা কৰিছিল। তেওঁৰ 'পছোৱা' সম্পাদনা আৰু 'বামৰেহ'লৈ দিয়া কবিতা আদিৰ বৰঙনিৰে চল্লিশ-পঞ্চাশ দশকৰ সাহিত্যৰ পৰিবেশত নতুনৰ আনিছিল। ৰাজনীতিতো তেওঁৰ বৈৰিষ্ট্য আছিল। গাৰ্বৰ মাজতে তেওঁক সোহকৰ শাৰীতে থৈছিল। দৌলানালৰ এখন খেতিয়কে মোক ১৯৬৪ (৭) চনত কৈছিল, "নেহৰুৰ পিছত ভাৰতৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী হ'বৰ বাবে হেম বৰুৱাই উপযুক্ত হ'ব।"

জৱাহৰীৰ 'পাৱিত্ৰ' ঠিক ইংৰাজ কবি অডেনে কোৱা 'পাৱিত্ৰ'। 'The public is passive or at most, curious.' 'পাৱিত্ৰ' বৰুৱা বোলে নোলাৱ। বহুতে বহি অৱ কাগজ পঢ়ে, যেতিয়া

বা টেলিভিছ্যন চায়। 'পাৱিকে কাবোবাক ভাল পালেও ঘৰৰ পৰাই পায়। জানিব খুজিলেও লেখাৰ যোগেদি জানিব খোজে। তেওঁলোকে ইজনে সিজনৰ পৰা দূৰৈত থাকি নিৰ্জনতা উপভোগ কৰে। শেষ জীৱনত হেম বৰুৱা এনে 'পাৱিকৰ' মাজত থাকিব লগীয়া হৈছিল। নন্দ তালুকদাৰৰ হেম বৰুৱাৰ প্ৰতি অসীম শ্ৰদ্ধা আৰু ব্যক্তিগত আত্মগত্যা আছিল। তেওঁ হেম বৰুৱাক কৈ মোলি অসম সাহিত্য সভাৰ সভাপতি হ'বলৈ সন্মত কৰাইছিল। তেওঁৰ লেখাবোৰ সংগ্ৰহ কৰি প্ৰকাশৰ বাবে উদগনি দিলে। শেহলৈ যেতিয়া বৰুৱা বিপক্ষৰ অত্যাচাৰ যুঁজত আঘাত পাই শৰণয়া ল'ব লগা হ'ল, তেতিয়াও নন্দই তেওঁক তাহানিৰ শিষ্য হিচাপে আৱৰি বখাদি আৱৰি ৰাখিলে। শ্ৰদ্ধাৰে আৰু বিপদত এবাৰ মাত দি।

নন্দ তালুকদাৰক এটা কামৰ বাবে সকলোৱে শলাগা শুনিছিলো। সেইটো সাহিত্যিক আৰু সাহিত্যিক সকলৰ জীৱনী ৰচনা আৰু সাহিত্য কৰ্মৰ বিবৰণী আদিৰ বাবে অহৰহ তথ্য সংগ্ৰহ। উবিচাৰ কটকট বিনোদ কাননগু নামে এজন দেশপ্ৰেমিক পাণ্ডিত আছে। তেওঁ অকলেই এখন বিশ্বকোষ প্ৰকাশ কৰিছে। এই বিশ্বকোষৰ ৪০টা খণ্ড ইতিমধ্যে ওলাই গৈছে। প্ৰকৃত দেশপ্ৰেমিকৰ তেওঁ স্বলব্ধ উদাহৰণ। নন্দ তালুকদাৰে বিশ্বকোষ ৰচনা কৰাৰ কথা শুবা নাছিল। তেওঁ সাহিত্যিকসকলক পোহৰলৈ অনাৰ কথা সততে চিন্তা কৰিছিল। তাৰ ফলতেই সাহিত্য আৰু সাহিত্যিক সম্পৰ্কীয় তথ্য সংগ্ৰহৰ কাম আবস্ত হৈছিল। এই তথ্যবোৰৰ দশা তেওঁৰ অবিহনে কি হ'ব সেইটো ভাবিবলগীয়া।

তেওঁ কেইবাখনো ৰচনাৱলী সংগ্ৰহ আৰু সম্পাদনা কৰিছে। সম্পাদনা কাৰ্য্যৰ ভিতৰত কেইবাখনো স্মৃতিগ্ৰন্থও আছে। ইয়াৰ বাহিৰে কেইবাখনো এনে গ্ৰন্থ লিখিছে য'ত আধুনিক যুগৰ সাহিত্যিক জীৱনী আৰু ৰচনাৰ পৰিচয় আছে। এইবিলাক গ্ৰন্থ

সম্পাদনা, সমালোচনা আৰু সমীক্ষাৰ মানদণ্ড কিমান বা কেনে সেইটো নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিবৰ বাবে সেইবিলাক পুথি ভালদৰে অধ্যয়ন কৰা দৰকাৰ। মোৰ ধাৰণা এইবিলাক বিষয়ত তালুকদাৰে কোনো নতুন দৃষ্টিভঙ্গী বা পদ্ধতি অনুসৰণ কৰা নাছিল। অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ ইতিহাস ৰচনাত নতুন দৃষ্টিভঙ্গী আৰু পদ্ধতিৰ আৱশ্যক হৈছে। ইতিহাস ৰচনাৰ পদ্ধতি আৰু কাল বিভাগতো নতুন দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰয়োজন। তালুকদাৰে যিসকল সাহিত্যিকৰ জীৱনী আৰু ৰচনা লিখিছে তাত কঠোৰ বা নতুন সমালোচনামূলক দৃষ্টিভঙ্গী নাই। হলেও এইবোৰৰ মূল্য নোচোৱা নহয়। বৰ্তমান অসমীয়া সাহিত্যত আটাইতকৈ অভাৱ হৈছে ভাল পৰিচয় গ্ৰন্থৰ। নন্দ তালুকদাৰে এই দিশটো পূৰণ কৰিছিল, অকল সেয়ে নহয় তেওঁ বহুতৰ কুনাৱলীও সংগ্ৰহ কৰিছে, আৰু নতুন তথ্যপাতিও ঠায়ে ঠায়ে দিছে।

“সংবাদ পত্ৰৰ ব'দ কাঁচলিত অসমীয়া সাহিত্য” গ্ৰন্থখন উনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া বৌদ্ধিক জীৱনটো ভূমিকিহাই চাব পৰা হাত-পুৰি। ১৮৮৮ ৰুঃত কি হৈছিল তাক বুজিবলৈ তলত দিয়া কথাখিনিৱেই যথেষ্ট: “১৮১০ শক, ১৮৮৮ ৰুঃ অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ বা অৰ্পণৰ বছৰ। এই বছৰতে কলিকতা চহৰত অসমীয়া ভাষা উন্নতি সাধিনী সভাৰ জন্ম এই বছৰৰ পৰাই “ভোনাৰী কাকতৰ শুভাৰম্ভ” অৱশ্যে ছপাশালৰ বেভাভেন কৰিছিল ১৮৮৯ ৰুঃৰ ১০ জানুৱাৰী তাৰিখত দিনা। ১৮৮৮ ৰুঃতে ভ্ৰমৰজবো ৰচনা। এই তিনিওটি বৃহৎ কৰ্মৰ শুৰিতে তেতিয়াৰ এগৰ কলিকতীয়া ডেকা ৬৭ নং বিৰ্জা-পুৰ ষ্ট্ৰীট, ২ নং ভগী চৰণ দত্ত ছেন আৰু ১০ নং আৰ্বেনিয়ান ষ্ট্ৰীট আছিল হুডিঙা গৃহ” (১৯৮৮ চনত এই তিনিটা গ্ৰন্থৰ পূৰ্ণ দ্বিতীয় গাইনালৈ শতবাৰ্ষিকী উদয পান্দিব পাৰি।) গ্ৰন্থখনৰ আৰম্ভণিতে উনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া সংবাদ পত্ৰৰ উল্লেখ

চিনাকী দিয়া আছে। শেষৰ ফালে ঘাইকৈ প্ৰকাশিত পুথি আৰু প্ৰবন্ধৰ বিবৰণীহে পোৱা যায়। এই পুথিখিনিয়ে সাংবাদিকতাৰ বুৰঞ্জী বচনাতো বৰঙনি যোগাব।

নন্দ তালুকদাৰৰ শেহতীয়া গ্ৰন্থ হ'ল 'সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা' নামৰ জীৱনীখন অৱশ্যে "Ananda Ram Dhekial Phukan and Early Nineteenth century Renaissance in Assam." নামৰ অপ্ৰকাশিত গৱেষণা গ্ৰন্থ আৰু আধা লিখা "বিবিধ কুমাৰ বৰুৱা' পুথিখন প্ৰকাশিত হবলৈ বাকী। তথাপি সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা' গ্ৰন্থখনেই তেওঁৰ শেহতীয়া প্ৰকাশিত পুথি। সেই কাৰণে সেইখনৰ বিষয়ে অলপ কোৱা ভাল হ'ব।

এই গ্ৰন্থখন ১৯৮২ চনত প্ৰকাশিত হৈছিল। নন্দ তালুকদাৰৰ ইতিমধ্যে তুৰ্ঘটনাত মৃত্যু ঘটিল। গ্ৰন্থখন অসংখ্য তথ্যপাতিৰে পৰিপূৰ্ণ। কালক্ৰম অনুসৰি ভূঞাৰ জীৱনৰ ঘটনাবলী বৰ্ণনা কৰা হৈছে। ইয়াত সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা মানুহজনক এজন দেশহিতৈষী পণ্ডিত আৰু আৰু সাহিত্য আৰু বুৰঞ্জীৰ ওজাকপেই তুলি ধৰা হৈছে। জীৱনীখনত যি আদৰ্শ দাঙি ধৰা হৈছে, সেই আদৰ্শ জাতীয়তাবাদৰে আদৰ্শ। সূৰ্য্য ভূঞাৰ ব্যক্তিত্বৰ মাজত আদৰ্শৰ যি দম্ব বা সংঘাত আছিল সেই সংঘাতবোৰ তুলি ধৰিবলৈ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ আদৰ্শ আৰু সমাজবাদৰ আদৰ্শৰ পৰিপ্ৰেক্ষিততো তেওঁৰ জীৱনী অধ্যয়ন কৰাৰ আৱশ্যক আছিল। কাৰণ শিক্ষা, সাহিত্য আৰু পাণ্ডিত্যৰ গতি নিৰ্দ্ধাৰণ আৰু মূল্যায়নত সামাজিক কণাস্তৰৰ প্ৰেক্ষিয়াই যথেষ্ট প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। নতুন অধিকাংশবি বা জ্যোতিপ্ৰসাদৰ জীৱনৰ লগত সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞাৰ জীৱনৰ প্ৰভেদবোৰ স্পষ্ট নহয়। আন্তৰ্জাতিক দৃষ্টিৰ পৰা সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞাৰ পাণ্ডিত্যৰ আটাইতকৈ বুলিবলৈ দিশ হ'ল অলপ বুৰঞ্জীক বাহিৰলৈ উলিয়াই সকলোকে হুন্দৰাবিত্ত কলত আবহিৰলৈ দিয়া। গ্ৰন্থত পকে বাহিৰত তেওঁৰ

এই বুলিয়েই জানে। প্রফুল্ল দত্ত গোস্বামীয়ে কৈছে : “ভৰ্তৃপাৰশতঃ
কিতাপখন বচনা কৰি উঠাৰ পিছতে তালুকদাৰ আত্মিক ভাৱে
আমাৰ পৰা আঁতৰি গ’ল, তেওঁ ভাত ঘহন-পিহন কৰিবলৈ শ্ৰবোধ
নেপালে। তালুকদাৰে নিজেও বোধহয় সূৰ্য্য ভূঞাৰ ব্যক্তিত্বৰ
বাহিৰ ভিতৰ, আৰু সবলতা দুৰ্বলতাবোৰ আলোচন কৰাৰ কথা
ভাবিছিল। তেওঁ ‘নিবেদন’ত দিয়া দুটো বৰকটকীৰ “বিস্মৃত
ব্যক্তিক্ৰম”ৰ উক্তিটোৱেই তাৰ প্ৰমাণ। কিন্তু তুল বা দুৰ্বলতাবোৰ
আঙুলিয়াই দিবলৈও মাত্ৰহক এটা দৰ্শন লাগে। নৈতিকতাৰ
ধাৰণাবোৰো আংশিকিক। ততপৰি শুকৰ চৰিতত তুল দেখুৱাবলৈ
জানো শিষ্যৰ সচ্ মায়া।

জীৱনী ৰচনাৰ গাতি আমি পশ্চিমৰ পৰা লৈছো সঁচা, কিন্তু
এতিয়া আমি নিজৰ অভিজ্ঞতাৰ দেউতাত জীৱনীৰ আৰ্হি গ্ৰহণ
কৰিব পাৰাভক। এনে গাৰ্হি আমাৰ পৰিৱেশক বুজা হ’ব
লাগিব। জীৱনী লেখকে জীৱনীখনত নিজৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে সাধাৰণতে
প্ৰকাশ কৰে। তথ্য পৰিবেশন, পৰিবেশ বৰ্ণনা, জীৱনীৰ পাত্ৰজনৰ
আবহাতি—এই সকলোবোৰতে লেখকৰ জ্ঞান আৰু কল্পনাই প্ৰভাৱ
বিস্তাৰ কৰে। কোনো কোনো জীৱনী লেখকে জীৱনীখন চিত্ৰায়ন
কৰে, কোনোৱে মনোবিশ্লেষণৰ পদ্ধতি লয়, কোনোৱে উপন্যাসৰ
কৌশলেৰে জীৱনটো তুলি ধৰে। পাত্ৰজনৰ তুল আৰু দুৰ্বলতাবোৰ
উদ্ভাৱিত দিলেই যে জীৱনীখন ভাল হ’ব এনে নহয়। এজন ভাৰ্য
মাত্ৰহৰ যিবোৰ বৈশিষ্ট্য পাঠকৰ মনৰ পতীৰক আলোড়িত কৰে
সেইগোৰ বৈশিষ্ট্যেই নৈতিক, সামাজিক, মনস্তাত্ত্বিক আৰু নান্দনিক
দিশৰ পৰা স্পষ্ট হৈ জীৱনীত ফুটি উঠিব লাগে। জীৱনী লেখক
কৰিবলৈও উন্নত দৃষ্টি, ভৱ আৰু পৰিস্থিতিবোৰৰ আৱশ্যক। পাত্ৰ-
জনৰ বহু কিছত থাক যদি জীৱনীত প্ৰতিফল নহয় তেন্তে কেনে
জীৱনীৰ কলাই বা কিমান? যদিও মোক-মোকোইয়ে মাত্ৰ, তথাপি

শুণব বাবেইহে জীৱনীৰ আদৰ । তাৰ সামাজিক মূল্যও ভাঙেই ।

এই দৃষ্টিৰ পৰা চালে 'সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা'ৰ এটা বৈশিষ্ট্য চকুত পৰে । লেখকৰ তথ্যনিষ্ঠা । অন্তৰ জীৱনৰ তথ্য অৱশ্যে অতি ডাকৰ । বাহিৰ জীৱনৰ ঘটনাৰ চন, তাৰিখ আৰু স্থান আদিৰ তথ্য তেওঁ অতি নিষ্ঠাৰে সংগ্ৰহ কৰিছে । ঘটনাৰ কথা বিৱৰি কওঁতে স্মৃতিযোগ পালেই সেই ঘটনাৰ কালৰ বিষয়ে আহৰণ কৰা তথ্য পৰিবেশন কৰাৰ সোচ্চ তেওঁ সামৰিব নোৱাৰে । আমাৰ অসমীয়াৰ সমাজ জীৱনৰ অধ্যয়ন ইমান কম বা চাৰুকীয়া অৱস্থাত আছে যে এনে ধৰণেৰে ব্যক্তি জীৱনৰ তথ্যৰ সন্মিলন ঘটালে লেখাৰ আকৰ্ষণ বাঢ়েহে, নকমে ।

এই সন্মিলন গাঢ় নহলে কেতিয়াবা মনৰ বিসংজ্ঞাৰ ভাৱ ওপজে । কিন্তু তথ্যবোৰৰ স্কীয়া এটা মোহো অনুভৱ কৰোঁ । কাৰণ এনেবোৰ তথ্য আন প্ৰকাৰে থাকতে পোৱাৰ উপায় নাই । তথ্যৰ অপূৰণ ভোক ই সহজে শুচায় । কৰ্মৰ সৌন্দৰ্য্য আৰু নিখুঁততা নানা পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা আৰু ভাৱনাৰ কলতহে জন্ম হয় । আমাৰ জীৱনী লেখকসকলৰ অভিজ্ঞতা যিমানে বাঢ়িব, সিমানে এই দিশৰ প্ৰতি হেঙুলোকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ বাঢ়িব । জীৱনীখনৰ কেৱল সূৰ্য্য ভূঞাৰ জীৱনটো হ'লেও তেওঁৰ গুণী সত্যীৰ্থসকলো ইয়াত উপকেন্দ্ৰ হৈ সোমাই গৈছে । নন্দ ভালুকদাৰৰ চকুত এওঁলোকো অপৰিহাৰ্য্য । কাজেই তেওঁৰ পৰা অন্য এটা আৰ্হিৰ জীৱনী বিচৰাৰ কোনো অৰ্থ নাই । জীৱনীখনত কিছুকথাৰ ভুল আৰু তাৰাৰ ভুল' আছে বুলি প্ৰকৃত দস্ত গোআখীয়ে কৈছে যদিও নেটোবোৰ সহজে চকুত পৰা বিধব নহয় । জীৱনীখনে সূৰ্য্য ভূঞাক আকৌ এবাৰ আমাৰ আগলৈ লৈ আহিছে । এই সূৰ্য্য ভূঞা অশৰীৰি আৰু এটি 'ইমেজ' মাত্ৰ । এই 'ইমেজ' নন্দ ভালুকদাৰে গঢ়িছে ।

• • • নন্দ ভালুকদাৰৰ জীৱনীত সূৰ্য্য ভূঞাৰ স্মৃতি নাই সন্মিলনে

তেওঁক গুৱাহাটী মেডিকেল কলেজত চাবলৈ গৈছিলো। বৰ কৰণ দৃশ্য। গুৱাহাটী চহৰ যাত্ৰীৰ বাবে যমপুৰী। ইয়াৰ আলিবাটত যান-বাহনৰ নিয়ন্ত্ৰণ নাই। এই ব্যৱস্থাৰ বলী হ'ল নন্দ তালুকদাৰ। এনে এজন নিষ্ঠাবান সাহিত্য স্নেহী, উচ্চ সংগ্ৰাহক আৰু উন্নয়ন লেখকৰ অকাল মৃত্যুৰ বাবে সেইদিনা মই পোটেই চহৰ খনক অভিশাপ দিছিলো। ময়ো যেন এই মৃত্যুৰ বাবে দায়ী। সমুখত নন্দ তালুকদাৰৰ লগচটো চিহ্ন হৈ পৰি আছিল। এই বাহুহাজনে মোক বৰ ভাল পাইছিল। এই ভালপোৱাৰ একমাত্র প্ৰতিদান হ'ল ভালপোৱা। নন্দ তালুকদাৰৰ দৰে সাহিত্যস্নেহী খুব জন পাইছো—অন্ততঃ আমাৰ জেনেৰেশ্যনৰ মাজত। তেওঁৰ বিষয়ে আৰু লিখিবৰ মন থাকিল।

নন্দ তালুকদাৰৰ কথা লিখিবলৈ গৈ যোঁৱ আৰু এটা কথা বনত পৰিছে। ১৯৭৭ চনত ভয়প্ৰকাশ সাৰাৱণৰ নেতৃত্বত হোৱা আন্দোলনৰ অন্তিম ফল স্বৰূপে দেশত জনতা দলৰ চৰকাৰ গঠিত হয়। অসমতো এই দলে কৰতা লাভ কৰে। মই এদিন বাটেদি গৈ খ কোতে নন্দ তালুকদাৰে জন পালে। নাটকীয় ভলীত তেওঁ কলে “বীৰেন দাসা, আপুনি গান লিখিছিল—‘আমি বহুতায় জনতাৰ চৰকাৰ, আমি বহুতায় জনতাৰ দৰবাৰ।’ আজিও জনতাৰ চৰকাৰ হ'ল ! গানটো আকৌ গোৱাব লাগে।” মই একো নেমাতিলো। একেধৰে নন্দ তালুকদাৰৰ মুখলৈ চাই ব'লো। মই তেনেকৈ চাই থকা দেখি তেওঁ বোধহয় আচৰিত হ'ল। সেই মনটো মাজুহে পাহৰি গৈছে। ৬ ব্ৰজেন বৰুৱাই তাৰ শুব দি গাইছিল। শুবটো জৰা মাজুহে বোধহয় নাই। জামিলেও গঠিতা ক'ত ? নন্দ তালুকদাৰে ক'লো, “আকাশবাণীয়ে দেখোন প্ৰচাৰ কৰিব পাৰে।” মই ক'লো, “তেওঁলোকে ধৰা বন্ধা নিয়মতহে গীত প্ৰচাৰ কৰে। প'লিষ্টা গীত আশতে দিব লাগে।” মোৰ গীত কিছু আছে। কিন্তু সেই

নিয়মৰ প্ৰতি মোৰ ব্ৰহ্মা নাই। মই ক'লো, “কেতিয়াবা যদি কোনোবাই প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰে গাব। মই কৰলৈ যোৱাটো অশোভনীয়।

নন্দ তালুকদাৰে মোৰ কথা বিলাকৰ তাৎপৰ্য্য বোধহয় বুজি নেপালে। তেওঁ আকৌ ক'লে, “সেই গানটো এতিয়া নেগালে কেতিয়া গাব?”

মই জানো গানটো গোৱা নহ'ব। মই একো নেমাতিলো। নন্দ তালুকদাৰক ধন্যবাদ জনাই মই গুচি আহিলো। কেতিয়াবা কোনোবাই এই গানটো গাব নে? মোৰ মনে ক'লে, “গাব।” কিন্তু কেতিয়া? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া টান হ'ল। এই গানটোত এটা স্বপ্ন আছিল। এই স্বপ্নটো এতিয়াও আছে। এদিন সৰ্টাকৈয়ে জনতাৰ দৰবাৰ হ'ব, আজি কেৱল চৰকাৰহে হৈছে। দৰবাৰ মানে প্ৰকৃত জনতাৰ শাসন। মাজেমাজে এই শাসনক গণ পৰিষদ, গাওঁ পৰিষদ, জিলাপৰিষদ এইবোৰত সৌমিত কৰিব পাৰি। কিন্তু জনতাৰ শাসন প্ৰকৃত বাইজৰ স্বশাসন, এই স্বপ্নই আছিল ছাত্ৰ কালৰ সপোন। আজিও এই সপোনেই আছে। মোৰ গানটো কোনোবাই গাব এনে এটা আশা মনত পুহিছিলো। কিন্তু লাহে লাহে বুজি পালো সেইটো জনতাই স্বশাসন পালেহে গাব। এদিন যে গাবই (মই নাথাকিব পাৰো) সেই বিষয়ে মই নিশ্চিন্ত। এইটো মোৰ বিশ্বাস। কাৰণ মানুহৰ স্মৃতি হ'বই লাগিব। “পুৰণি বৈদ্য জুইবে পুৰিম, নতুন সাহস ঢালি। শত জাতি মেলি গুটিম লগেৰে মহাজীৱনৰ ছবি।”

নন্দ তালুকদাৰে এই গানটোৰ কথা মনত বখাৰ কাৰণ মই নে তেওঁৰ গানটোৰ প্ৰতি থকা মমতা? মই নেজানো। কিন্তু গানটো সোৱঁবা বাবে মই বৰ আনন্দিত হৈছিলো। এই আনন্দ লেখকৰ বিমল আনন্দ। তাৰ বাবে নন্দ তালুকদাৰৰ প্ৰতি মই কৃতজ্ঞ। তেওঁ গাৱঁত থাকোঁতেই বোধহয় স্বাধীনতা আন্দোলন আৰু সমাজবাদী আন্দোলনৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হৈছিল। এই গীতটো ভালপোৱাৰ কাৰণ এই আকৰ্ষণ। *

নন্দক যই যিদবে জানিছিলো

অজু বৰুৱা

মোৰ স্বামী হেৰুৱকোৱাৰ পৰলোক গমনৰ সময়ত বোৰহাটৰ শ্ৰীমুকুন্দ গোখৰাণীয়ে লোলে লিখিছিল। “সময় কেতিয়াবা স্তব্ধ হৈ যায় জানো নকৌ?” যায়। যায়। মোৰ জীৱনত ছুবাৰ সময়ৰ কাটাডাল স্তব্ধ হৈ গৈছিল। প্ৰথমবাৰ, ১৯৭৭ চনৰ ৯ এপ্ৰিল তাৰিখৰ পুৱা স্তব্ধ হৈছিল মোৰ দুৰ্ঘন সম্পন্ন, নিৰ্ৰাক নিস্পন্দ হৈ চাই আছিলো মোৰ স্বামীৰ দেহটোতৈ।

’৮০ চনৰ ২০ ফেব্ৰুৱাৰীৰ শনিবাৰৰ বিলা সন্ধিয়া, মোৰ জীৱনৰ সময়ৰ কাটাডাল আকৌ এবাৰ স্তব্ধ হৈ গৈছিল। সেই অমংগলীয়া ক্ষণটোতে কালে লৈ গ’ল আমাৰ নন্দ ডালুকদাৰক। মৰণৰ শীতল পৰশে নন্দক লৈ গ’ল অজান লোকলৈ। এজন লক্ষ প্ৰতিষ্ঠ কবিৰ ভাৱে, “এদম ফুলৰ মাজত তেওঁ গুই আছিল।” এক চিৰ প্ৰশান্তিৰ ছায়া তেওঁৰ মুখ মণ্ডলত বিৰাজ কৰিছিল। স্বত্বা, ভূমি ইমান সুন্দৰ, ইমান শীতল, ইমান চিৰশান্তি ময়। সেইদিনাও নিস্পন্দক নিৰ্ৰাক হৈ চাই আছিলো।

এটা ক্লেশপ্ৰ। নন্দ আক নাই। কথাবাৰ অতি সত্য যদিও অতি অবিদ্বান্ধ। কোনোবাই বিধান কবিৰ পাবিব জানো, ওলাই যাবলৈ সাজু হৈ ধুতিখন চাকা নে মলিখন সুধিপুহি, উত্ততি আহি ভাত খাই জিবলি ল’ম বুলি কৈ যোৱা বাহুহজন, কোনোদিন উত্ততি নাহিব বুলি।

এম চালেহ উজিন চৌধুৰীৰ ভাৱত, “সৰ্বজন বিদিত ধন-

স্বৰীয়ে সকলোৰে সৰ্পদংশনৰ জ্বালা তিবোহিত কৰি, শেহান্তৰত নিজেই সৰ্পদংশনত নিহত হোৱাৰ দৰে, অধ্যাপক তালুবদাৰেও অসংখ্য জনৰ জীৱনী লেখি অসমীয়া সাহিত্য ভঁৰাল চহকী কৰি থৈ গ'ল।" বিনিময়ত আমি তেওঁক কি দিব পাৰিলো? জীৱনী লেখক হিচাপে অসমীয়া ভাষা সাহিত্যত নন্দই এখন শ্বকীয়া আসন অধিকাৰ কৰি থৈ গৈছে। সাহিত্য জগতৰ এই দিশটোত তেওঁৰ সমকক্ষ দ্বিতীয় জন নাই বুলি কলে হয়তো, অত্যাুক্তি কৰা নহব। আজি নন্দৰ অবিহনে অসমীয়া ভাষা সাহিত্যত এটা অপূৰণীয় ক্ষতি হ'ল।

নন্দই সোণাবাম স্কুলৰ পৰা মেট্ৰিক পাছ কৰি কটন কলেজৰ বিজ্ঞান শাখাত ভৰ্তি হয় যদিও পিছত বি, বৰুৱা কলেজৰ কলা শাখাত নাম লগালে। লগ পালে বি, বৰুৱা কলেজত অধ্যক্ষ হেম বৰুৱাক। অধ্যয়নৰত, জ্ঞান পীপাসু লৰাটোৱে অতি কম দিনৰ ভিতৰতে হেম বৰুৱাক আকৰ্ষণ কৰিলে। লাহে লাহে ছয়োৰে মাজৰ শিক্ষাণ্ডক আৰু ছাত্ৰৰ সখ্যকৰ উপৰিও বেলেগ সখ্য গঢ় লৈ উঠিল।

এই বি, বৰুৱা কলেজতেই লগ পালে নু সাহিত্যিক যোগেশ দাসক, যিজনে তেওঁক এজন প্ৰিয়ছাত্ৰ হিচাবে মৰম কৰাৰ উপৰিও, নিজৰ ভায়েকৰ দৰে মৰম কৰিছিল।

নন্দৰ জ্ঞান পীপাসু মনটো নজনা কথা জানিবলৈ, মূবুজা কথা বুজিবলৈ উদ্বাউল হৈ পৰিছিল। তেতিয়া বি বৰুৱা কলেজ কামৰূপ একাডেমী স্কুলত বহিছিল। নিশা কলেজ ছুটি হোৱাৰ পিছত হেম বৰুৱাই প্ৰায়েই লগ ধৰে নন্দক, নৈৰ পাবে পাবে, অলপ ফুৰি আহিবলৈ। নন্দই এইকন সময়ৰ কাৰণে আকুল ভাৱে আপত্তি থাকে। নিশা ঘন হয়, পথত মানবাহন সেৱেজা হয়, পথ যাত্ৰীও কমি আহে। কথাৰ সাগৰ হেম বৰুৱাই কথাৰ পোহাৰ

ম্লে— দেশৰ, বিদেশৰ, সংসৰ বাহিৰৰ, ভিতৰৰ কিমান কথা, কিমান অভিজ্ঞতা বৰ্ণাই যায় আৰু নন্দই তথ্য হৈ শুনি যায়।

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা এম. এ পাছ কৰাৰ পিছত তেওঁ খিলঙত চাকৰি লব লগা হ'ল যদিও কিছু দিনৰ পিছতে পাণ্ডু কলেজত চাকৰি হোৱাত খিলঙৰ পৰা গুচি আহিল। গুৱাহাটীত চাকৰি হোৱাত তেওঁৰ কৰ্মজীৱনৰ পথ প্ৰশস্ত হ'ল। ইয়াতো ভাগ্যও তেওঁৰ প্ৰতি সুপ্ৰসন্ন আছিল।

পাণ্ডু কলেজত অধ্যাপনা কৰিবলৈ গৈ, কেৱল অধ্যাপনাত আত্মনিয়োগ নকৰি, নন্দই সাহিত্য চৰ্চাত মনোনিবেশ কৰিলে। ছাত্ৰসমূহৰ তেওঁ প্ৰবন্ধ পাতি লেখি যথেষ্ট সন্মান অৰ্জন কৰিছিল। বি. বৰুৱা কলেজ আলোচনীৰ সম্পাদকৰ আৰু গুৱাহাটী বিশ্ব-বিদ্যালয়ৰ আলোচনীৰ সম্পাদকৰ বাবে নন্দ নিৰ্বাচিত হোৱাত তেওঁৰ সাহিত্যত প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰে।

বৰনগৰৰ বৰেণ্য পুৰুষ শিক্ষাবিদ চিন্তাহৰণ পাটগিৰি নন্দৰ হাইস্কুল জীৱনত এজন বিশিষ্ট আৰু আদৰ্শ পুৰুষৰূপে তেওঁৰ সম্মুখত আবিৰ্ভাব হৈছিল। প্ৰক্ৰিয় পাটগিৰিৰ পুথিভঁৰালটো নন্দৰ কাৰণে সদায় খোলা আছিল। নন্দৰ জীৱনৰ আনন্দৰ প্ৰভাৱাৱিত ব্যক্তি হ'ল বৰনগৰৰ বিপ্লৱী ৬ ব্ৰজনাথ শৰ্মা।

ছাত্ৰ হিচাবে নন্দ মেধাবী নাছিল যদিও, একাগ্ৰতা, কৰ্তব্য-পৰায়ণতা, নিষ্ঠা, সময়ৰ প্ৰতি সজাগতা আদি গুণৰ সমাবেশ আছিল নন্দৰ গাভ। নন্দ আছিল নীৰৱ কৰ্মী, তেওঁ বহুত কাম কৰিবলৈ হাতত লৈছিল। বহু পৰিকল্পনা তেওঁৰ মগজত আছিল। আমি একেবাৰে তেওঁৰ কাষত থাকিও তেওঁৰ পৰিকল্পনাৰ কথা জানিব পৰা নাছিলো। কিন্তু নিষ্ঠুৰ নিয়তিয়ে 'সময় আৰু সুবিধা' নিদিলে। জীৱনৰ পকাছটা বহুৰ জানো সময়? ভাঙে নন্দই মাত্ৰ বাৰ বছৰ বয়সতে দেউতাকক হেৰুৱাই জীৱন মুক্ত অৱতীৰ্ণ হব লগাত পৰিছিল।

পঞ্চম শ্ৰেণীত পঢ়াৰ পৰাই নন্দৰ পুথি সংগ্ৰহ, আলোচনী, বাতৰি কাকত বিচাৰি পঢ়াটো অভ্যাস হৈছিল। মহৎলোকৰ জীৱনী পঢ়া তেওঁৰ এটা চখ আছিল, কেৱল চখেই নহয় যিসকলৰ জীৱন গাথাৰ পৰা সোৱণ কৰি তেওঁ আমাক বহুত কথাই কৈছিল। তেওঁৰ এই অভ্যাসৰ কাৰণেই হয়তো পিছলৈ জীৱনী সাহিত্য লিখিবলৈ প্ৰেৰণা পাইছিল।

নন্দ আছিল এক ভ্ৰমণ প্ৰিয় ব্যক্তি। এই ক্ষেত্ৰত হেম বৰুৱাৰ লগত মিল আছিল। হেম বৰুৱাই কৈছিল “দেশ ভ্ৰমণ আৰু কিতাপ অধ্যয়ন এই দুয়োটা সম পৰ্য্যায়ৰ বস্তু। মানুহৰ অন্তৰাত্মাত নজনাৰু জানিবলৈ জুবুজাক বুজিবলৈ সদায়েই এক ধাউতি বিদ্যমান। সেই কাৰণেই মানুহে কিতাপ পঢ়ে বা দেশ ভ্ৰমণ কৰে।” নন্দৰো মনোভাৱ আছিল সেয়ে। সেয়েহে অৰিয়েণ্টেল কনফাৰেঞ্চলৈ যাবলৈ তেওঁ বহুদিন আগৰে পৰাই আয়োজন কৰিছিল। ট্ৰিষ্ট গাইড বুক, বেলগুৱে টাইম টেবুল আদি যোগাৰ কৰাৰে পৰা সন্মিলন যি ঠাইত অনুষ্ঠিত হ'ব সেই ঠাইৰ বিষয়ে ইতিবৃত্ত অধ্যয়ন কৰি, ওচৰে পাৰ্জৰে চাবলগীয়া ঠাইবোৰ চোৱাৰ পৰিকল্পনাও তেওঁ কৰি লৈছিল।

নন্দৰ একক আৰু ব্যক্তিগত বহু কষ্টৰ বিনিময়ত গঢ় লৈ উঠিছিল তেওঁৰ পুৰিভৰালটো বা সংগ্ৰহালয়টো। তাৰ বাবে কোনো দিনে কোনো ধৰণৰ দান বৰঙণি বিচৰা নাছিল। বিচাৰিছিল সম্ভাৱ শেষত অস্তিত্বাধাৰ এখন, সম্বৰ্দ্ধনাৰ ছপা প্ৰতিলিপি এটা বা মুখপত্ৰ এখন। কোনো বৰণ্য সাহিত্যিকে উদাবচিহ্নেৰে তেওঁলৈ পঠোৱা গ্ৰন্থ ৰচনা আদি পালে বৰ ভাল পাইছিল। আৰু তেওঁ সেইবোৰ ঘৰ যত্নেৰে সংৰক্ষণ কৰিছিল।

আগতেই কৈ আহিছো, নন্দই চকুৰ্ঘ পঞ্চম শ্ৰেণীৰ পৰাই সংগ্ৰহৰ কাম হাতত লৈছিল। এয়া আছিল তেওঁৰ এটা

চখ, ইংৰাজীত যাক কব পাৰি hobby বুলি। কোনোবাই যদি কিবা কিতাপ বিচাৰি পোৱা নাই এটা প্ৰশ্নই পোনতে উত্থাপিত হ'ব। “নন্দৰ তাত খবৰ কৰিছিল নে? নন্দৰ তাত নাই যদি নাই, তেন্তে ক'ত পাব আক? নিজে লেখা কিতাপখনো যদি হেৰাই গৈছে তেন্তে নন্দৰ তাত নিৰ্বিয়ে পোৱা যাব। হেম বৰুৱাৰ “কল্পকীৰ কাহিনী” খনো নন্দৰ হাততে পুনৰ জনম পালে।

অতীত সদায় মধুৰ। কিন্তু সেই অতীত যদি বেদনানায়ক হয়? আজি অতীত স্মৰণি মোৰ মনটো ভটিয়াই গৈছে বিগত দিনবোৰলৈ। সেই দিনবোৰ আছিল কিমান মধুৰ, অথচ আজি কিমান মৰ্মভ্ৰম।

স্মৰ্ণ পশ্চিৎ বছৰ কাল এশ-এবুৰি কথাই মোৰ মনটোত জুৰুৰি দি ধৰিছেহি। পোন প্ৰথম যেতিয়া চিনাকি হওঁ, তেতিয়া নন্দ কলেজীয়া ছাত্ৰ। লাজকুৰীয়া সৰু লৰা এটা। হেম বৰুৱা সংসদী সদস্য হৈ থকা কালত, আমি দিল্লীত থাকোতে নন্দ এবাৰ দিল্লীলৈ গৈছিল, নামিছিল হোটেলত। তেওঁক আমি তাত খাবলৈ মাতিছিলো। সেইদিনাৰ কথা মই কেতিয়াও নাপাহৰো।

লাহে লাহে নন্দৰ লগত আমাৰ সম্পৰ্ক ঘনিষ্ঠ হৈ পৰিল। এনে এটা বিন্দুত আমি উপনীত হলো নন্দ যে এজন বেলেগ লৰা, তেওঁৰ লগত আমাৰ তেজ মঙহৰো সঙ্গ নাই, কথাবাৰ একেবাবে পাহৰি গলো।

আপতেই কৈ আহিছো, নন্দ মোৰ নিজা ভাইতকৈও আপোন। মোৰ স্বামী হেম বৰুৱা তুফাৰ পিছৰে পৰা আজি অন্তৰ্ভবে যি কেইজন আঙুলিৰ মূৰত লিখিব পৰা মানুহে মোৰ খবৰ লৈ আছিল, তাৰ ভিতৰত নন্দ আছিল অন্ততম। কেতিয়াবা আকৌ আহি পোনেই মূৰটো পাতি দিয়ে। “বাইদেউ, মূৰতে একোৰ মাৰক, মই আপোনাৰ খবৰ লবলৈ আহিব পৰা নাই।” এতিয়া

ভাবি দুখ লাগে, দুইটিনাত আক্রান্ত হৈ যুবব আঘাততে তেওঁ আঁষাৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি গ'ল।

এসময়ত দুখী দুঃখী অৱস্থাবে কিবাকিবি লেখিছিলো। এই ক্ষেত্ৰত নন্দৰ উদগণিৰ কথা পাহৰিব নোৱাৰো।

প্ৰবন্ধ লিখিব লাগে, 'জোনবাই' আলোচনীলৈ শিশু উপ-যোগী গল্প লাগে, নন্দৰ তাগিদা যায় দিল্লীলৈ। আজি মই কি মূলধন লৈ হাতত ব'লম ল'ম, য'ত নাই গৃহস্থৰ খেছখেছনি, য'ত নাই নন্দৰ তাগিদা। এবাৰ 'ডেকুলীৰ গান' বুলি এটা প্ৰবন্ধ লেখিছিলো। প্ৰবন্ধটো এখন আলোচনীত প্ৰকাশ হৈছিল। নন্দই এই প্ৰবন্ধটোৰ কথা কলেজত ক্লাছ লওঁতে কৈছিল। শুনি মোৰ লাজহে লাগিছিল।

হেম বৰুৱা, 'মোৰ চিনাকি মানুহজন' বুলি জীৱনী এখন লিখিছিলো। তেওঁৰ নামত জীৱনীখন উৎসৰ্গা কৰিছিলো : 'তোমাৰ ছাব, "হেম বৰুৱা মোৰ চিনাকি মানুহজনক" তোমাকে গতালো।

মৃত্যুৰ কেইদিনমান আগতেও নন্দই মোক কৈছিল, বাই-কেউ লিখি যাওঁক। যি মন যায়, লিখক। প্ৰকাশৰ কথা পিচত চিন্তা কৰা হ'ব।" ময়ো ভাবিছিলো, জীৱনৰ বাঁকী কালছোৱাত যদি কিবা লিখিব পাবো নন্দ আৰু অজ্ঞানৰ হাততেই গতাই থৈ যাম। কিন্তু মনেৰে থন্দা পুখুৰীৰ পানী মানুহে খাবলৈ পায় জানো ?

নন্দৰ লগত সবহভাগ সময় খেয়ালি কৰিয়েই কথা পাতিো। কেতিয়াবা কওঁ, "নন্দ, তুমি তোমাৰ ছাবৰ জীৱনী এখন নহয়, দুখনো লিখিলা। মই মনত ৰাখিছো। মোৰ মৃত্যুৰ পাছত, মৰ্কটক হলেও এখন জীৱনী নিলিখিলে কিন্তু, প্ৰেত হৈ তোমাৰ পিছে পিছে ফুৰিম।" মোৰ কথা শুনি হাঁহি এটা মাৰি তেওঁ কয় : 'হব বাক'। হয়তো তেওঁ তাৰ বাবে সমলো দৈছিল। কিন্তু কালৰ কি কুটিল গতি। আজি মইহে তেওঁৰ বিষয়ে লিখিব লগীয়া হ'ল। ইয়াতোকৈ বেজাৰৰ কথা জানো কিবা হ'ব পাবে।

নন্দ তালুকদাৰ

অসমীয়া সাহিত্য সেৱা আছিল যাব জীৱনৰ ব্ৰত

শ্ৰীমৎশ্ৰী কুমাৰ বৰ্মা

বিভিন্ন সমালোচকে নন্দ তালুকদাৰ কাক তেওঁৰ বচনাৰাজিক বিভিন্নভাবে আলোচনা কৰিছে। জীৱনীলিখক, সাহিত্য সমালোচক, সংগ্ৰহক গ্ৰন্থপ্ৰেমী, অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাস চৰ্চাকাৰী আৰু এজন নিষ্ঠাবান সাহিত্য কৰ্মী হিচাপে তেওঁক মূল্যায়ন কৰিছে। অসমীয়া সাহিত্য আৰু সাহিত্যিকক আলোচনা সমালোচনাৰে সমুজ্বল কৰি তুলিবলৈ যি নিষ্ঠা আৰু আন্তৰিকতাৰে তেওঁ আগ্ৰাণ চেপ্টা চলাইছিল তেনে উদাহৰণ অতি বিৰল।

আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ বাহিৰেও উনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ চিন্তা-চৰ্চা আৰু সংগ্ৰহ-সংৰক্ষণত তালুকদাৰে যিদৰে আত্মনিয়োগ কৰিছিল তাবিলৈ অৱাক হ'ব লাগে। সুদীৰ্ঘ কুৰি বছৰ কাল একেলগে একেখন কলেজতে তালুকদাৰৰ লগত কাম কৰাৰ সুযোগ হৈছিল। একেলগে সত্তা সমিতিলৈ গৈছিলো। বিভিন্ন অনুষ্ঠানত যোগদান কৰিছিলো। সেয়ে বিভিন্ন অভিজ্ঞতা লাভ কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিলো।

তালুকদাৰ আছিল হাতে হিমজুয়ে অসমীয়া। অসম আৰু অসমীয়াক প্ৰাণ ভৰি ভাল পাইছিল। ভাল পাইছিল অসমৰ সাহিত্য সংস্কৃতিক। এনে দেশপ্ৰেম আৰু জাতীয় চেতনাৰে উৰ্ব্বৰ হৈ তেওঁ শদিয়াৰ পৰা ধুবুৰীলৈ ঘূৰি কুৰিছিল। কলিকতা আৰু জীৱামপুৰ আদিলৈও কেইবাবাৰো গৈছিল। উৎকল আছিল পুৰণি অসমীয়া কিতাপ-পত্ৰ, বাতৰি কাকত, আলোচনী আদি সংগ্ৰহ কৰা। আনিব

নোৱাৰা কিতাপ আলোচনীৰ ফটো প্ৰতিলিপিয়েই লৈ আহিছিল। চাকৰি, ঘৰুৱা, আৰ্থিক আদি বিভিন্ন সমস্যাৰ মাজতো যি কোনো কষ্ট, ত্যাগ আৰু অৰ্থব্যয়ৰ বিনিময়তো তেওঁ এইবোৰ সংগ্ৰহ কৰিবলৈ কুষ্ঠাবোধ নকৰিছিল। কেতিয়াবা ভাবিছিলো তালুকদাৰে কিয় এইবোৰ কৰি ফুৰে? আনকি দোকানৰ পৰা বস্তু বান্ধি অনা কাগজ খিলাও তেওঁ ভালদৰে নিৰীক্ষণ কৰিহে এৰি দিছিল। তেতিয়া হাহিছিলো কিন্তু যেতিয়া দেখিছিলো। যে অসমীয়া সাহিত্যৰ বিশিষ্ট পণ্ডিত, সাহিত্যিক, গবেষক সকলেও যেতিয়া আপুৰুগীয়া গ্ৰন্থ বা তথ্য-পাতিৰ বাবে তালুকদাৰৰ কাষ চাপিছিল তেতিয়া বৃজিছিলো তালুকদাৰৰ সংগ্ৰহ আৰু সংৰক্ষণৰ মূল্য কিমান। এনে কথাও শুনিছিলো— কেতিয়াবা কোনো সাহিত্যিকৰ নিজৰ কিতাপৰ এটি কপিও নিজৰ হাতত নথকাত সেই কিতাপ বিচাৰি তালুকদাৰৰ কাষ পাইছিলগৈ। তালুকদাৰে হাঁহি হাঁহি নিজৰ পুথিভালৰ পৰা সেই সাহিত্যিক গৰাকীক তেওঁৰ কিতাপৰ এটা কপি উলিয়াই দি তেওঁক অভিনন্দিত আৰু কৃতজ্ঞ কৰি তুলিছিল। তালুকদাৰৰ পৰাই শুনিছিলো যে দুই এজন সাহিত্যকে নিজৰ পুথিভালৰ সকলো কিতাপ পত্ৰ উপযুক্ত স্থানত সংৰক্ষণৰ বাবে তালুকদাৰৰ হাততেই সমৰ্পণ কৰিছিল। বহুতো কিতাপ ব্যৱসায়ী আৰু সাহিত্যকে নিজৰ প্ৰকাশিত কিতাপৰ একোটা কপি তালুকদাৰক দিয়াতো এটা নিয়মতেই পৰিণত হৈছিল। কিছুমানে কিতাপ সমালোচনাৰ বাবে আৰু কিছুমানে পিছত বিভিন্ন কাৰণত প্ৰয়োজন হব পাৰে বুলিয়েই হয়তো কিতাপ দিছিল। সেইবোৰ পিছত সাহিত্যিক গৰাকীৰ জীৱন আৰু সাহিত্য আলোচনা প্ৰসঙ্গত নাইবা তালুকদাৰে বচনা কৰা বছৰৰ সাহিত্য শিতানত আলোচনাৰ বাবে প্ৰয়োজন হৈছিল তাৰ উল্লেখ নিম্নপ্ৰয়োজন। এই ক্ষেত্ৰত উল্লেখ কৰা ভাল হব যে তেওঁ অধিক কিতাপ আলোচনী পাঠ্যখন খবৰ কৰিহে কিনি ভাল পাইছিল। আন ক্ষেত্ৰত কাৰ্য্যপাত্ৰ

কৰিলেও এই ক্ষেত্ৰত তেওঁ বিধাহীনভাৱে খবৰ কৰিছিল। অকল গুৱাহাটীৰ কিতাপৰ দোকানতেই নহয় অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ কিতাপৰ দোকানত পুৰণি কিতাপ বিচাৰি চলাথ কৰিছিল। ইংলণ্ডৰ নেচনেল লাইব্ৰেৰীৰ পৰা এখন পুৰণি অসমীয়া কিতাপৰ ফটো প্ৰতিলিপি কৰি আনোতে তেওঁ পাঁচশ টকালৈ খৰছ কৰিছিল। তালুকদাৰৰ গ্ৰন্থ সংগ্ৰহ কাহিনীৰ আৰু এটি ঘটনা এইখিনিতে উল্লেখ কৰা ভাল হ'ব। আৱাহন আলোচনীৰ প্ৰথম ছবছৰৰ সংখ্যা কেইটা তালুকদাৰৰ হাতত নাছিল। গাওঁৰে এজন ছৰীয়া খেতিয়কৰ হাতত থকা গম পাই তালুকদাৰে দুমোন ধানৰ বিনিময়ত সেই ছবছৰৰ সংখ্যা কেইটা সংগ্ৰহ কৰে। অভাৱগ্ৰস্ত খেতিয়কজনে ধানখিনি পাই বৰ সকাহ পালে। সংগ্ৰহৰ আৰু এটি আমোদ জনক কাহিনী পাঠকৰ বাবে উপভোগ্য হ'ব। তালুকদাৰৰ হেমকোষ অভিধানৰ ২য় আৰু ৩য় সংস্কৰণ দুখন আছিল। কিন্তু প্ৰথম সংস্কৰণৰ অভিধানখন নাছিল। সেইখন তেওঁৰ বাবে একান্ত প্ৰয়োজন আছিল। এবাৰ বৰনগৰ হাইস্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষকৰ মেজত প্ৰথম সংস্কৰণৰ অভিধানখন দেখিলে। তেওঁ নতুন সংস্কৰণৰ ২ খন অভিধান কিনি লৈ গৈ প্ৰধান শিক্ষকক দিলে আৰু তাৰ বিনিময়ত পুৰণিখন বিচাৰিলে। প্ৰধান শিক্ষক গৰাকী অৱাক হ'ল, অৱশ্যে কথামতেই লগে লগে কাম হ'ল। এনে উদাহৰণ আৰু বহুত আছে।

এদিনৰ কথা। তালুকদাৰৰ লগত তেওঁৰ ঘৰত পুৰা ১০মান বক্তাত বহি আছে। সাহিত্য সংস্কৃতিৰ নানা সজ্জা বিহীন আলোচনা। এনেতে কোনটো বাজি উঠিল। তালুকদাৰে গৈ ধৰিলে। অলপ পিছত আহি ক'লে—সিদিনাই মৃত্যু বৰণ কৰা এগৰাকী সাহিত্যিকৰ জীৱন আৰু সাহিত্যৰ বিষয়ে পিছদিনা দৈনিক কাকতত উলিয়াব পৰাকৈ এটি প্ৰবন্ধ লিখি দিব লাগে—সন্ধিয়াৰ আগে আগে পোৱাকৈ। পাঁচ ছয় ঘণ্টাৰ ভিতৰত—ইমান কম সময়ৰ ভিতৰতেই লিখাতে সক্ষম

কথা নহয়। কিন্তু তালুকদাৰ সন্মত হ'ল। আমাৰ আলোচনাৰ যতি পৰিল। ইঠাং তালুকদাৰ গম্ভীৰ হৈ পৰিল। মই অনুভৱ কৰিলো হে তাত আৰু এক মুহূৰ্ত্তও থকা উচিত নহয়। পিছদিনা দেখিলো— প্ৰবন্ধ ঠিকেই ওলাইছে। অসমীয়া কবি সাহিত্যিক শিল্পীৰ মৃত্যুৰ লগে লগে এইদৰে জীৱন আৰু সাহিত্য কৰ্ম প্ৰকাশ কৰাতো তালুকদাৰৰ বাবে এটা পৰম্পৰাত পৰিণত হৈছিল।

পুৰণি অসমীয়া সাহিত্যৰ কিয় বৰ্ত্তমান শতিকাবোৰো ভালেমান কিতাপ পত্ৰ উপযুক্ত সংৰক্ষণৰ অভাৱত হেৰাই গৈছে। বিজ্ঞান-সম্মতভাৱে ৰক্ষণাবেক্ষনৰ অভাৱত বহুতো কিতাপ পত্ৰ লুপ্ত প্ৰায় হৈছে। অসমৰ বিশ্ববিদ্যালয় কেইখন আৰু অসম সাহিত্য সভাৰ দৰে অনুষ্ঠান সমূহক পুৰণি কিতাপ পত্ৰৰ সংৰক্ষণৰ দায়িত্বৰ প্ৰতি সকিয়াই দি তালুকদাৰে নিজে ব্যক্তিগত প্ৰচেষ্টাতেই তেনে সংগ্ৰহ আৰু সংৰক্ষণৰ বাবে উঠি পৰি লাগিছিল। তেওঁ বিশেষকৈ ঊনবিংশ শতিকাৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ কিতাপ পত্ৰ, আলোচনী আৰু বাতৰি কাকত আদি সংগ্ৰহেই আছিল তেওঁৰ মূল লক্ষ্য। প্ৰবন্ধ পাতি লিখি আৰু আৰু আকাশ বাণী আদিৰ জৰীয়েতে ৰচনা প্ৰচাৰ কৰি যি ধন পাইছিল সেই সকলো সংগ্ৰহৰ কামতে ব্যয় কৰিছিল। এইদৰে অক্লান্ত শ্ৰম আৰু অহৰহ প্ৰচেষ্টাৰ ফলতেই গঢ়ি উঠিছিল অসমীয়া সাহিত্য সংস্কৃতিৰ বাবে আপুৰুগীয়া তেওঁৰ স্মৃতিগ্ৰন্থ পুথিভঁৰালতো। একে আধাৰতে কব পাৰি যে আদিপাঠ নীতি শিক্ষাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বামায়েণ মহাভাৰতলৈকে আৰু গল্প, কবিতা, উপন্যাস, নাটক, প্ৰবন্ধ পুথিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি গহীন গবেষণা গ্ৰন্থলৈকে তেওঁৰ পুথিভঁৰালতো এক চম্প্ৰাপা গ্ৰন্থভঁৰাল। মুঠতে অসমীয়া সাহিত্যৰ চিন্তা-চৰ্চ্চা আৰু গবেষণাকাৰী সকলৰ বাবে এক বিৰল সংগ্ৰহ।

ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ চিন্তা চৰ্চ্চা আৰু আলোচনাৰ

দিগদৰ্শনকাৰী পুথি হিচাবে তালুকদাৰৰ 'সংবাদ পত্ৰৰ ব'দ কাচলিত অসমীয়া সাহিত্য' বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। তালুকদাৰই ব্যাপক তথ্য সংগ্ৰহৰো ই এক বিৰাট নিদৰ্শন। পুথিখনৰ বেটুপাতত উক্ত শতিকাত ৰচিত ১৩২ খন পুথিৰ নাম আছে। পুথিখনৰ শেহৰফালে গ্ৰন্থপঞ্জী আৰু ৰচকৰ তালিকাত ঊনবিংশ শতিকাৰ অসংখ্য গ্ৰন্থ আলোচনী আৰু লিখকৰ উল্লেখ আছে। বেটুপাৰ্শ্বৰ পিছফালে অকনোদই সংবাদ পত্ৰৰ কটো প্ৰতিলিপি আছে। অসমীয়া পুথিৰ তালিকা (১৮১৭ শক), মৌ (১৮৮৬ খৃঃ), A Dictionary, Assamese and English, অসমীয়া ল'ৰাৰ মিত্ৰ (১৮৮০ খৃঃ), বিজুলী (১৮১৭ শক) আদি পুথি আৰু আলোচনীৰ গ্ৰন্থৰ পৃষ্ঠা বা পৰিচয় পৃষ্ঠাৰ ফটো প্ৰতিলিপিও পুথিখনত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। পুথিখনত ঊনবিংশ শতিকাৰ সাহিত্য, অসম হিঙৈৰী বিদেশী চাহাব, মিছনেৰী আৰু অসমীয়া সাহিত্য, অসমীয়া ভাষা উন্নতি সাধিনী সভা, আলোচনী আৰু সংবাদ পত্ৰ আদি মুঠ ১৪টা তথ্য সমৃদ্ধ প্ৰবন্ধ আছে। তাৰ ভিতৰত অকনোদই, আসাম বন্ধু, মৌ, জোনাকী, বিজুলী আদি আলোচনীৰ বিষয়েও খবৰি মাৰি আলোচনা কৰা হৈছে। তাৰোপৰি ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া পুথি, উক্ত শতিকাত প্ৰকাশিত পুথি আৰু শিক্ষানুষ্ঠান সমূহৰো বিস্তৃত আলোচনা কৰা হৈছে। এই আলোচনা-বোৰৰ মাজেদি উক্ত শতিকাৰ অসমৰ সমাজ, সাহিত্য, শিক্ষা সংস্কৃতি, ৰাজনীতি আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ তথ্যপূৰ্ণ ছবি এখন ডাঙি ধৰিবলৈ তালুকদাৰ সক্ষম হৈছে।

পুথিখনৰ ভাষা, ৰচনা ৰীতি, বিজ্ঞানসন্মত চিন্তাৰ অনুশীলন আদি সম্পৰ্কে বিশেষ আলোচনা নকৰিও এই কথা নিসংকোচে ক'ব পাৰি যে ঊনবিংশ শতিকাৰ অসমীয়া বৌদ্ধিক জীৱন আৰু অসমৰ জাতীয় ঐতিহ্যৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ তথ্য সংবাদ সংগ্ৰহ আৰু বিতৰণে তাৰ পৰিবেশন কৰি থৈ গ'ল 'সংবাদ পত্ৰৰ ব'দ কাচলিত অসমীয়া সাহিত্য'ই তাৰ

স্বাক্ষৰ বহন কৰি থাকিব। কোনোবা সমালোচকে হয়তো কব পাৰে—উনবিংশ শতিকাৰ যিখন ছবি তালুকদাৰে আঁকিলে সেইখন অস্পষ্ট, অসম্পূৰ্ণ। হলেও নানা প্ৰতিকূল পৰিবেশৰ মাজতো সম্পূৰ্ণ ব্যক্তিগত প্ৰচেষ্টাত যি ত্যাগ আৰু কষ্টৰ বিনিময়ত তালুকদাৰে যিখিনি কৰি থৈ গ'ল সি তুলনাবিহীন। বিশেষকৈ তালুকদাৰৰ এই গ্ৰন্থ সম্পৰ্কে ভূগৰাকী বিশ্ববৰণ্য পণ্ডিত কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ আৰু ডঃ সুনীতি কুমাৰ চেটাৰ্জীয়ে যি মত প্ৰকাশ কৰিছে (বেটুপাতৰ পিছফালে উল্লেখ কৰা হৈছে) সেয়ে তালুকদাৰৰ সাহিত্য সাধনাৰ সফল স্বীকৃতি দান কৰিছে।

আজি হিচাব নিকাচ কৰি দেখিছো মূঠ একুৰি চৈধ্য খন পুথি তালুকদাৰে ভাষা জ্ঞাননীৰ বেদীত দি থৈ গ'ল। ১৯৬৬ চনত তালুকদাৰে ৩৪ বছৰ বয়সত সম্পাদনা কৰা 'অচিনা' নামৰ পুথিখনেই প্ৰথম পুথি। তাৰ পিছত একাদিক্ৰমে ১৯৮৩ চনলৈ ১৭ বছৰত মূঠ ৩৪ খন পুথি অৰ্থাৎ প্ৰতি বছৰে গড়ে দুখনকৈ পুথি বচনা, সম্পাদনা আৰু প্ৰকাশ কৰাতো কম কথা নহয়। অকল সংখ্যাগত দিশৰ ফালৰ পৰাই নহয় গুণগত দিশৰ ফালৰ পৰাও তালুকদাৰৰ বচনাখিনি জাতীয় সাহিত্যৰ এক অমূল্য সম্পদ।

অসাধাৰণ পাণ্ডিত্য আৰু চকু চাট মাৰি ধৰা ব্যক্তিত্বৰ জিলিঙনি তালুকদাৰৰ নাছিল গঁচা কিন্তু ঐকান্তিক নিষ্ঠা আৰু অবিচ্যান্ত কৰ্ম প্ৰেৰণাৰে জীৱন কালতেই এক কিংবদন্তী পুৰুষ হৈ পৰিছিল নন্দ তালুকদাৰ। অবিৰত সাধনা আৰু নিবৰচ্ছিন্ন প্ৰচেষ্টাৰে তালুকদাৰে যি আপুৰুগীয়া সাহিত্য সংবাদ পৰিবেশন কৰি জাতীয় চৈতন্য আৰু অতীতৰ প্ৰতি এক অদ্বন্দ্বীয় ঐতিহ্যৰ সৃষ্টি কৰি থৈ গ'ল সমগ্ৰ অসমীয়া জাতিয়েই তাৰ বাবে কৃতজ্ঞ হৈ থাকিব।

নন্দ তালুকদাৰৰ গ্ৰন্থৰ তালিকা

(১) জীৱনী

- ১। বনকুলৰ ছবিৰা কবি (১৯৭০)
- ২। হেমবকৰা প্ৰতিভা আৰু ব্যক্তিত্ব (১৯৭১)
- ৩। চিৰ চেনেহী মোৰ ভাৰা জন্মনী (১৯৭৬)
- ৪। হেমবকৰা (১৯৭৮)
- ৫। প্ৰসন্নলাল (১৯৭৮)
- ৬। কালিৰাম মেধি (১৯৭৮)
- ৭। জীৱন স্মৰণ (১৯৭৮)
- ৮। সীতানাথ ব্ৰজ চৌধুৰী (১৯৮১)
- ৯। সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞা (১৯৮৪)
- ১০। বিৰিঞ্চি কুমাৰ বকৰা (আধকৰা)
- ১১। জীৱন সন্ম (অপ্ৰকাশিত)

(২) সমালোচনা

- ১২। কবি আৰু কবিতা (১৯৬৯)
- ১৩। অসমীয়া সাহিত্য বিচিত্ৰা (১৯৭২)
- ১৪। সংবাদ পত্ৰৰ ব'দ কাচলিত অসমীয়া সাহিত্য (১৯৭৫)

(৩) শিশু সাহিত্য

- ১৫। তাহানিৰ সাধু (১৯৭৭)

(৪) সম্পাদিত বচনাবলী

- ১৬। কনকলাল বকৰা বচনাবলী (১৯৭৪)

- ১৭। নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ (১৯৭৫)
 ১৮। আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ বচনা সংগ্ৰহ (১৯৭৭)
 ১৯। লক্ষ্যদেব বৰা বচনামলী (১৯৮৩)
 ২০। পদ্মাবতী দেৱী ফুকননীৰ বচনামলী

(৫) সম্পাদিত অন্যান্য গ্ৰন্থ

- ২১। অচিনা (১৯৬৬)—অমূল্য বৰুৱাৰ কবিতা সংকলন
 ২২। চন্দ্ৰস্মৃতি (১৯৬৭)
 ২৩। ডিব্ৰুগড় নৈৰুপা স্মৃতিগ্ৰন্থ (১৯৬৭)
 ২৪। বসুনাথ চৌধুৰী স্মৃতিগ্ৰন্থ (১৯৬৮)
 ২৫। অম্বিকাগিৰি স্মৃতিগ্ৰন্থ (১৯৬৮)
 ২৬। বোদ্ৰ নীলিমা (১৯৬৯)—যুটীয়াভাৱে সম্পাদিত
 ২৭। অসম সাহিত্য সভাৰ পঞ্চাশ বছৰ
 ২৮। নীলমণি ফুকনৰ মানস প্ৰতিমা (১৯৭১)
 ২৯। তিনিখন অস্বীয়া নাট (১৯৭৪)

(ক) কল্পিণী হৰণ

(খ) পাবিজাত হৰণ

(গ) অৰ্জুন ভঞ্জন

- ৩০। বিচিত্ৰ নাৰায়ণ স্মৃতি গ্ৰন্থ (১৯৭৬)—যুটীয়াভাৱে সম্পাদিত
 ৩১। খটাসুৰ বধ (১৯৭৮)
 ৩২। এলোকেশী বেস্তাৰ বিষয় আৰু কণি বেহেৰুৱাৰ বিষয় (১৯৮০)
 ৩৩। স্নাতকৰ কাব্যপ্ৰভা (১৯৮৬)—সম্পাদক মণ্ডলীত অন্তৰ্ভুক্ত
 ৩৪। Ananda Ram Dhekiāl Phookan and the Early
 Nineteenth century Renaissance of Assam (1983)

—গবেষণা গ্ৰন্থ

**সন্দ তালুকদাৰ জড়িত থকা
অসমৰ বিভিন্ন কেইটামান অনুষ্ঠান**

- ১। অসম লেখক সমবায়—সম্পাদক (১৯৬৬)
- ২। অসম একাডেমী ফৰ কালচাবেল বিলেচনচ্—মু: সম্পাদক(১৯৬৬)
- ৩। অসম সাহিত্য সভা—সহ: সম্পাদক (১৯৬৬-৭০)
- ৪। জোনবাই—সহ: সম্পাদক (১৯৬৬)
- ৫। বি বৰুৱা কলেজ আলোচনী—সম্পাদক (১৮৮০ শক)
- ৬। অসম কলেজ শিক্ষক সংস্থা—আলোচনী সম্পাদক
- ৭। মালীগাওঁ সাহিত্য সভা—সভাপতি (১৯৬৫-৭০)
- ৮। গুৱাহাটী সাহিত্য সভা—সম্পাদক (১৯৬২)
- ৯। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতি
- ১০। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া পাঠ্যক্ৰম নিৰ্দ্ধাৰণ সমিতিৰ
সদস্য ।
- ১১। পাণ্ডু কলেজ শিক্ষক সংস্থা (উপদেষ্টা)